

**Prof. Dr. As. Zlatarov University
State Tax University**

VIII International Scientific and Practical Conference

UKRAINE, BULGARIA, EU: ECONOMIC, FINANCIAL, TECHNICAL AND SOCIAL DEVELOPMENT TRENDS

**July 1-2, 2024
Burgas, Bulgaria**

**Prof. Dr. Assen Zlatarov University
State Tax University**

**VIII INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL
CONFERENCE**

**UKRAINE, BULGARIA, EU:
ECONOMIC, FINANCIAL, TECHNICAL
AND SOCIAL DEVELOPMENT TRENDS**

July 1-2, 2024
Burgas, Bulgaria

The collection of conference materials included the reports that became the subject of discussion by the participants of the VIII International Scientific and Practical Conference “Ukraine, Bulgaria, EU: economic, financial, technical and social development trends”, held in Burgas (Bulgaria) on July 1-2, 2024 at the University “Prof. Dr. Arsen Zlatarov”.

Conference materials may be of interest to researchers, teachers, researchers, students of higher educational institutions.

The Organizational committee of the VIII International Scientific and Practical Conference "Ukraine, Bulgaria, EU: economic, financial, technical and social development trends " does not always share the point of view expressed in the reports of the conference participants.

In the collection, the spelling, punctuation and stylistics that were proposed to the conference participants are preserved as accurately as possible.

The participants of the conference, their supervisors, reviewers and structural divisions of higher educational institutions and institutions, which recommended these materials for publication, bear full responsibility for the reliability and quality of the presented material.

Ukraine, Bulgaria, EU: economic, financial, technical and social development trends: materials VIII International Scientific and Practical Conference (Burgas, Bulgaria, July 1-2, 2024) Burgas: Avangard Prima, 2024. 142 p.

e-ISBN 978-619-279-006-6

Publishing House Avangard Prima, 2024

ОРГАНІЗАЦІЇ УЧАСНИКИ КОНФЕРЕНЦІЇ

Державний податковий університет, Україна
Університет «Проф. Д-р Асен Златаров», Болгарія
Jan Kochanowski University in Kielce, Kielce, Poland
Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia
Tbilisi Ivane Javakhishvili State University, Georgia
State University of Moldova, Moldova
Технически университет-Варна, България
Технически университет София, България
Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій, Україна
Вінницький національний аграрний університет, Україна
Національна академія статистики, обліку та аудиту, Україна
Національний університет «Чернігівська політехніка», Україна
Національний університет біоресурсів і природокористування, Україна
Національний університет харчових технологій, Україна
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», Україна
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Україна
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, Україна
Рівненський державний гуманітарний університет, Україна
Уманський національний університет садівництва, Україна
Херсонський державний університет, Україна
Житомирський агротехнічний фаховий коледж, Україна

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1 УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ЕКОНОМІКОЮ ТА ЕКОНОМІКОЮ ПІДПРИЄМСТВ	
<p>Davydenko N.M., Doctor of Economics, Professor, Державний податковий університет, Україна Wasilewska N. S., Doctor of Economics, Professor UJK, Jan Kochanowski University in Kielce, Kielce, Poland THE PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE MARKET CAPITALISATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES</p>	9
<p>Merab Putkaradze, Professor of Department of Geography, Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia George Abuselidze, Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia Landa Putkaradze, PHD Student of Human Geography, Tbilisi Ivane Javakhishvili State University, Georgia PRIORITIES AND PERSPECTIVES OF MARITIME TOURISM DEVELOPMENT IN AJARA</p>	12
<p>Ramin Tsinaridze, Doctor of Business Administration, Assoc. professor, Shota Rustaveli Batumi State University, Batumi, Georgia Lasha Beridze, Doctor of Business Administration, Professor, St. Tbel Abuserisdze University of Education Khulo, Georgia EUROPEAN INTEGRATION AND GEORGIA'S EXPORT POTENTIAL</p>	15
<p>Mocanu Natalia, Doctor of Economics, professor, State University of Moldova, Moldova Davydenko Marharyta, first (bachelor) level graduate, State Tax University, Ukraine FACTORS OF INFLUENCE ON THE COST OF THE ENTERPRISE</p>	19
<p>Buriak Igor, PhD of agricultural sciences, doctoral student, State Tax University, Ukraine INNOVATION AND INVESTMENT SECURITY: CURRENT CHALLENGES AND THREATS</p>	23
<p>Гудзь О. Є., д.е.н., професор, Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій, Україна Тяжина А.М., аспірантка кафедри менеджменту, Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій, Україна ДОМІНАНТИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДПРИЄМСТВ В ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД</p>	26
<p>Yevtushenko N., Doctor of Economics, Professor, State University of Information and Communication Technologies, Ukraine Zavhorodnii A., postgraduate, State University of Information and Communication Technologies, Ukraine THE ROLE OF WORLD STATES IN RESTORATION ECONOMY OF</p>	

UKRAINE AFTER THE WAR	29
Larina Ya.S. , Doctor of Economic Sciences, Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine ECOLOGICAL MARKETING AND ITS ROLE IN MANAGEMENT OF ENTERPRISES	32
Лозинська Т. М. , д. держ. упр., професор, Полтавський державний аграрний університет, Україна СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ ТА БОЛГАРІЇ	35
Томашук І.В. , Phd, доцент, Вінницький національний аграрний університет, Україна АКТУАЛЬНІСТЬ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА У СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ	38
Ushkarenko I.V. , Doctor of Economics, professor, KSU, Ukraine Soloviov A.I. , Doctor of Economics, professor KSU, Ukraine INCREASE OF THE EFFICIENCY OF INTRA-CORPORATE PERSONNEL TRAINING	41
Tsehelnik Viacheslav , Graduate student, Chernihiv Polytechnic National University, Ukraine STATE REGULATION OF INNOVATIVE INVESTMENT PROCESSES	45
Христова З.З. , докторант, ТУ Софія, Блгария МЕТОДИЧЕСКИ ПОДХОД ЗА ПРИЛОЖЕНИЕ НА SINGLE MINUTE EXCHANGE OF DIES (SMED) В МИКРО, МАЛКИ И СРЕДНИ ПРЕДПРИЯТИЯ	48
Вернюк Н.О. , к.е.н., доцент, Уманський національний університет садівництва, Україна Сухецька К.В. , аспірант кафедри менеджменту, Уманський національний університет садівництва, Україна ОЦІНКА ПОТЕНЦІАЛУ ВПРОВАДЖЕННЯ АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ	52
СЕКЦІЯ 2 ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ	
Brytan Vadym , postgraduate, Ukraine, Kyiv, State Tax University KEY CHALLENGES, RISKS AND OPPORTUNITIES TO ENSURE FINANCIAL SECURITY OF THE BANKING SYSTEM IN THE PROCESS OF EUROPEAN INTEGRATIO	55
Hordei O. , Dr. Econ. of Sciences, Professor, State Tax University, Ukraine FINANCIAL POTENTIAL OF UKRAINIAN REGIONS IN THE POSTWAR PERIOD	58
Buryak A.V. , candidate of economic sciences, associate professor, State Tax University, Ukraine Demyanenko I.V. , candidate of economic sciences, associate professor, National University of Food Technologies, Ukraine PROBLEMS OF ASYMMETRIC INFORMATION IN FINANCE	61

Капля О. , PhD student of the NULES of Ukrain THE EFFECTIVENESS USE OF THE COMPANY'S FINANCIAL RESOURCES AS A MEANS OF INCREASING ITS FINANCIAL STABILITY	64
Korneev V.V. , Doctor of Economics, Professor, State Tax University, Ukraine Smirnova O.M. , PhD in Economics, docent, senior research officer, State Tax University, Ukraine CURRENT TRENDS IN THE FUNCTIONING OF UKRAINIAN BANKING INSTITUTIONS DURING THE WAR	66
Pasichnyi V. , PhD student of the NULES of Ukrain THE MAIN DIRECTIONS OF OPTIMIZATION OF SOURCES OF ASSET FINANCING	70
Lisnichuk V. , PhD student of the NULES of Ukrain THE COUNTRY'S INVESTMENT CLIMATE AS A FACTOR IN THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF ENTERPRISES	72
Бірюк Д.О. , докторант кафедри публічних фінансів, Державний податковий університет, Україна ВПЛИВ ДИНАМІКИ ПРОЦЕНТНИХ СТАВОК НА РОЗВИТОК ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ	74
Дюк Р.І. , аспірант кафедри фінансових ринків і технологій, Державний податковий університет, Україна ЩОДО ПІДХОДІВ ДО РЕГУЛЮВАННЯ РИЗИКІВ ВЕЛИКИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ КОМПАНІЙ У ФІНАНСОВІЙ СФЕРІ	76
Derevko Y.O. , PhD student of the third level, Kyiv National Economic University named after V. Hetman, Ukraine, THE ROLE OF NON-BANK FINANCIAL INSTITUTIONS IN THE FINANCIAL SYSTEM OF THE COUNTRY	78
Zharikova O.B. , PhD., Associate Professor, National University of Life and Environmental Science of Ukraine, Ukraine Pashchenko O.V. , PhD., Associate Professor, National University of Life and Environmental Science of Ukraine, Ukraine Zharikova A.L. , first (master's) level higher education student, National University of Life and Environmental Science of Ukraine, Ukraine ADAPTATION OF FOREIGN EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF HOUSING MORTGAGE AS ONE OF THE MOST IMPORTANT ECONOMIC AND SOCIAL TASKS OF THE MODERN WORLD IN UKRAINE	81
Martynenko Valentyna , Doctor of Economics, Professor, State Tax University, Ukraine COMPREHENSIVE ASSESSMENT OF UKRAINE'S BUDGETARY SECURITY DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR	88
Онишко С.В. , д.е.н., професор, Державний податковий університет, Україна Богріновцева Л.М. , к.е.н., доцент, Національна академія статистики, обліку та аудиту, Україна ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕГУЛЯТОРНИХ ЗМІН	91
Скрипник Г.О. , к.е.н., доцент, Державний податковий університет, Україна	

Муляр Т.С. , к.е.н., доцент, Житомирський агротехнічний фаховий коледж, Україна ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	94
Zaiats Mykola , Graduate student, Chernihiv Polytechnic National University, Ukraine FINANCIAL RESTRUCTURING AS A METHOD ANTI-CRISIS DEPARTMENT	98
Lyshtvan Dmytro , Graduate student, National university of life and environmental sciences of Ukraine, Ukraine FINANCIAL ACCOUNTING AS AN INFORMATION SUBSYSTEM OF CORPORATE FINANCE	101
СЕКЦІЯ 3. ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ : НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ І СВІТОВІ ТРЕНДИ	
Boiko Svitlana , PhD in Economics, Associate Professor, National University of Food Technologies, Ukraine Demianenko Tetiana , Junior Researcher, National Research Center “Institute of Agrarian Economy”, Ukraine TAX COMPLIANCE AS A SYSTEM OF INTERNAL CONTROL OF THE TAXATION SYSTEM OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	104
Vineva, V. B. , Assoc. Prof. PhD. Prof. Dr Assen Zlatarov University, Bulgaria ACCOUNTING ASPECTS AND DOCUMENTATION OF ULLAGES	109
Іванова Н.А. , к.е.н., доцент, УНУС, Уманський національний університет садівництва, Україна ОСНОВНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІНСЬКОГО КОНТРОЛЮ	112
Логвин А.В. , доктор філософії з права, Україна ВОЄННИЙ СТАН: ПОДАТКОВІ ПІЛЬГИ ТА ПОДАТКОВИЙ ОБЛІК	115
СЕКЦІЯ 4. СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В СФЕРІ ГУМАНІТАРНИХ І ЮРИДИЧНИХ НАУК В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	
Patsai B. , Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF EDUCATION EXPENDITURES BASED ON THE RESULTS OF EXTERNAL INDEPENDENT TESTING	119
Братко І. В. , зав. каф. міжнародного права, європейської та євроатлантичної інтеграції, к.ю.н., доцент, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, Україна КЛІМАТИЧНІ ЗМІНИ, КЛІМАТИЧНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ	121
Шеретюк Р.М. , д.іст.н., професор, Рівненський державний гуманітарний університет, Україна МИСТЕЦЬКИЙ АКЦІОНІЗМ БОЛГАРІЇ КРИЗЬ ОПТИКУ РОСІЙСЬКО-	

УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	122
Derevinskyi V.F. , doctor of science, professor, KNUCA, Ukraine THE FORMATION OF V. CHORNOVIL'S POSITION REGARDING EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE IN 1987–1991	124
Koleva Y. , PhD, Assoc. Prof., University ‘Prof. Assen Zlatarov’- Burgas, Bulgaria Koycheva N. , Master's degree, Primary School “Hristo Botev” – Karnobat, Bulgaria ORAL TOXICITY PREDICTION OF QUINOLINE FROM PETROLEUM PRODUCTS	128
Янгъзов, П. Д. , д-р, главен асистент, Университет „Проф. д-р Асен Златаров” – Бургас, България НАЧИНИ ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ИКОНОМИЧЕСКАТА ЕФЕКТИВНОСТ НА ДЕЙНОСТИТЕ ПО ПОДБОР И ОЦЕНКА НА КАДРИТЕ	133
Георгиева, Кр. , Доктор, главен асистент, Технически университет-Варна, България КОНТРОЛ НА КАЧЕСТВОТО НА СОЦИАЛНИТЕ УСЛУГИ, ОСЪЩЕСТВЯВАН НА НАЦИОНАЛНО НИВО	135
Георгиева, Кр. , Доктор, главен асистент, Технически университет-Варна, България ОБЩИНИТЕ В БЪЛГАРИЯ КАТО ДОСТАВЧИЦИ НА СОЦИАЛНИ УСЛУГИ.	140
Zghurska Oksana , D.Sc. (Economics), Associate Professor, State University of information and communication technologies, Ukraine THE KEY ASPECTS OF FORMATION OF A SET OF NATIONAL FOOD SECURITY INDICATORS	143

**СЕКЦІЯ 1.
УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ЕКОНОМІКОЮ ТА ЕКОНОМІКОЮ
ПІДПРИЄМСТВ**

Davydenko N.M.,
Doctor of Economics, Professor,
State Tax University, Ukraine
ORCID ID 0000-0001-7469-5536

Wasilewska N. S.,
Doctor of Economics, Professor UJK,
Jan Kochanowski University in Kielce, Kielce, Poland
ORCID ID 0000-0001-8638-4735

**THE PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE MARKET
CAPITALISATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES**

***Abstract.** The management of market capitalisation is aggravated by the fact that in the context of corporatisation of the Ukrainian economy and global threats, public agricultural enterprises are not always able to fully withstand the risks of stock market volatility. The article reveals peculiarities of formation of market capitalisation of leading domestic enterprises. The article analyses domestic enterprises-issuers of shares in the context of the main ‘trading platforms’ of market capitalisation growth.*

***Keywords:** market capitalisation, investment attractiveness, stock market, financing, agricultural companies.*

Sustainable development of the agricultural sector, increased competitiveness and investment attractiveness in the context of globalisation and the European vector of Ukraine's economic development make it a priority for corporate agricultural enterprises to raise capital on international stock markets. Realisation of the strategic potential of agricultural enterprises requires large-scale investments, which are a source of financing for new projects, introduction of innovative technologies and growth of agricultural production efficiency. Given the current challenges and threats, the strategic development of agribusinesses requires effective management decisions and adaptation to changes in the global business environment.

Strong stock market performance, including growth in market capitalisation, enables companies to expand their business, introduce new technologies and innovations, implement promising investment projects, expand abroad and achieve their business goals. Market capitalisation is the result of effective management decisions to increase the economic performance and market value of the company, to manage reputation and stakeholder relations, and to formulate a corporate strategy based on

the principles of sustainable development. Growth in market capitalisation indicates a high level of financial stability, profitability, solvency and liquidity, as well as the long-term growth potential of agribusiness companies, and helps to build investor confidence and attract investment [1].

The effective management of the market capitalisation creates a solid basis for the maximisation of the value of the companies and the sustainable development of the agricultural sector of the Ukrainian economy. Against the backdrop of worsening global social, economic, environmental and food security problems, the role of agribusinesses in ensuring food security and post-war recovery in Ukraine is growing. The relevance of the study on market capitalisation management is enhanced by the fact that, in the context of corporatisation of the Ukrainian economy and global threats, public agricultural enterprises are not always able to fully withstand the risks of stock market volatility.

At present, Ukrainian agribusinesses have a low level of market capitalisation on the stock exchanges, which limits their ability to attract investment and to finance long-term development projects. The practice of listing Ukrainian agribusiness companies on foreign stock exchanges has revealed a number of systemic corporate governance issues that prevent them from fully realising their strategic development potential through the issuance of securities. Increasing the market capitalisation of agribusiness companies is a priority not only for corporate governance and financial management, but also for public management of the sustainable development of Ukraine's agricultural sector.

According to the annual report of the National Securities and Stock Market Commission of Ukraine, as of 2022, four such "platforms" have licences to conduct professional activities on the domestic capital market, namely JSC "Stock Exchange "Perspectiva" (hereinafter - "Perspectiva"), JSC "Stock Exchange "PFTS" (hereinafter - "PFTS"), JSC "Ukrainian Interbank Currency Exchange" (hereinafter - "UICE"), JSC "Ukrainian Exchange" (hereinafter - "UX") [4].

It is important to note that in 2022 only two of the above "trading platforms" of market capitalisation growth covered equity trading, in particular, the largest volume of share trading was in shares of foreign issuers - UAH 936.60 million, of which about 56.0% was on PFTS and 44. The volume of trading in shares of CIF (corporate investment funds) was only UAH 2.89 million - 100.00% of which was on UX; the volume of trading in shares of domestic companies in January-December 2002 was UAH 91.75 million, of which 3.9% was on PFTS and the remaining 96.1% on UX.

An important indicator of the formation and dynamics of the market capitalisation of companies are stock indices, which reflect the weighted average prices of selected companies. At the same time, by allowing simultaneous investment in a number of companies, which is the basis for risk diversification, the availability of indices increases the overall level of investment activity, which helps companies to attract additional capital and increase their market capitalisation.

A significant part of the property of an agricultural holding is land. In accordance with the provisions of the land legislation of Ukraine, the use of land plots by an

agricultural holding company is carried out on the basis of ownership or lease rights under a relevant agreement. It should be noted that at present it is impossible for the founder of an agricultural holding company to transfer agricultural land as a contribution to the charter capital, as well as for the company to acquire it.

The right to purchase agricultural land from legal entities will arise only from 1 January 2024. The area of the land purchased should not exceed 10,000 hectares. This is to prevent powerful agricultural holding companies from monopolising the land market and depriving Ukrainian citizens of their right to purchase agricultural land. Agricultural holding companies own a relatively large share of agricultural land. Over the past nine years, the number of enterprises with a land bank of more than 10 thousand hectares has increased to 118, and their total land bank is 6228.85 thousand hectares. Today, the 30 largest agricultural enterprises lease up to 5 million hectares of land [2].

It has been noted that the ranking of the leading agricultural enterprises in Ukraine in terms of agricultural production and land holdings changes every year. Agricultural Consulting's research for 2021-2022 shows that before the start of the war there were 52 agricultural enterprises in Ukraine that used land plots for commercial agricultural production located throughout Ukraine. The five largest agricultural enterprises in Ukraine in terms of the size of the land bank, i.e. the amount of arable and pasture land, were as follows: KERNEL - 558 thousand hectares, MHP - 368 thousand hectares, NCH (Agroprosperis) - 360 thousand hectares, UkrLandFarming - 358 thousand hectares and Astarta - 209 thousand hectares [3].

The following directions for the development of the functioning of agricultural enterprises in Ukraine are proposed

- 1) Legislative regulation of the legal status of agricultural enterprises and the specifics of their activities;
- 2) introduction of mechanisms for taxation of agricultural holdings and control of tax revenues in the budgets of the respective territorial communities;
- 3) Ensuring that agriholdings comply with the principles of environmentally friendly use of land resources in accordance with European standards.

References:

1. Davydenko N. M. Attracting foreign investment in the agricultural sector of the Ukrainian economy. 2015. Scientific Bulletin of UzhNU Series: Economics, 1 (45).
2. Drebot OI, Tarnavskiy VA Current state and trends of agricultural land use in Ukraine. Agroecological journal. URL: <http://journalagroeco.org.ua/article/view/263316>
3. Online rating of Ukrainian agricultural holdings for 2021-2022. AgroConsulting. URL: <http://surl.li/dnpgc>
4. Annual Report of the National Securities and Stock Market Commission for 2021. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=12887934>

Merab Putkaradze,
Professor of Department of Geography,
Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia
ORCID ID 0000-0003-3644-4626

George Abuselidze,
Professor of Department of Finance, Banking and Insurance,
Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia
ORCID ID 0000-0002-5834-1233

Landa Putkaradze,
PHD Student of Human Geography,
Tbilisi Ivane Javakhishvili State University, Georgia
ORCID ID 0009-0001-0848-9512

PRIORITIES AND PERSPECTIVES OF MARITIME TOURISM DEVELOPMENT IN AJARA

Abstract. Tourism is one of the main specialization sectors of Georgia's economy, which is based on diverse touristic and recreational resources, more than 20% of country's Gross National Product falls upon it and it has huge perspectives for its further development in this regard. Tourism is more or less developed in all regions of the country, especially it is developed in Autonomous Republic of Ajara, where role of tourism in the economy is quite higher comparing to average indicators. Preferable location, prominent natural conditions and diverse touristic and recreational resources of Ajara gives the basis for development of different type of tourism. By application of traditional and modern (contemporary) research methods, there are evaluated the factors for maritime tourism (Thalassotherapy) development in Ajara. There are shaped a place of maritime tourism in line with other types of tourism and its priorities are highlighted as well. There are discussed a basic properties of sea coast recreational resources of sea resorts, tourists' transmittance potential, originalities of dynamics of tourists and the challenges existing in front of development. There are analyzed a place of maritime tourism in Ajara in an international context and perspectives of its further development is substantiated on the basis of existing resources.

During the study, both conventional and current (modern) research methodologies will be used. The dynamics of the tourist population in Ajara will be ascertained, and the number of visitors traveling by sea will be ascertained using statistical techniques. In addition, the number of marine visitors at each resort, their distribution among certain beaches, and the possibility of receiving tourists at the same time will all be specified. The comparative technique was used to identify the geographical issues associated with a particular resort's tourist growth as well as the features of a particular region of the coastal zone.

The spatial and quantitative indicators of marine tourist development for a few specific resorts were identified using the space-time analysis approach. This allowed for the definition of the geographical issues and unique features of the tourism development for a certain set of resorts. Materials related to the environment and social-economic systems were gathered, examined, and further findings were drawn using the field observation approach.

The study area's tourism and recreational resources were evaluated, the tourists' transmittance potential method (Birjakov, 2012) was applied, and the concepts of rational natural management were taken into consideration in order to determine the prospects for tourism's future growth for a specific resort and beach.

Statistical data and geographical databases (charts, graphic images) will be created on the research territory through the use of contemporary research methodology, namely the GIS (Geographic Information System) method. Through these tools, originalities in tourism development for specific resorts and recreational beaches will be presented.

Keywords: *recreation, tourism, maritime tourism, resort, leisure.*

References:

1. Abuselidze, G., & Johann, M. (2017). The Polish Tourists' Perceptions of the Resort Hotels in Georgia. In E-Journal of the International Conference Economic, Legal and Social Problems of Modern Development, vol. 2.
2. Abuselidze, G., & Devadze, N. (2018a). Stakeholders and their role in sustainable tourism development. Biannual International Scientific Practical Conference SEU ISC, Georgian National University SEU, Tbilisi.
3. Abuselidze, G., & Devadze, N. (2018b). The impact of stakeholders on the sustainable tourism development. 4th International Scientific-practical Conferences "Modern technologies, socio-economic development problems and ways of solving them", Book of proceedings, Batumi, Georgia.
4. Abuselidze, G., & Devadze, N. (2021). Stakeholder Perceptions and Models of Engagement for Sustainable Tourism Development in Adjara Autonomous Republic. International Journal of Innovative Technologies in Economy, 3(35), 1-6.
5. Applis, S. (2022). Crises around concepts of hospitality in the mountainous region of Svaneti in the north of Georgia. Tourism and hospitality. Issue. 3, 416-434.
6. Baco, S., I. B.; & Gabor, M. R. (2021). Tourism Economy. Mountain Tourism: Quantitative Analysis of Winter Destinations in Romania. Economics. 9, 143–159.
7. Birjakov, M. (2012). Theory of Tourism. Tbilisi.
8. Bonzanigo, L., Giupponi, C., & Balbi, S. (2016). Sustainable tourism planning and climate change adaptation in the Alps: A case study of winter tourism in mountain communities in the dolomites. Journal of Sustainable Tourism, 24(4), 637–652.
9. Cooper, C. (2008). Tourism: principles and practice. Harlow: Pearson Education.
10. Dodds, R. (2007). Sustainable tourism and policy implementation: Lessons from the case of Calvia, Spain. Current Issues in Tourism, 10(1), 296-322.
11. Dornier, R.; Mauri, C. (2018). Overview: Tourism sustainability in the Alpine region: The major trends and challenges. Worldw. Hosp. Tour. Themes, 10, 136–139.
12. Gogitidze, G; Nadareishvili, N; Harun R; Lrien, L. & Muresan, L. (2022). Exploring Residents' Perceptions towards Tourism Development—A Case Study of the Adjara Mountain Area. Sustainabilitu, 15(1), 492.

13. Gugushvili, T., Salukvadze, G. & Salukvadze, J. (2017). Fragmented development: Tourism-driven economic changes in Kazbegi, Georgia. *Annals of Agrarian Science*, 15(1), 49-54.
14. Koulov, B. & Zhelezov, G. (2016). *Sustainable mountain regions: Challenges and perspectives in Southeastern Europe*. Springer International Publishing.
15. Kuščer, K., Mihalič, T. & Pechlaner, H. (2017). Innovation, sustainable tourism and environments in mountain destination development: A comparative analysis of Austria, Slovenia and Switzerland. *Journal of Sustainable Tourism*, 25(4), 489-504.
16. Lu, J., & Nepal, K. (2009). Sustainable Tourism Research: An Analysis of the Papers Published in the Journal of Sustainable Tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 17(1), 5-16.
17. Lun, L.-M., Pechlaner, H., & Volgger, M. (2016). Rural tourism development in mountain regions: Identifying success factors, challenges and potentials. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 17(4), 389-411.
18. Messerli, B. (2012). Global change and the world's mountains. *Mountain research and development*, 32(S1), S55-S63.
19. Milicevic, S.; Boskovic, N. & Lakicevic, M. (2021). Sustainable tourism development in mountain areas in Sumadija and Western Serbia. *J. Mt. Sci.*18, 735–748.
20. Putkaradze, M. & Abuselidze, G. (2019). The Impact of Tourism on Business Development in Mountain Regions: A Case Study. *International Journal of Economics and Business Administration*, 7(3), 70-83.
21. Putkaradze, M., Michalski, T. & G. Abuselidze, G. (2022). Tourism and Recreational Resources Usage Perspectives Through According to Mountainous Adjara's Example. *Economics and Management*, 19(2), 27-39.
22. Putkaradze, M., & Abuselidze, G. (2022). Socio-economic aspects of potential migrants of the mountainous region of Adjara. *Journal of Geography, Politics and Society*, 12(2), 8-15.
23. Putkaradze, M. & Putkaradze, L. (2022). Touristic and recreational potential of Makhuntseti Waterfall: application and perspectives. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*, 12(2), 8-15.
24. Richins, H. (2016). Experience provision in mountain tourism: overview, contextual development and emphasis. In H. Richins, & J. Hull (Eds.), *Mountain tourism: experiences, communities, environments and sustainable futures* (pp. 13-24.). UK: CABI.
25. Safranov, T. A. (2017). Natural compound of recreational and tourist potential of the Ukrainian Carpathians. *Journal Sustainable Development of Mountain Territories*, 9-3(33), 250-256.
26. Sakhno, A., Salkova, I., Petruk, N., Popovych, Y., Vychivskyi, P., Zarichniak, A., & Abuselidze, G. (2022). The efficiency evaluation of providing excursion services in the tourist activity of Ukraine. *Lecture Notes in Networks and Systems*, 574, 1216-1224.
27. Salukvadze, G. & Backhaus, N. (2020). Is Tourism the Beginning or the End? Livelihoods of Georgian Mountain People at Stake. *Mountain Research and Development*, 40(1), 28-36.
28. Salukvadze, G, Gugushvili, T. & Salukvadze, J. (2019). Spatial peculiarities of local tourism supply chains in High-Mountainous Georgia: Challenges and perspectives. *European Journal of Geography*, 10(3), 173-188.
29. Slusariuc, G. & Bica, M. (2015). Mountain Tourism-Pleasure and Necessity. *Ecoforum*, 4(2), 19-126.
30. Wagenseil, Z. (2016). Sustainable Tourism in Mountain Destinations: The Perceived and Actual Role of a Destination Management Organization. In *Sustainable Mountain Regions: Challenges and Perspectives in Southeastern Europe*.
31. Weingartner, R. & Gunya, A. N. (2016). The value of mountains and the need for active participation in the international mountain programmes. *Journal Sustainable Development of Mountain Territories*, 2(8), 120-126.

Ramin Tsinaridze,

Doctor of Business Administration, Assoc. professor,
Shota Rustaveli Batumi State University,
Batumi, Georgia

Lasha Beridze,

Doctor of Business Administration, Professor,
St. Tbel Abuserisdze University of Education
Khulo, Georgia

EUROPEAN INTEGRATION AND GEORGIA'S EXPORT POTENTIAL

Actuality. After gaining independence, Georgia actively began to strive to join the world economic processes, Georgia joined the World Trade Organization in 2000. As a result, it was a progressive step for the development of trade policy. Georgia has liberalized its trade policy, which was caused by low import tariffs. The development of the free trade regime was and is vitally important for Georgia.

At present, the majority of world countries are actively involved in international trade and actively try to occupy a place in the world market, which they achieve in most cases by supporting international organizations, institutions or through economic integration. The deepening of the economic integration of the states and the processes of globalization were accompanied by an increase in the opportunities for the international movement of capital, which contributed to the formation of new trends in foreign trade.

After the Association Agreement signed between Georgia and the European Union on June 27, 2014, the country has been given a new opportunity to establish its place in the European Union market, acquire new trade partners and further develop and use its export potential, which has a positive impact on the country's economic situation. Due to the great importance of foreign trade relations, it is necessary for the country to create an attractive export environment and produce highly competitive products in accordance with EU standards in order to establish itself in this market.

At the modern stage of the world economy, it is extremely important for our country to establish itself in the international market and strengthen ties with the world's leading countries. which is mainly limited to trade relations, the strengthening of trade and economic relations with them should become the basis of the regulatory regime of our country's foreign trade.

Also, the country's policy of stimulating foreign trade becomes a prerequisite for attracting foreign investments, which will make our country even more favorable and ready for foreign investors.

At the same time, deepening the integration in the international market will open the way for Georgian companies to use new export opportunities and even more products will be exported to foreign markets.

It should also be noted, without an alternative, agreements and integration are of great importance in modern world trade and economic relations - it is the European

Union that represents a market free of political barriers and it has various agreements with its member and partner countries - but in the background of close trade relations, the country must also be able to maintain the right economic policy with countries that are geographically close to free trade. On the basis of agreements (Turkey and Azerbaijan still remain the leading trade partner countries) or signing of free trade agreements with other trade partner countries (the free trade agreement signed between Georgia and China, which came into effect on January 1, 2018, on the basis of which 94% of goods exported from Georgia were exempted from customs duties, has already affected the development of the country's foreign trade).

Georgia has already achieved the status of a candidate country for the European Union. The significant difference between Georgia and all the EU member states in the level of economic indicators is no longer significant, in case of the correct foreign and economic development policy of Georgia and fulfillment of the commitments, it is completely possible to integrate the country into the European Union and make better use of its export potential, which will lead to the complete development of trade and economic relations between us and the EU member states. Moving to a new level, the economic progress of the country and the increase in the welfare of the society.

The purpose of the study is to analyze and evaluate the dynamics of Georgia's export and export potential and prospects for business development. To determine the problems related to export opportunities in the light of the integration with the European Union and to define the ways of improvement, which will have a great impact on the economy of the country and the welfare of the society. The positive and negative sides of the export-trade markets should also be clarified. Based on the existing goals, we formed.....

The following tasks of the research:

- clarify the current directions of free trade in the post-DCFTA period and determine the export trends;
- to analyze the impact of export on the country's economy against the background of modern challenges of European integration;
- Consider export trends on the path of European integration and determine their importance for business development;
- To study and analyze the conditions of improvement and use of export potential at the modern stage.

Subject and object of research. The subject of the research is the export potential of Georgia - the export opportunities as a result of the integration into the European Union and the detection - use of the potential of national competitive products. The object of research is the foreign trade of Georgia and its dynamics in recent years.

Research methods. Qualitative and quantitative methods will be used in the research: analytical - for collection, summary; processing of information about export and import dynamics of Georgia during foreign trade; Abstract-logical - revealing factors about better use of export potential and competitive advantages; Analogies

and comparisons - determination of the measures of influence of the EU or other export potential on the country's economy; Generalization - formulation of conclusions based on research findings.

Conclusion. Thus, to exploit the export potential, it is important to use its full capabilities purposefully and effectively, to export all the necessary resources and export raw materials around the world, and to outline priorities, which market will be useful for the country in the future and as a result of which we will get a more economic effect. Therefore, in order to integrate into the European Union, it is first necessary to fulfill the duties assigned to the country and to prepare for the next stage, to use the existing export trends and further improve them in order to increase the trust and reputation of Georgian products in the European Union market, which will lead to an increase in the demand for Georgian raw materials and finished products.

It should be noted here that despite the new export potential opened for Georgia, some business entities choose the old way and do not betray the comfortable zone created for them, there may be several reasons for this, even if Georgian companies cannot meet the high requirements of the European Union, export customs regulations and the quality required for production or do not want to accept it, because obtaining and producing high-quality products means the presence of modern technologies and basic means, which consequently leads to an increase in cost, the cost of its production, storage and transportation costs increases, which ultimately increases the total cost of goods and therefore high-priced products face even higher competition in an already competitive market. Therefore, they are advised to manufacture and export old and relatively low-quality products to the old and already well-known relatively low-quality standards market, where they will have a relatively guaranteed sale, compared to the "overloaded" EU market with high requirements and standards. We think such an attitude is equivalent to non-state content and refusal of development.

In order for Georgia not to lose its guaranteed and increased export potential and for it to be fully utilized and in the near future for us to be a perfect member state of the European Union, for this, we should take into account the recommendations given by the European Union to Georgia, to raise the quality of the products produced in the country and if we step away from the CIS or "traditional" market, that is, we should focus on the EU market.

As a result of raising the quality of products produced by modern innovative technologies and foreign investments, we will get competitive products that will have the opportunity to take their place in the European market, as a result of which the country's prestige will increase and it will lead to economic benefits for the country.

Key words: *export, export potential, EU market, competitive advantages.*

References:

1. Beridze L., Tsinaridze R., Smutchak Z., Japaridze N., Turmanidze G. „Russia-Ukraine conflict and Georgia's export potential vectors”, Journal „Business and Law“, №2, 2023, p. 40-52, DOI: <https://doi.org/10.52340/bal/2023.02.05>;
2. Beridze L., (2022). The impact of the Russia-Ukraine war on the trade balance of the world and Georgia, Journal „ECONOMIC PROFILE“, Vol. 17, 2(24), p. 89–103. DOI: <https://doi.org/10.52244/ep.2022.24.13>
3. Ghaghanidze, G. "Actual issues of Georgia's export potential management", 2020
4. Dzebisauri L., „Statistical study of foreign trade relations of Georgia", 2019
5. Lekashvili E., Maisuradze N., "Dynamics and Structure of Export of Georgian Products to the European Union Market", Journal of "Georgian Economy", March 2011, <https://www.goeconomics.ge/?p=4668>
6. Tsinaridze, R., & Tsetskhladze, L. (2020). The major vectors of Georgia's customs policy in the postcoronavirus rehabilitation process. Ecoforum Journal, 9(3). p. 1-8
7. Tkeshelashvili, Sh., "Georgia's exports to the EU have decreased - less products are exported to the EU than to China", 2021. <https://bm.ge/ka/article/evrokavshirshi-saqartvelos-eqsporti-shemcirda---eu-shi-naklebi-produqcia-gadis-vidre-chinetshi/91627>
8. Budget Office of the Parliament of Georgia, research publication "Main Determinants of Export and Import", 2021
9. Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia, Foreign Trade, https://www.economy.ge/?page=ecopolitic&s=12&fbclid=IwAR3QYsqLPI30zJRo-fAEwIzozRulzf-Vza0k_6v9sixfBFSHy-n8mjnm2c
10. National Statistical Service of Georgia. Foreign trade, export, <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/637/eksporti>

Mocanu Natalia,
Doctor of Economics, professor,
State University of Moldova, Moldova
ORCID ID 0000-0002-8523-1080

Davydenko Marharyta,
first (bachelor) level graduate,
State Tax University, Ukraine
ORCID ID 0009-0000-4186-3556

FACTORS OF INFLUENCE ON THE COST OF THE ENTERPRISE

Abstract. *The study of factors affecting the value of an enterprise is a key element in the process of managing its value, assessing its level and developing measures to increase it. Therefore, the analysis of these factors requires an effective theoretical base that will allow using its advantages in the conditions of the domestic economy, taking into account the influence of both external and internal factors on the value of the enterprise.*

Keywords: *cost, value -oriented management, factor, enterprise.*

In today's conditions of global expansion of markets and activation of Ukraine's European integration processes, development of international cooperation and attraction of foreign investments in the domestic economy, issues of effective management begin to come to the fore and a strategic goal is set - increasing the value of the company. Today, there is a need for a reliable assessment of the value of joint-stock companies, which are currently one of the most active participants in the modern economic turnover, since they represent a form of capital concentration that allows attracting large financial resources, the emission of which differs in mass and scale. Therefore, it can be argued that an objective and accurate assessment of the value of a joint-stock company is an indispensable condition for achieving the goals of effective management of the enterprise.

In Ukraine, value- oriented management of enterprises has not yet become widespread due to the traditionally unstable and difficult market conditions, under which enterprises focus mainly on achieving break-even or short-term profit. However, the gradual stabilization of the economic environment, integration processes and deregulation of business activities contribute to the shift of emphasis from purely financial and economic indicators to the position of the enterprise in a certain market segment, one of the evaluation criteria of which is the value of the enterprise.

Value-oriented management is aimed at maximization cost enterprise through development and adoption substantiated strategic and operational decisions. Value orientation enterprises allows coordinate interests everyone interested economic subjects. In particular, the owners enterprises receive increase income and market

capitalization, while management receives increase in wages provided increase in the value of the enterprise [4].

Definition specific factors that affect the cost enterprises disclosed in the works big quantity scientists modernity. Significant part scientists provides preference division factors, systematizing them within one or two classification signs. Most separation is common factors from distribution their place occurrence.

Colossus I. divides factors that affect the cost enterprises, on the market and domestic. To market ones factors he carries level and type of competition, macroeconomic environment, new competitors, intensity innovations, influence consumer, influence supplier and industrial politics state. Internal factors include development new ones species products, improvement existing products, procurement and supply, production, system of promotion to the market and sales, processing marketing information, management human capital and informational capital. using the "Ishikawa" diagram, the author highlights the main ones factors of value such as net pecuniary flow, weighted average cost of capital, volume and profitability of invested capital [6].

O. Denysiuk notes that the internal factors of the enterprise are related to the actions of the management and the industry specificity of the enterprise itself. He considers it expedient to include in these factors the increase in sales volume and net profit, the level of property liquidity, the presence of intangible assets and business reputation, as well as the management system. The scientist equates the influence of external factors with independence from management actions, including market demand, government restrictions, market conditions, political situation, the state of competition in the market and various risks [5, p. 71].

In his work, I. Levchak develops this approach, dividing "endogenous" (internal) and "exogenous" (external) factors on the basis of their "connection with the enterprise's activities" [8]. In our opinion, this interpretation more accurately reflects the essence of this differentiation, since some of the factors are determined not only by the actions of the company's management, but also by other stakeholders.

For example, product quality directly depends from production personnel of the enterprise. To internal factors the author also includes condition and quality factors production, level applied technologies, quality products, price politics enterprises, as well as quality corporate and intra-household management. External factors a scientist expands, including ecological factors, availability crisis became economy and social factors [8, p. 106].

Mendrul singles out a system of value-forming factors, which includes growth in sales volume, profit from the main activity, turnover of capital [9], which equally applies to enterprises of various types of activity. Gurnytska K. and Kostetskyi V. emphasize the need to highlight the factors of enterprise value formation in order to find out their subordination, direction of action and strength in order to make management decisions aimed at increasing the value of the enterprise [3].

It is worth noting the work of A. Voronin, where a combination of two classification features is proposed: at the first level, factors are distributed according

to the place of occurrence (external and internal), and at the second level - according to the main spheres of occurrence [2, p. 154]. Similar approach is also used by O. Lagovska, who combines primary division into micro- and macro-environment and further grouping factors by spheres of occurrence at the next level [7, p. 187].

N. Baistryuchenko, along with external and internal factors, allocates a special place to the components of the image of the enterprise, its growth prospects, as well as its assessment by owners, investors and other market participants [1]. This approach is important from the point of view illustrations connections between factors.

A group of authors, investigating the influence of factors on enterprise cost management, divides them into external and internal. External factors include economic, political, legal, global, competitive, socio-cultural and other aspects. Internal factors include the degree of moral and physical wear and tear of the company's property, the company's strategy, the level of financial potential, the company's image and intellectual potential, personnel qualifications, the competence of specialists and managers, the availability of innovative opportunities and potential, the state of the quality control system, the efficiency of the company's activities, and others [4].

Considering the existing approaches to value factors, we believe that the key factors for assessing the value of an enterprise are the factors that can be classified according to the appropriate levels:

- political: political stability in the country, state regulation of the securities market, tax legislation, association of Ukraine with the EU, war in the country;

- economic: the general level of development of the country's economy and the stock market, the level of inflation and currency fluctuations, the investment attractiveness of the country, the region, as well as the profitability and market value of the enterprise;

- social: level of education, satisfaction of consumer needs, rate of growth of consumer income, etc., reputation of the evaluation object;

- technological: the level of development of information technologies, the degree of development of innovations, financing of scientific developments, investments in technical rearmament and modernization.

Given the hierarchical nature of factors and their interdependence, as well as the understanding that the main criterion for recognizing processes and phenomena as factors is their controllability, it can be argued that there is a possibility of creating different models that establish the dependence of value on its forming factors, related causal relationships. Creating such models is important practical value because allows management enterprises manage market cost assets, affecting those involved in the model factors. All of them specified components pierce through organizational structure, connecting everyone among themselves her levels — from the corporate center through the level business units to functional equal production operations. Obviously, to achieve the company delivered goals of creation cost, his strategies

and targets standards for everyone levels organizations must be consistent and consistent.

References:

1. Baistryuchenko, N. O. (2012). Agency conflict in the system management market cost enterprises. *Modern management and economic development: referential collection materials constantly acting international scientific and practical Internet conferences*, September 1, 2011 - February 29, 2012.
2. Voronin, A. V. (2016). Systemic approach to management cost enterprises. *Economy and organization Management*, 3 (23), pp. 148-155.
3. Gurnytska K. O., Kostetskyi V. V. (2016). Management cost: factors formation cost enterprises . Formation the only one European financial space and development world of financial opinion: Coll . theses add. All Ukraine science and practice conf . (Ternopil , May 25, 2016). Ternopil : TNEU, pp. 55–58 .
4. Deineka O. V., Dekhtyar N. A., Pigul E. I. (2017). Current issues of enterprise cost management. *Economy and society*. № 12. pp. 240–245.
5. Denisyuk, O. G. (2016). Maximization cost enterprises as a result effective HR. *Bulletin of ZHTU*, 1 (75), 70-77.
6. Kolos I. V. (2006). Justification key factors cost enterprises . *Stock the market*, №44. pp. 28–36.
7. Lagovska, O. A. (2010). Balanced system indicators as a tool management cost enterprises: ways of application . *Problems theories and methodology accounting of accounting , control and analysis* , 2 (17), pp. 186-196
8. Levchak , I. Ya. (2014). Cost enterprises as a criterion efficiency management. *Scientific herald Uzhhorodskiyi of the University* , 1, pp. 104-108.
9. Mendrul O. G. (2002). *Management cost enterprises : monograph*. K.: KNEU, 272 p.

Buriak Igor,
PhD of agricultural sciences, doctoral student,
State Tax University, Ukraine
ORCID ID 0009-0006-3390-696X

INNOVATION AND INVESTMENT SECURITY: CURRENT CHALLENGES AND THREATS

Abstract. *The problems of providing investment security as defining the functional component of economic security. Determined that the major component of investment security analysis is to analyze the threats that may be external and internal. Threat analyzes that determine the level of investment security. Measures are outlined as ways to increase the level of innovation and investment security.*

Keywords: *economic security, investment security, investment security, economic security, investment attractiveness, investment potential.*

The devastating destabilization of Ukraine's economy as a result of the war necessitates the introduction of urgent measures to improve the country's economic system and raise the standard of living of citizens. The development of the country's economy should be carried out through the implementation of effective economic reforms and requires the infusion of significant financial resources through the mechanism of innovation and investment shifts. However, the active involvement of investment resources and innovative restructuring of the national economy should be accompanied by effective innovation and investment security of the state's finances. Internal and external threats to the innovation-investment security of individual industries and the economy as a whole require careful study, because the diagnosis and remediation of problem areas of innovation-investment security is an important direction of domestic scientific research, and outlining certain ways to overcome them is the main task of this monitoring direction.

Investment security is possible only if the maximum investment norm is observed, both by the state and by individual enterprises. In general, under this condition, the development of the nation's own scientific, technical and human capital takes place; innovativeness of extended reproduction of capital is carried out; the competitiveness of the country's economy on the international arena is growing; sustainable GDP growth is ensured on the basis of international cooperation; strategic reserves are formed; natural resources are rationally used and restored; environmental friendliness of the economy increases, etc.

Investment security is a complex of legal, environmental and social conditions that determine the type and dynamics of the reproductive process of capital and ensure its effective use and guarantee the reliability of compensation [4].

In accordance with the developed Methodological recommendations for calculating the level of economic security (2013), innovation and investment security is singled out as one of the natural components of the economic security of the state and

is interpreted as "the state of the economic environment in the state, which stimulates domestic and foreign investors to invest in the expansion of production in the country, promotes the development of high-tech production, integration of research and production spheres with the aim of increasing efficiency, deepening the specialization of the national economy and creating products with a high share of added value" [3].

The analysis of innovation and investment security allows us to systematize a number of competitive advantages of the market economy of Ukraine in relation to the world economy, namely:

1) the development of science-intensive industries of the country due to the high education of the nation and the high ability to improve the qualifications of labor resources, the relative cheapness and high mobility of the workforce;

2) the relative cheapness and abundance of natural resources, which is a prerequisite for implementing an ideological approach to building a commodity-type economy.

3) association with the EU will provide an opportunity to consolidate with their markets, and therefore, as a result, increase the scale of export-import operations, attract advanced technologies and innovations with foreign investments. Harmonization of legislation, technical standards in the association process minimizes losses and barriers. As a result, the increase in the quality of goods and products of Ukraine will contribute to the improvement of the country's positive investment image and increase investment attractiveness in the long term.

4) the development of optimal legislation regarding the protection of investors' rights will unify the legal framework of Ukraine to the European standard, will provide prerequisites for consistent reform of the country's corporate governance, will contribute to the improvement of regulatory activities of the corporate sector of the economy, will contribute to the attraction of foreign capital through IPO and SPO [2].

It is also necessary to outline systemic challenges to the country's economy:

1) a catastrophic lack of domestic financial resources for the development of key sectors of the economy, which may cause a loss of control over them as a result of excessive investment attractiveness to foreign investors. This, first of all, concerns the industries of extraction of rare earth natural resources; strategic branches of electricity, gas and water supply, which, in our opinion, should have a monopoly state form of ownership; and, of course, the land bank and agricultural enterprises in general.

2) it is necessary to rebuild the characteristic approach to the innovation-investment process in the direction of longevity and strategicness, because currently investors are interested in projects with a short-term payback period with minimization of risks [1].

It is necessary to highlight the risks of investment and innovation restructuring of the economy as a separate issue:

1) negative innovation infrastructure and the development of venture entrepreneurship, which stagnates due to the instability of the financial and insurance systems.

2) due to the state of war, there is an unevenness in the economic development of the regions and their investment attractiveness. The resulting effect is a disproportion of investment investments.

Therefore, despite the presence of a large investment potential, a significant domestic market, resource and labor potential, it is currently unattractive to potential investors, because, in addition to the war, it has certain problems of the legal and tax systems and elements of corruption. However, it should be noted that Ukraine is increasing its investment attractiveness in the long term, provided it develops a transparent and legally understandable economy, it will become a leading investment recipient.

We consider it appropriate to outline the following measures as ways of improving the level of innovation and investment security:

1) development of fundamental science and business education of the civil society;

2) construction and state support of the infrastructure of innovative entrepreneurial startups at the national and regional levels;

3) the development of a network of innovation clusters, technological parks and their state preferential support is possible for a certain starting period (reduction of income taxation, reduction of the tax rate, or exemption from its payment on real estate and land);

4) continuation of the consistent reform of corporate governance in terms of protection of the rights of foreign investors;

5) support of the Institute of Financial Accounting and Digitalization;

6) ensuring the transparency of the mechanism of state support for investment projects, which is a priority of the strategic development of the state;

7) development of a certain Concept of development of the national venture industry, etc.

Fundamental of a "development budget" as a specific road map for the generation and spending of investment resources should be basic in budgetary stimulation of the development of innovative processes in order to ensure investment security.

References:

1. Gordienko V.P., Jolos T.V. Innovation and investment security as a factor of sustainable development. Eastern Europe: economy, business and management. 2017. No. 10. P. 8-14.
2. Novikova K.I. Innovation and investment security: modern challenges and threats. Scientific Bulletin of Kherson State University. 2016. No. 16(2). P. 26–30.
3. On the approval of Methodological recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine: Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine dated October 29, 2013 No. 1277 URL: http://www.uazakon.com/documents/date_6s/pg_gewqwi/index.htm.
4. Zakrevska, L. M., Zainchkovsky A.O. Investment security as a component of economic security. Herald of Cherkasy University. Series "Economic Sciences". Cherkasy: ChNU. 2016. No. 2. P. 28-34.

Гудзь О. Є.,
д.е.н., професор,
Державний університет інформаційно-
комунікаційних технологій, Україна
ORCID ID 0000-0002-9982-7328

Тяжина А.М.,
аспірантка кафедри менеджменту,
Державний університет інформаційно-
комунікаційних технологій, Україна
ORCID ID 0000-0002-6863-2384

ДОМІНАНТИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДПРИЄМСТВ В ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД

***Анотація.** Здійснена оцінка організаційної культури, що дало змогу виявити її загальні тенденції та проблеми й недоліки, визначено актуальні завдання, принципи й обґрунтовано домінанти удосконалення організаційної культури підприємств, розкрито переваги щодо їх впровадження в поствоєнний період.*

***Ключові слова:** організаційна культура, підприємства, домінанти, удосконалення, поствоєнний період.*

Нині некоректні корпоративні цінності та недосконалі організаційні системи призводять до невдоволеності та демотивації працівників, а гармонійна організаційна культура дає змогу знизити витрати на рекрутинг та підготовку нових співробітників, підвищити їх продуктивність та задоволеність роботою. Крім того, удосконалена організаційна культура дозволить підприємству побудувати міцніші взаємовідносини зі співробітниками, клієнтами та іншими зацікавленими сторонами. Правильно сформовані цінності стануть центральним пунктом спільної місії та сприятимуть довгостроковому успіху підприємства.

Значна увага проблематиці організаційної культури в підприємствах приділяється в наукових публікаціях, таких визначних дослідників, як: К. Адамс, Д. Баюра, Р. Блейк, Ж. Бодріяр, А. Буряк, О. Виноградова, Н. Давиденко, І. Дем'яненко, В. Дергачова, Е. Долан, Н. Євтушенко, С. Роббінс, Ф. Хедоурі та інші.

Фактично, з викликами, що породжені війною, стикнулися усі українські підприємства. За проведеним опитуванням, до нових воєнних реалій, вдалося пристосуватися лише 33,7%, тобто лише третина підприємств закупили генератори на випадок блекаутів, використали хмарні технології для розміщення своїх ключових систем, перенесли свої офіси в західні регіони, диверсифікували мережу провайдерів тощо. „Звичайно, ми не могли передбачити всесвітню пандемію чи війну в Україні, але ми можемо розробити стратегію виявлення по-

тенційних проблем до того, як вони вплинуть на результати діяльності підприємства або негативно вплинуть на репутацію компанії” [2].

Сучасні підприємства мають завдання не лише надання якісних інфо-комунікаційних послуг, але й формування сприятливого робочого простору для своїх працівників. Саме, організаційна культура підприємства має широкий контекст, оскільки відповідає за загальну атмосферу підприємства, його місію, завдання, панівні цінності, механізми ухвалення управлінських рішень, поведінкові моделі, комунікаційні ланцюги, лідерство, характеристики робочих місць тощо. Тобто, організаційну культуру можна вважати підґрунтям та особливим невидимим фундаментом, який сприяє формуванню спільного мислення, бажаній поведінці та іміджу підприємства.

Нині, не просто оцінити рівень організаційної культури підприємств. Використовуючи кількісні та якісні методи оцінки організаційної культури підприємств [1, 3], можемо константувати, що проблеми й недоліки їх організаційної культури різняться, але можна виявити деякі загальні тенденції: відсутність розуміння цінностей, мети та візії підприємства співробітниками; недостатній рівень комунікацій між керівництвом, менеджментом та співробітниками; відсутність чіткої траєкторії розвитку співробітників; несприятливе робоче середовище та негативна робоча атмосфера, дискримінація, перевантаження роботою та нездоровий баланс між роботою та особистим життям; відсутність визнання та мотивації.

Для вирішення означених проблем та недоліків організаційної культури, підприємствам доцільно вирішити наступні завдання:

1. Створення сприятливого та відкритого робочого середовища,.
2. Розвиток та посилення спільних цінностей і поведінкових моделей.
3. Забезпечення ефективного комунікаційного процесу із співробітниками.
4. Удосконалення системи мотивації.
5. Забезпечення ефективного менеджменту та лідерства.
6. Утвердження етичних норм і корпоративної відповідальності.
7. Розвиток корпоративної соціальної відповідальності та участь у благодійних та соціальних проектах.
8. Створення атмосфери толерантності та різноманітності.
9. Формування корпоративного бренду.
10. Підтримка та надання можливості розвитку працівників.

Удосконалення організаційної культури підприємств в поствоєнний період потрібно здійснювати за наступними принципами: лідерство; широке залучення співробітників; взаємодія та комунікація; розвиток та навчання; толерантність та різноманітність; етика і відповідальність; цілеспрямованість та успіх.

Таким чином, домінантами удосконалення організаційної культури для сучасних підприємств слід вважати:

1. Забезпечення комунікації та взаємодії між різними рівнями та відділами підприємства.

2. Створення сприятливого середовища для співробітників.
3. Впровадження системи нагородження та стимулювання співробітників.
4. Розробка програм і різних освітніх та творчих заходів.
5. Підтримка прозорості та відкритої комунікації на підприємстві.
6. Впровадження стартап-культури та інноваційної екосистеми.
7. Впровадження етичних стандартів та цінностей соціальної відповідальності.
8. Формування організаційної структури коворкінгу.
9. Рекрутинг та селекція, правильний підбір співробітників, створення рівних можливостей для всіх працівників та підтримка розмаїття та інклюзивності на підприємстві.

Зважаючи на коливання стану ринку, ці домінанти удосконалення можуть змінюватися з часом і варіюватися для різних підприємств.

Впровадження означених домінант удосконалення організаційної культури підприємств сприятимуть генеруванню численних переваг, зокрема: висока мотивація та задоволеність співробітників, що, в свою чергу, підвищить їх продуктивність; зниження ризику втрати кваліфікованих працівників та плинності кадрів; покращення комунікації та співпраці, що сприятиме вирішенню різноманітних проблем, впровадженню інновацій та розширенню кола клієнтів; покращення іміджу підприємства, зміцнення його бренду, підвищення соціальної відповідальності; залучення, утримання та розвиток талановитих співробітників.

Усі ці переваги зумовлюють зростання продуктивності, підвищення якості продукції та послуг, покращення взаємодії з партнерами й клієнтами та зміцнення іміджу й позицій підприємства на ринку.

Список використаних джерел:

1. Дергачова В.В., Федірко Г.А. Особливості формування корпоративної культури на підприємствах України. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2018. № 15. С. 1-8.
2. Лозова О.В., Тимошенко І.С. Проактивна поведінка вітчизняних підприємств у поствоєнний період. *Економіка: реалії часу*. 2023. № 1 (65). С. 41-48. URL: <https://economics.net.ua/files/archive/2023/No1/41.pdf>.
3. Financial and economic security strategy of Ukraine: threats, trends and perspectives: Monograph. / Ed. by Doctor of Economic Sciences, Prof. N. Davydenko – Verlag. SWG imex GmbH, Nuremberg, Germany, 2023. 267 p.

Yevtushenko N.,
Doctor of Economics, Professor,
State University of Information and
Communication Technologies, Ukraine
ORCID ID 0000-0001-8865-8365
Zavhorodnii A.,
Postgraduate,
State University of Information and
Communication Technologies, Ukraine

THE ROLE OF WORLD STATES IN RESTORATION ECONOMY OF UKRAINE AFTER THE WAR

***Abstract.** Sustainable economic growth and development in Ukraine can only take place on a strong security foundation. The article examines ways of restoring the economy of Ukraine from the side of the donor countries. The short-term and long-term programs of the donor countries to support, restore, rebuild and reform Ukraine described.*

***Keywords:** economy, financing, state, aid, donor countries, resources, infrastructure*

Russia's invasion of Ukraine is causing enormous humanitarian, social and economic damage to Ukraine and has serious global consequences. According to the estimates of the United Nations, the number of Ukrainian refugees in the European Union alone is already approaching 8 million people, that is, every fifth Ukrainian will have left abroad by 2022. Unfortunately, thousands of our citizens died. The poverty level increased to 24%, because of which another 7 million Ukrainians found themselves below the poverty line.

The operational needs of Ukraine in the restoration and reconstruction of the country are impressive and estimated for the world at 411 billion US dollars.

Since the beginning of the war, 237.9 billion Euros of aid have been approved for Ukraine [1]. According to the results of the analysis of the volumes of financial, military and humanitarian aid, it established that the donor countries have different attitudes towards the transfer of this aid to Ukraine. Half of the allocated funds is financial aid, another third is military aid, and the rest is humanitarian support. Thus, the main share of financial assistance fell to the institutions of the EU (EUR 77.1 billion) and the USA (EUR 23.9 billion), which accounted for 60.8% and 18.9% of the total amount of funding, respectively. The leader in terms of military aid is the USA. The amount of military aid to Ukraine was 44.4% of the total amount.

In addition to the USA and EU institutions, the list of donor countries includes 41 countries, in particular, EU member states, the USA, Germany, Great Britain, Norway, Japan, Canada, Poland, the Netherlands, Denmark and others. Most of the

countries have announced multi-year aid packages in the form of special funds intended for the gradual distribution of aid to Ukraine.

Planning of distribution and provision of assistance takes place in the medium and short term.

Short-term commitments are defined as one-time aid (transfer of weapons from own military stockpiles or announcement of emergency aid in the form of humanitarian or financial aid to cover budget costs from donor countries) provided within a fiscal year. Most of the aid packages in the first year of the war were of a short-term nature.

An example is the creation by the World Bank of a multilateral trust fund to support the government of Ukraine in the implementation of measures aimed at ensuring the critical needs of the state, in particular, the target fund for support, restoration, reconstruction and reform of Ukraine (URTF) [2]. The initial total amount of the fund is 250 million USD. The founding contribution formed, including from the governments of Switzerland, Austria, Iceland, Lithuania, the Netherlands, Norway and Sweden. The framework projects of the URTF Trust Fund for the restoration of Ukraine include [2]:

- Project "Restoration of the main logistics infrastructure and connection to the network in the amount of 585 million dollars USA;
- The project to restore energy resources and prepare for winter for 500 million dollars USA;
- Project "Strengthening the health care system and saving lives in the amount of 500 million dollars USA;
- Project "Renovation of housing to restore people's rights and opportunities in the amount of 800 million dollars USA;
- Emergency project on inclusive support for the recovery of agriculture in Ukraine for 550 million dollars USA.

Long-term commitments defined as aid from donor countries that provided for two or more years. Examples include the Norwegian Nansen Support Programme, the Danish Ukraine Fund, or the German security capacity building initiative ("Ertüchtigungshilfe"). These programs provide for the financing of Ukraine for the current and future financial years (Table 1) [3].

Let's consider some of the above programs.

Norway was one of the first donors to implement a multi-year strategy under the so-called Norwegian Nansen Support Program in February 2023 for a total of NOK 75 billion (€6.6 billion). The program covers both military and humanitarian assistance, including the reconstruction and maintenance of civilian infrastructure.

In March 2023, Denmark announced its intention to create a Ukrainian fund intended to finance future aid to Ukraine. As of January 15, 2024, funds allocated to military aid under the scheme amounted to 59.6 billion Danish kroner (8 billion euros) - with an uneven distribution of allocations for 6 years.

In May 2023, the German government announced the allocation of 10.5 billion euros for military support through "Ertüchtigungshilfe", which will be allocated between 2024 and 2027. The purpose of the fund is to finance in-kind military aid to Ukraine through industrial purchases.

Table 1

Main multi-year aid programs [3]

Country	Announcement Date	Disbursement Period	Total Commitment (billion EUR, Jan 15, 2024)	Allocated (billion EUR, Jan 15, 2024)	Outstanding (billion EUR, Jan 15, 2024)
Denmark	May 2023	2023-2028	8	4	4
EU	June 2023	2024-2027	50	0	50
Germany	May 2023	2024-2027	10.5	1.6	8.9
Lithuania	July 2023	2024-2026	0.2	0	200
Norway	Feb 2023	2023-2027	6.6	1.2	5.4
Sweden	July 2023	2023-2027	0.52	0.83	0.439
Switzerland	April 2023	2025-2028	1.6	0	1.6

Thus, the support of donor countries in the recovery of Ukraine's economy is of particular importance, since the country faced a key challenge: ensuring all priority and priority expenditures in conditions of a significant decrease in state budget revenues due to full-scale military operations. Formation of short-term and long-term programs by donor countries is a great opportunity to support, restore, rebuild and reform Ukraine. In other words, the goal is to achieve in a short period of time (2023-2028) all those structural changes in Ukraine that other European countries have experienced for many years.

References:

1. 237,9 млрд. Евро допомоги було затверджено для України з початку війни. Ukraine Support Tracker. URL: <https://www.liga.net/tag/ukraine-support-tracker> (accessed January 4, 2024)
2. Ukraine Support, Restoration, Reconstruction and Reform Trust Fund (URTF). The World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/uk/programs/urtf/overview> (accessed January 24, 2024)
3. Ukraine Support Tracker – Methodological Update & New Results on Aid “Allocation” (Febr. 2024). Kiel Institute for the world economy. URL: <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/> (accessed February 16, 2024)

Larina Ya.S.,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetmam,
Ukraine
ORCID ID 0000-0002-2712-7824

ECOLOGICAL MARKETING AND ITS ROLE IN MANAGEMENT OF ENTERPRISES

Abstract. *The article examines the modern content and stages of development of ecological marketing. The features of marketing tools and the focus of eco-marketing at each stage are defined.*

Keywords: *ecological marketing, green marketing, sustainable marketing, management, enterprises*

The end of the 20th-beginning of the 21st century became a time of unprecedented growth in the number of the world's population and the volume of production to meet its needs. The intensity of competition increased, so knowledge of marketing tools played an increasingly important role. There was a need to change traditional marketing to a new concept that would be aimed at the long-term perspective, improving the quality of life without harming the environment. The increase in pollution of nature, the destruction of natural ecosystems - indicated the expediency of changing priorities. Contradictions between the interests of producers of goods and social and ecological needs of society caused the emergence of the concept of ecological marketing.

Scientists distinguish the stages of ecological evolution of marketing: birth; stage of environmental marketing; green marketing (environmental) stage; stage of sustainable (balanced) marketing [1, p. 3]. Let's consider these main stages.

The first stage began in 1950-1960. In the 1970s, the first scientific works on ecological marketing were published (Henion K., Kinnear T. "Ecological Marketing" and Fisk, G. "Marketing and the Ecological Crisis"), which indicates the beginning of ecological orientation in marketing. The above-mentioned definitions focus on industries that have clearly affected the environment (oil and gas extraction, chemical). During the first stage, researchers paid attention to the most polluting industries, entrepreneurs' initiative in eco-marketing was low, which was associated with the need for additional costs. Therefore, the main asset was informing governments for the implementation of environmental and legal norms.

The second stage of the evolution of environmental marketing began in the 1980s, and was caused by changes in the social and business spheres. During this period, major man-made disasters took place: the accident at the Chernobyl NPP (1986), the Bhopal tragedy (1984); fire at the Sandoz chemical plant (1986); Exxon Valdez tanker disaster (1989). These global forced to pay more attention to environmental problems and solutions.

During the stage of green marketing, scientists focused on the use of more innovative technologies for product design, with the aim of reducing pollution and waste in the environment [3, p.11]. At this stage, the attention of researchers was focused on the problem of the destruction of ecosystems and the extinction of species, and covered a wider range of industries, in particular, electronics, light industry, and tourism. During this phase of the development of ecological marketing, effective actions regarding the introduction of recyclable packaging were observed [2, p.55].

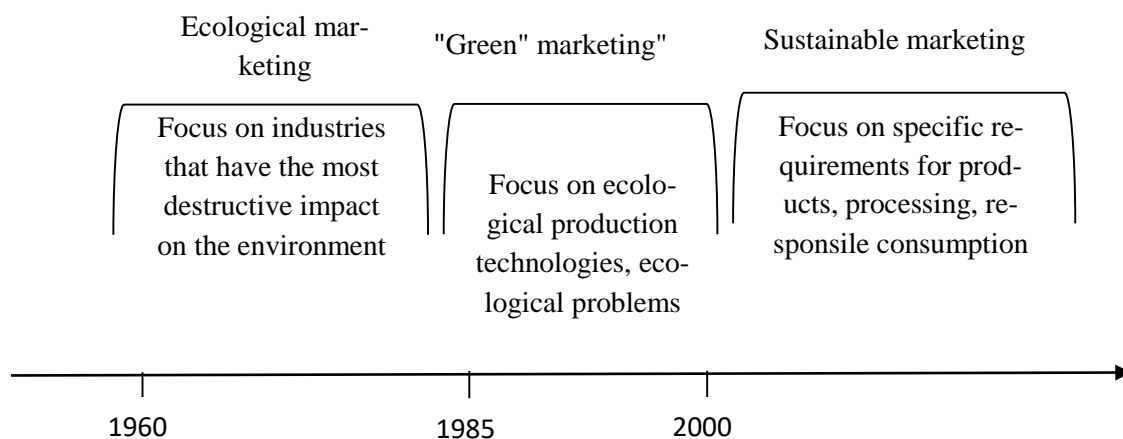

Рис. 1. Розвиток орієнтації на екологічний маркетинг [2, р. 54-55]

In the 1990s, interest in green marketing increased. A significant contribution was made by the works "Green marketing", written by K. Pitti (1992) in Great Britain and J. Ottman (1993) in the USA [4, p. 9]. At this time, AMA provides the following interpretations of ecological marketing [5, p. 2]: 1) marketing of products that are considered environmentally safe (in consumer marketing); 2) development and sale of goods that minimize the negative impact on the environment or improve it (for social marketing); 3) the processes of production, promotion, packaging of goods, which the enterprise makes more ecological and sensitive to the problems of the surrounding environment (environmental marketing).

At the same time, this concept exposed the mistrust of consumers, due to low awareness, and the doubts of businesses, who perceived the issue of ecological products as a cost factor and limitation, rather than a marketing function. Table 1 shows the differences between the first and second stages of the ecological marketing.

The period from the end of the 1990s to the beginning of the 2000s is considered the beginning of the third stage. The impetus for the development of this stage was the global recognition of environmental problems. The concept of sustainable development was developed, which was first mentioned at the UN International Commission on Environment and Development (1987). The term "sustainable development" was defined as "a type of development in which the needs

of the current generation are met, but not at the expense of meeting the needs of future generations" [1, p.4]. That is, the main idea is the rational use of natural resources that are renewed at the same rate as they are used.

Table 1

Features of the I-II stage of the development of ecological marketing

<i>Stage</i>	<i>Ecological marketing (1960-1985 pp.)</i>	<i>Environmental marketing (1985-2000 pp.)</i>
Determining factor	Environmental problems are associated with the most destructive consequences.	Emphasis on social, economic, technical and political problems.
The scope of consideration	Local problems, e.g. pollution of air and rivers.	Global issues - global warming, extinction of ecosystems, species.
Source of support	People who have a high status in society (elite).	A wide circle of people of different status.
Basic approach	Forecasting the growth of pollution and finding solutions to future problems	Publicizing evidence about existing problems in the environment
Role of business	Business is a problem.	Business is one of the tools for solving problems.
Growth prospects	There are no growth prospects.	Prospects for stable growth and development
Interaction of business and environment	Emphasis on the fact that business harms the environment.	Focus on the relationship between society, business and the environment.

The period of sustainable (balanced) marketing is characterized by increasing consumption requirements to provide material benefits to the current generation, without harming future generations. Sustainable marketing has attracted the attention of many companies and is still relevant. Companies operating in various industries have begun to implement the principles of sustainable marketing: orientation to the future; emphasis on needs, not desires; fairness of consumption and distribution of products [2, p.55].

Fuller in 2000 defined sustainable marketing "as planning, implementation and control of creation, pricing and distribution of products in a certain sequence with compliance with criteria: satisfaction of consumer needs, achievement of company goals, harmony with the ecosystem" [1, p.5].

Based on the analysis, the following characteristics of ecological marketing can be distinguished: 1) meeting the ecological needs of consumers; 2) achievement of enterprise goals (increase in profit); 3) preservation of the environment. Consumers are aware of environmental issues and aim to consume ecological products. Therefore, enterprises must satisfy the existing demand, which provides an opportunity to develop and increase the profit of the organization at the expense of environmental initiatives. The activities of enterprises must not harm the environment and be oriented towards future needs. Based on this, the goal of environmental

marketing is to promote a product that contributes to the protection of the environment, increasing the level of social well-being, while creating a competitive advantage for the organization, which contributes to increasing profits. The following goals and objectives of eco-marketing can be distinguished: development and popularization of ecological goods and services; raising awareness and consciousness of consumers regarding environmental issues; ecological innovations in production; formation of the market of ecological products, becoming responsible consumption.

References:

1. Жуков С.А. Екологічна еволюція маркетингу. 2020. № 4. с.7. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/36956> (дата звернення: 01.05.2024).
2. N. Vilkaite-Vaitone, I. Skackauskiene. Green marketing orientation: evolution, conceptualization and potential benefits. *Open Economics* 2019. № 2: P. 53–62.
3. Приймак В.В. Екологічний маркетинг. Херсон: ФОП Вишемирський В.С. 2019. 108с.
4. Peter Onyonje Osiako, Edza Aria Wikurendra, Nour Salah Abdeljawad. Concept of green marketing in environment conservation: A literature review. *Environmental and Toxicology Management*. № 2. 2022. P 8-13.
5. Aparna Choudhary, Samir Gokarn. Green marketing a means for sustainable development. *Journal of Arts, Science & Commerce*. 2013. P 26-32

Лозинська Т. М.,
д. держ. упр., професор,
Полтавський державний аграрний університет, Україна
ORCID ID 0000-0003-2858-9374

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ ТА БОЛГАРІЇ

Для пояснення терміну «органічне виробництво» звернемося до базового для відповідної сфери діяльності Закону України, яким встановлено, що це – сертифікована діяльність, пов'язана з виробництвом сільськогосподарської продукції та усіх процесів її транспортування, зберігання, перероблення та продажу, здійснюваних із дотриманням вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції [1]. У Болгарії, як і інших європейських країнах, щодо визначення сутності органічного виробництва керуються Регламентом (ЄС) 2018/848 Європейського парламенту та Ради: «...це комплексна система управління сільським господарством і виробництвом харчових продуктів, яка поєднує в собі найкращі практики з точки зору захисту навколишнього середовища та клімату, високого рівня біорізноманіття, захисту природних ресурсів і впровадження високих стандартів добробуту тварин і ви-

соких стандартів виробництва, адаптованих до попиту збільшення кількості продуктів, вироблених з використанням природних речовин і процесів» [2].

В умовах України економіка органічного виробництва відрізняється високою витратністю, оскільки органічні технології вирощування та переробки жорстко регулюються внутрішніми стандартами, а всі виробничі процеси мають бути обов'язково сертифіковані. Проте, не зважаючи на жорсткі вимоги до органічного виробництва та військову агресію Росії, наслідком якої стала втрата земель під органічним виробництвом на півдні та сході України, експорт органічної продовольчої продукції з України у 2022 р. скоротився проти 2021 р. лише на 1,4% [3], а серед імпортерів органічного продовольства на європейський ринок Україна посідає 5 місце [4].

Виробництво органічної сільськогосподарської продукції не отримало значного поширення, хоча положення Регламенту (ЄС) 2018/848 імплементовані в болгарське законодавство [5]. Дослідники роблять висновки, що сільське господарство загалом в Болгарії розвивалося незбалансовано, без врахування природних і кліматичних переваг, покладаючись на фінансову підтримку з європейських фондів і не виправдовуючи очікування європейських виробників, згодних інвестувати у виробництво якісної сільськогосподарської продукції [6]. Тому урядом Болгарії щодо розвитку органічного виробництва ставляться такі стратегічні завдання [7]:

- підвищення ефективності органічного виробництва та розширення внутрішнього і зовнішнього ринків органічного продовольства;
- створення ефективних інституціонально-нормативних умов для розвитку органічного виробництва та ефективної системи нагляду та контролю;
- стимулювання практико-орієнтованих наукових досліджень, освіти, навчання та консультування у сфері органічного виробництва.

Зрозуміло, що ці пріоритетні завдання мають відповідати доповненням, внесеним у 2023 р. до Регламенту (ЄС) 2018/848 [8].

Розвиток органічного виробництва залишається загальним пріоритетом аграрної політики України, яка дотримується спільного з Європейським Союзом напряму розвитку сільського господарства. Стратегічними ж пріоритетами державної підтримки органічного виробництва в Україні є:

- удосконалення інституційного забезпечення щодо органічного виробництва та захисту прав споживачів;
- розширення державної підтримки виробників органічної продукції за рахунок: компенсації витрат на сертифікацію продукції, дотації на 1 га угідь, компенсації витрат за придбання дозволених для використання засобів захисту рослин та добрив;
- стимулювання збільшення площ, сертифікованих під органічне виробництво і зменшення використання небезпечних хімічних препаратів.

Якщо порівняти стратегічні пріоритети державної підтримки органічного виробництва в Україні та Болгарії, можна відмітити їх схожість (наприклад, щодо інституційно-правового забезпечення) і певні розбіжності, пов'язані з

джерелами фінансування. Так, Болгарський уряд, покладаючись на фінансові можливості фондів ЄС, більше уваги приділяє навчанню та консультуванню фермерів (зокрема фінансуючи вивчення практики органічного землеробства в Україні [9]), у той час, як український уряд намагається знайти в умовах ведення війни кошти на фінансову підтримку виробників органічної продукції.

Підсумовуючи, зазначимо наявність доказів про зменшення шкідливого впливу на довкілля органічного виробництва і відсутність вагомих доказів про його позитивний вплив на продовольчу безпеку, що вимагає обережності державної політики у цій галузі.

Список використаних джерел:

1. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 № 2496-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2496-19> (дата звернення 15.02.2024).
2. Регламент (ЄС) 2018/848 на Европейския парламент и на Съвета от 30 май 2018 година. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/HTML/?uri=CELEX:32018R0848&from=EN> (дата звернення 15.02.2024).
3. Продажі органічної продукції за 2016-2022: зовнішній ринок. URL: <https://organicinfo.ua/infographics/export-market-2016-2022/> (дата звернення 15.02.2024).
4. Корогод О. В Україні потрібно робити акцент на стратегії органічного ринку, його розвитку та збільшенні виробництва. URL: <https://agroportal.ua/publishing/intervyu/olena-korogod-v-ukrajini-potribno-robiti-akcent-na-strategiji-organichnogo-rinku-yogo-rozvitku-ta-zbilshenni-virobnictva> (дата звернення 15.02.2024).
5. Наредба за изменение и допълнение на Наредба № 5 от 2018 г. за прилагане на правилата на биологично производство, етикетиране и контрол, и за издаване на разрешение за контролна дейност за спазване на правилата на биологичното производство, както и за последващ официален надзор върху контролиращите лица. URL: <https://dv.parliament.bg/DVWeb/showMaterialDV.jsp;jsessionid=2F1B3BA36561DEF870BCE2419609EE53?idMat=181973> (дата звернення 15.02.2024).
6. Георгієва М. Державне управління аграрним сектором економіки Болгарії в умовах впровадження європейських стандартів (1989-2007). *Європейські історичні студії*. 2020. № 15. С. 25-40. URL: <https://drive.google.com/file/d/1MpIpfVB685xIuN4nLuMNP6eBTeE-98tc/view> (дата звернення 15.02.2024).
7. Национален план за действие за развитие на биологичното производство. URL: https://www.mzh.government.bg/bg/politiki-i-programi/politiki-i-strategii/nacionalen-plan_za_razvitiye_na_bioproizvodstvoto/ (дата звернення 15.02.2024).
8. Working Document “Issues impacting the development of EU organic aquaculture” August 2023. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/document/download/e5b9c6fe-23ac-408c-9670-b938a5dad326_en?filename=wd-issues-on-organic-aquaculture-082023_en.pdf&prefLang=bg (дата звернення 15.02.2024).
9. Як українці колег із Болгарії органіці вчили? URL: <https://agro-business.com.ua/agro/idei-trendy/item/11541-yak-ukraintsi-koleh-iz-bolharii-orhanitsi-vchily.html> (дата звернення 15.02.2024).

Томашук І.В.,
Phd, доцент,
Вінницький національний аграрний університет, Україна
ORCID ID 0000-0001-6847-3136

АКТУАЛЬНІСТЬ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА У СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

***Анотація.** Основна мета стратегії аграрного підприємства полягає в досягненні конкурентних переваг, які забезпечать його стійке функціонування та економічний розвиток в довгостроковій перспективі. Щоб стратегія виявилася дієвою, вона повинна бути максимально прозорою і передбачати не тільки встановлення пріоритетів, а й розподіл ресурсів і встановлення відповідальності між виконавцями. Під час розроблення будь-якої стратегії необхідно враховувати, що навіть за наявності якісно розробленої моделі формування стратегії успіху підприємство зможе досягти лише за умови наявності кваліфікованої управлінської команди, об'єднання зусиль керівників і всього колективу, мобілізації творчого потенціалу працівників на досягнення стратегічних цілей. Важлива роль під час формування стратегії розвитку відводиться також правильному вибору й використанню інструментів та методів стратегічного управління і розробленню стратегії підприємства, для цього можуть використовуватися SWOT-аналіз, інші аналітичні методи, прогнозування, портфельний аналіз, математичні методи та ін.*

***Ключові слова:** стратегія, аграрне підприємство, ефективність, прогрес, глобалізація, інновації.*

У сучасних соціально-політичних та економічних умовах перед аграрними підприємствами поставлені завдання щодо забезпечення їх безперервного функціонування та реалізації можливостей підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу в довгостроковій перспективі.

Кожне підприємство, як суб'єкт ринку, має розробляти і реалізовувати власну стратегію, яка включає в себе запланований і продуманий напрям дій, а також можливість адекватного реагування на зміни зовнішнього середовища. Потреба в стратегічному плануванні викликана самим процесом економічного розвитку підприємства і головною його метою – підвищенням ефективності виробництва.

Господарська самостійність аграрних підприємств вимагає від них розробки власних стратегій, аналізу ринкових можливостей, визначення стратегічних небезпек і загроз та досягнення конкурентних переваг. Добре продумане стратегічне бачення, вміння реагувати на зміну ситуації і здатність втілювати в життя розроблену стратегію можуть забезпечити аграрним підприєм-

ствам досягнення поставлених стратегічних цілей та стійких конкурентних переваг [2].

Стратегія розвитку аграрного підприємства в сучасних умовах господарювання є критично важливою для забезпечення стабільності, конкурентоспроможності та сталого розвитку. В умовах глобалізації ринку та нестабільного зовнішнього середовища у сільськогосподарських підприємств виникає необхідність застосування ефективного механізму стратегічного управління для забезпечення конкурентоспроможності власної продукції. Динамічний розвиток сучасного ринку та стрімкий вплив науково-технічного прогресу посилюють необхідність стратегічного управління розвитком аграрних підприємств [3]. У табл. 1 наведено ключові аспекти стратегії розвитку аграрного підприємства та її ефективності.

Таблиця 1

Ключові аспекти стратегії розвитку аграрного підприємства та її ефективності

№	Назва ключових аспектів	Сутнісна характеристика
1	Аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища	• Внутрішнє середовище: проводиться оцінка власних ресурсів, технічного обладнання, кваліфікації персоналу та управлінської структури.
		• Зовнішнє середовище: здійснюється аналіз ринку, конкурентів, законодавства, кліматичних та екологічних умов.
2	Формулювання місії та визначення цілей	• Відбувається сформулювання чіткої місії підприємства та визначення стратегічних цілей.
		• Здійснюється врахування принципів сталого розвитку та відповідність їм.
3	Диверсифікація продукції	• Відбувається розширення асортименту продукції для забезпечення більшої стійкості до ринкових коливань.
		• Проводиться вивчення нових видів культур або тваринництва, які можуть бути популярними на ринку.
		• Здійснюється застосування інформаційних технологій для управління ресурсами та аналізу даних.
4	Управління ризиками та фінансова стабільність	• Здійснюється розробка системи управління ризиками, пов'язаними зі змінами на ринку, природними катастрофами та іншими чинниками.
		• Застосовується ефективне фінансове планування та управління оборотним та постійним капіталом.
		• Відбувається залучення висококваліфікованих фахівців та створення ефективної системи управління персоналом.
		• Відбувається залучення до участі у соціальних програмах та розвитку місцевих громад.

Джерело: сформовано за результатами дослідження

Правильно розроблена та ефективно впроваджена стратегія розвитку дозволяє аграрному підприємству досягти сталого успіху в сучасних умовах господарювання [5].

Сільське господарство є базовим елементом агропромислового комплексу України. Агропромисловий комплекс - сукупність галузей національної економіки, що охоплює сільське й рибне господарство, харчову промисловість і перероблення сільськогосподарської продукції, а також їх матеріально-технічне

й фінансове забезпечення. Сільське господарство формує продовольчу, економічну, екологічну й енергетичну безпеки, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей, соціально-економічні основи розвитку сільських територій. В Україні аграрний сектор забезпечує в середньому 10 % ВВП і близько 40 % експортних надходжень. Зайнятість населення в сільському, рибному й лісовому господарстві - 17 % від усіх працівників (2020, оцінка). Станом на 01.01.2020 в Україні сільськогосподарські угіддя становили 41310,9 тис. га (68,5 % від загальної площі земель). Так, рілля становить 32757,3 тис. га, пасовища - 5250,3 тис. га, сіножаті - 2283,9 тис. га, багаторічні насадження - 852,7 тис. га, перелogi - 166,7 тис. га. Площа орних земель України дорівнює 30 % орних земель Європейського Союзу і 2,1 % - світового банку. В Україні зосереджено близько 25 % найродючіших чорноземів у світі, які в умовах помірною клімату надають українським виробникам значні природні конкурентні переваги й унікальний сільськогосподарський потенціал [6]. На рис. 1 наведена інформація щодо розміру частки аграрної продукції у внутрішньому валовому продукті України у період 2001-2020 рр.

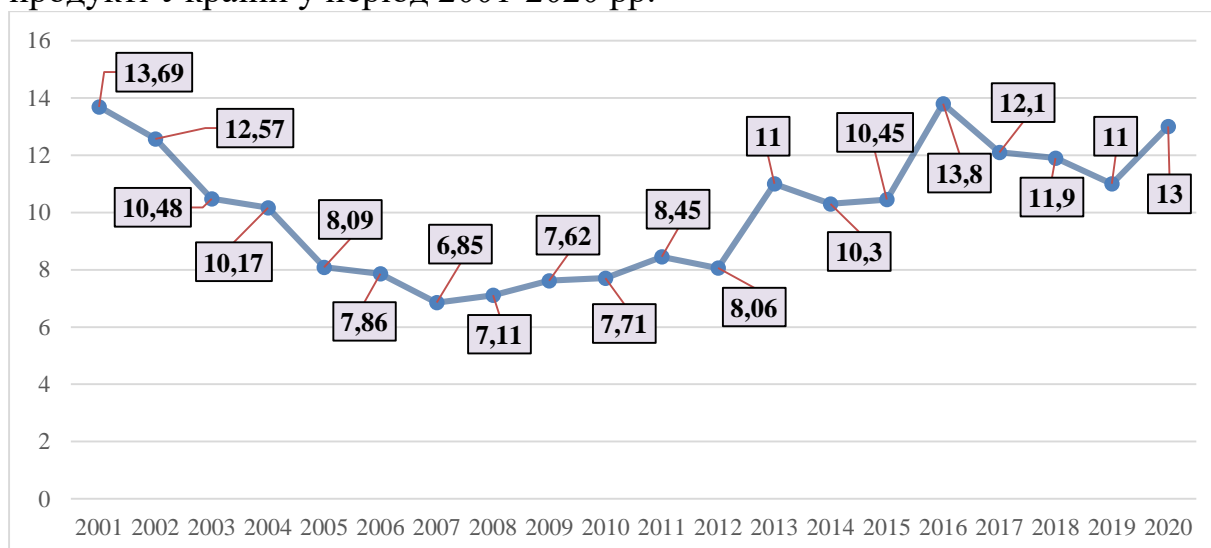

Рис. 1. Частка аграрної продукції у внутрішньому валовому продукті України, 2001-2020 рр., %

Джерело: https://vue.gov.ua/Україна:_сільське_господарство [6]

Розвиток аграрного сектору України відбувався в умовах стрімкого перетворення командно-адміністративної системи господарювання на ринкову. Трансформація відбувалася паралельно з процесами утвердження суверенності держави й формування владних структур - проведенням низки реформ, які стосувалися основних аспектів аграрних відносин [6]. Тому вкрай важливо кожному аграрному підприємству формувати власну стратегію розвитку.

Процес формування стратегії розвитку аграрного підприємства повинен включати чотири основні етапи: стратегічний аналіз, визначення стратегічних альтернатив, розроблення стратегії, реалізацію стратегії [1]. Розробляючи стратегію розвитку, підприємство повинно чітко визначити місію та цілі діяльності.

Формування стратегії розвитку аграрного підприємства залежить від ряду чинників таких як, потенціал підприємства, місія, цілі та завдання підприємства, технології виробництва сільськогосподарської продукції та її особливості, стан ринку, положення підприємства на ньому, стратегії конкурентів, потреби клієнтів, економічної і політичної ситуації в країні, рівень розвитку науково-технічного прогресу, природно-географічних умов тощо [4].

Основна мета стратегії розвитку підприємства полягає у тому, щоб домогтися довгострокових конкурентних переваг, які забезпечать його виживання, стійке функціонування і розвиток. Процес формування стратегії розвитку аграрного підприємства повинен включати чотири основні етапи: стратегічний аналіз, визначення стратегічних альтернатив, розроблення стратегії, реалізацію стратегії. Розробка бізнес-стратегій для сільськогосподарських товаровиробників ґрунтується на детальних результатах стратегічного аналізу їх діяльності.

В умовах глобалізаційних перетворень важливим є зміцнення конкурентоспроможності у всіх видах господарської діяльності, що дає підприємству змогу своєчасно змінити напрям та корелювати свій стратегічний набір відповідно до нових умов функціонування.

Список використаних джерел:

1. Зоря О.П. Теоретико-методологічні засади формування стратегії розвитку аграрних підприємств. *Інфраструктура ринку. Серія: економіка та управління підприємствами*. 2019. Вип. 33. С. 171-177.
2. Кадирус І.Г., Донських А.С., Терещенко В.А. Формування стратегії розвитку аграрного підприємства. *Ефективна економіка*. 2020. № 7. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2020/66.pdf
3. Писаренко В.В., Дем'яненко Н.В., Назаренко Є.О. Формування стратегії розвитку сільськогосподарського підприємства. *Економіка та суспільство*. 2018. № 18. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/18_ukr/72.pdf
4. Tomashuk I.V., Tomashuk I.O. Enterprise development strategy: innovation and internal flexibility. [*Colloquium-journal*. 2021. № 3 (90) Vol. 4. P. 51-66.
5. Tomashuk I. Competitiveness of agricultural enterprises in market conditions and ways of its increase. *Green, Blue & Digital Economy Journal*. 2023. № 1. Vol. 4. P. 64-81. DOI: <https://doi.org/10.30525/2661-5169/2023-1-7>
6. Україна: сільське господарство. URL: <https://vue.gov.ua/Україна: сільськегосподарство>.

Ushkarenko I.V.,

Doctor of Economics, professor,
KSU, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-7231-5277

Soloviov A.I.,

Doctor of Economics, professor,
KSU, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-6429-5253

INCREASE OF THE EFFICIENCY OF INTRA-CORPORATE PERSONNEL TRAINING

Abstracts. *The essence and content of intracorporate training (ICT) as the most important corporate technology of personnel management is revealed, conditions and factors are identified and classified (external environmental factors; internal environmental factors, including general organizational factors and ICT factors, the latter, in turn, can be classified into ICT organizational factors; factors of the ICT process and supporting factors influencing its effectiveness.*

Keywords: *factors, internal corporate training, personnel management, corporation, corporate culture.*

External factors necessitate changes in the corporation. The corporation's readiness for these changes and the ability to implement them depend on the readiness of the personnel for them, which is determined by the level of their knowledge, skills, qualifications and experience. This requires advanced assessment of personnel, which is designed to integrate the processes of training and organizational development. Therefore, in order to organize aerospace assessment in a corporation, it is necessary to predict the influence of these factors and try to take them into account in the process of functioning and development of the aerospace assessment system. ICT is also influenced by internal factors that are within the sphere of influence of the corporation's management.

One of the most important factors in the internal environment is the stage of the corporation's life cycle. A corporation, like any organization, goes through several stages in its development: formation, intensive growth, stabilization, crisis (recession) and revival. At each stage, the company chooses its development strategy, which determines the characteristics of the personnel required for its implementation, and, consequently, the management strategy, incl. and the strategy for its development.

Such an internal environmental factor as corporate culture should be considered from two sides. On the one hand, corporate culture is a factor influencing ICT. This influence is manifested in the fact that it determines the internal climate in the company, the values shared by the majority of its employees, including the attitude towards training and development. On the other hand, the ICT itself acts as a factor in the formation of a unified corporate culture.

The effectiveness of training depends on how much the individual characteristics of the students are taken into account in the training process, which include: the age of the employees being trained; availability of knowledge and abilities necessary for learning; demographic differences; past experience and the material being studied: the degree of their consistency or divergence; type of training; preferred learning style and teaching style, etc.

It is recognized that the most effective learning, especially for managers, is the product of an ever-renewing cycle of learning that people gain on the job. The starting point in this learning cycle is learning through experience, and its stages are: gaining experience, observing and reflecting, drawing conclusions and experimenting. Learning is a continuous process and therefore there is a return to the beginning of the cycle and its repetition. These four stages of learning are associated with the following skills: the ability to act, evaluate actions, think and make decisions [1]. Each student chooses one of the four stages of the cycle; this is the preferred type of learning. Characteristics of types of training for managers are presented in Table 1.

Table 1

Characteristics of types of training for managers

Type of training	Characteristics of managers who prefer this type	What is the type of training based on
Active	Prefers to concentrate on action doing something and gaining concrete experience	Personal experience
Reflective	Likes to analyze his own experiences and reflect on problems	Observation and analysis
Theorist	Focuses on understanding concepts and concepts	Conceptualization, creation of concepts and models
Pragmatist	Likes to plan, explore possibilities and test theories in a new situation	experiment

Source: compiled by the author based on [2; 3].

In practice, it is too difficult to classify each manager into one type of training. The vast majority of managers are more likely to be characterized by a combination of types.

Another factor that has a significant impact on the expectations of students in relation to the learning process is past experience and the individual style of acquiring knowledge that has developed. The content of the training, the interest of the trainees and the management of the corporation depend on how accurately the training needs are determined. The knowledge acquired by even the most diligent student tends to be quickly forgotten.

As a result of the analysis of training needs, it is possible to identify what specifically is relevant for the corporation in this area. If this does not happen, the company may face serious difficulties. Thus, problems may not lie in the area where the

manager sees them, for example, not in the skills of employees, but in the organization of work or motivation. Accordingly, the solution may not lie in training, but in administrative measures.

The ICT requires serious financial costs and a good material and technical base, which few companies can afford. Financing options can be different:

- the company finances the training;
- If we are talking about short-term courses, the employer bears the costs. If the question arises about lengthy and expensive training, which is indirectly related to job responsibilities, then the company and the employee can separate them;
- companies can pay 50% of training costs;
- Payment for training is carried out by the employee himself;
- short-term training is paid for by the company. The company can provide loans for all long-term programs [3, p. 295].

An important factor determining the effectiveness of training is the qualifications and experience of teachers invited to teach classes in the ICT system. Most experts believe that both external and internal teachers should teach classes in the ICT system.

Thus, in the process of formation and development of the ICT system, it is necessary to take into account the conditions and factors influencing the efficiency of its functioning [3, p. 87]. In this regard, these conditions and factors are identified, analyzed and classified in the work. Factors of the external environment and factors of the internal environment are identified, including general organizational factors and factors associated with the ICT, the latter, in turn, including factors of the organization of ICT, factors of the ICT process and supporting factors. Identification of these groups of factors makes it possible to determine the nature of their influence on the efficiency of ICT and to identify the range of main questions that should be answered in the process of creating the ICT system.

References:

1. Advantages of corporate learning. URL: <http://pravoznavec.info/predprinimatelstvo-i-pravo/prjeimushhjestvakorporativnogo-obrazovanija.html> (date of application: 11.04.2024).
2. Gregory J., Wiechmann J. Leveraging. The Corporate Brand. 2015. 134 p.
3. Thornton III George C. Assessment centers in human resource management / George C. Thornton III, Deborah E. Rupp. Washington D. C.: Psychology Press, 2005. 372 p.

Tsehelnik Viacheslav,

Graduate student

Chernihiv Polytechnic National University, Ukraine

ORCID0009-0009-9692-0410

STATE REGULATION OF INNOVATIVE INVESTMENT PROCESSES

***Abstracts.** The methods and tools of state regulation of innovative activity in Ukraine are analyzed in the article. The possible ways of improving existing management techniques in the field of innovation are proposed.*

***Keywords:** state regulation, regulation of direct methods, indirect methods of regulation, innovation, innovative development institutions*

The formation of a mechanism for investment support for the innovative development of the branches of the economy of Ukraine requires high-quality normative-legal, institutional-organizational support with the implementation of the necessary legal reforms in the current legal field of the country and bringing it into compliance with the best world and European practices; development and implementation of stimulating the innovation of investment activity; appropriate institutional and information support; development of the necessary infrastructure, which will contribute to ensuring investment under the condition of innovation.

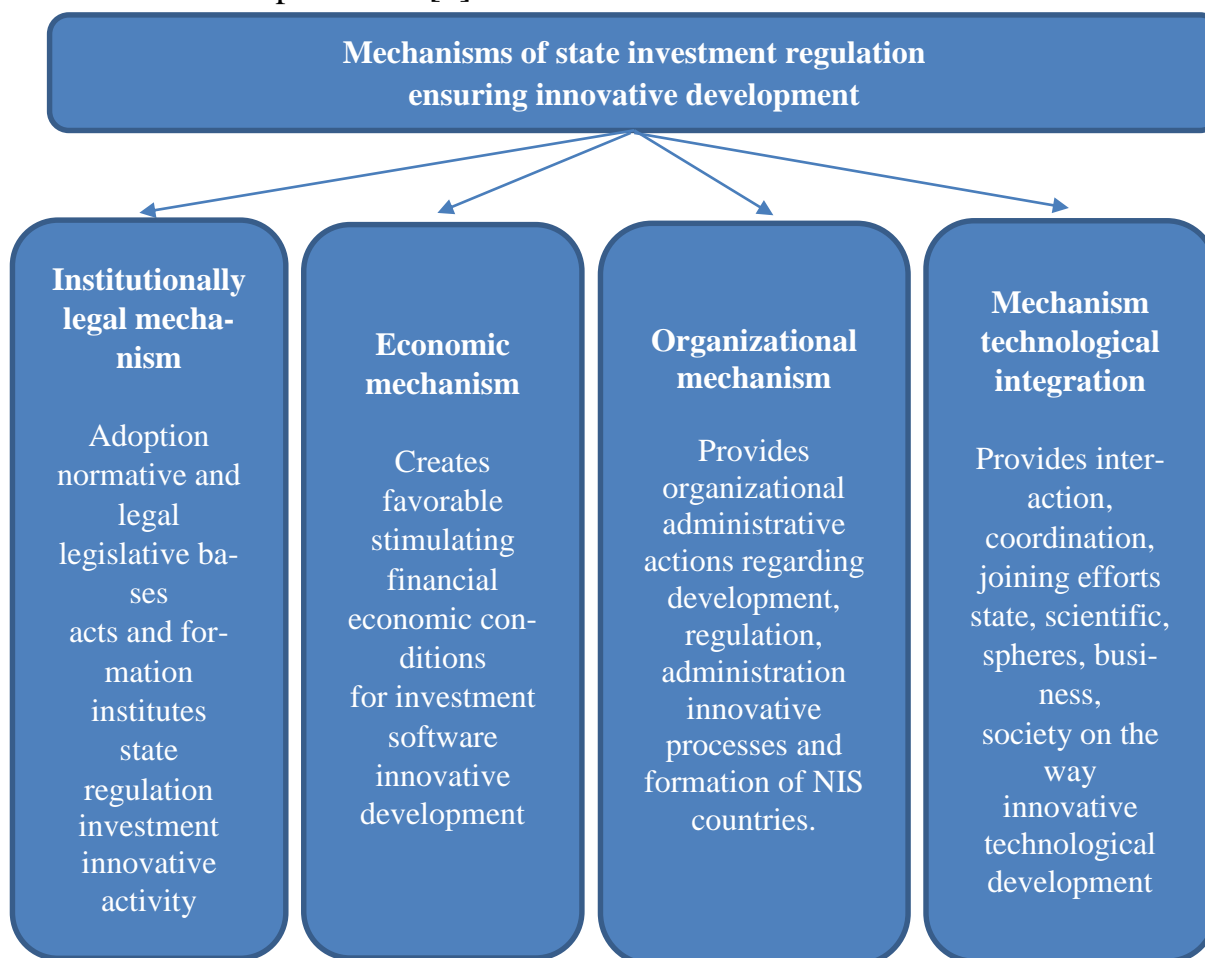
State regulation of the innovativeness of investment processes is carried out through the implementation of certain functions:

- planning and forecasting;
- organization of investment processes;
- coordination and stimulation, motivation of investment processes;
- control over the innovativeness of investment activities;
- assessment of investment efficiency.

At the same time, the mechanism of innovation of the investment development of Ukraine's economy will include the mechanism of state regulation of investment and innovation support. The main sources of its provision should be: lending; budget financing; subsidizing; state order for scientific research; attraction of foreign investments; issue of shares and others. Market and intra-economic mechanisms of innovation of investment support also play a significant role in this process [3].

State regulation of the innovation of investment processes is outlined by the scientist V. Husev as the activity of state authorities, state administration and other structures, which is carried out with the aim of introducing mechanisms, methods and measures of an organizational, administrative and other nature, aimed at the regulation and implementation of innovative activities according to the specified directions, as well as the adjustment of measures of the state innovation policy with the aim of increasing the effectiveness of the implementation of processes of state regulation of the introduction of innovative changes [1].

For the effective reconstruction of the state innovation policy of investment support, it is necessary to form a methodological basis and develop a set of mechanisms, methods, and tools. Mechanisms for the development of the state innovation policy and its implementation are a set of economic, motivational, and legal organizational means that should have an effective and targeted influence on the factors of the effectiveness of the implementation of investment programs and ensure the very genesis of innovation processes [1].

Source: built by the author based on [2]

Fig. 1. Mechanisms of state regulation of investment support for innovative development

It is necessary to form an organizational mechanism for the development of the idea of a national innovation system, its infrastructure, the introduction of vertically and horizontally integrated interrelationships of subjects, with the aim of stimulating the innovativeness of investment activities and technological changes, creating institutional conditions, management structures for the implementation of state regulation of investment development.

Therefore, the state regulation of the innovativeness of the investment development of the economy of Ukraine is implemented through a complex of the specified mechanisms (Fig. 1), and their systematic implementation will ensure a synergistic effect from their application and increase the overall efficiency of investments.

In the study of state management of innovation processes and the implementation of state innovation policy by V. Gusev, management tools are methods and means of practical implementation of managerial influences through the management mechanism [1]. Currently, the tools are those means used to achieve a defined goal and carry out separate purposeful actions on the object of management.

Thus, according to the research of this scientist, the instruments of direct influence of state regulation of investment support for innovative development are the adoption of legislative acts in the field of innovation, the initiation and adoption of state targeted investment and innovation programs, centralized pricing, placement of state orders for the production of innovative products, adoption of standards for the regulation of innovation, investment activities, issuing certificates, licensing, quotas and technical regulation, regulation of innovative activities. It is appropriate to use the tools of indirect action: providing tax benefits for investing in the innovation field, providing benefits for subjects of innovative activity, adopting legislative norms that stimulate innovative activity, and others [3].

References:

1. Gusev V. O. State innovation policy: methodology of formation and implementation: monograph. Donetsk: Yugo-Vostok, 2011. 624 p.
2. Kirichenko O.S. Investment and innovation support for the industry of Ukraine in the conditions of the Fourth Industrial Revolution: monograph. K.: KROC University of Economics and Law, 2021. 368 p.
3. Potravka L.O., Kartashova O.H. Theoretical foundations of the transformation of the socio-economic system of Ukraine in the conditions of the Fourth Industrial Revolution. Economy and society. 2018. No. 14. P.213-217

Христова З.З.,
Докторант,
ТУ София, България

МЕТОДИЧЕСКИ ПОДХОД ЗА ПРИЛОЖЕНИЕ НА SINGLE MINUTE EXCHANGE OF DIES (SMED) В МИКРО, МАЛКИ И СРЕДНИ ПРЕДПРИЯТИЯ

***Резюме.** В настоящата публикация е представена методика за приложение на SMED в микро-, малки и средни предприятия. SMED е инструмент на Лийн-производството, чрез който се съкращава времето за което машината е спряна и не работи, като се намалява времето за смяна на инструментите.*

***Ключови думи:** SMED, лийн-производство, микро-, МСП.*

SMED е един от най-важните инструменти на Лийн-производството. Помага за подобряване на работния поток чрез намаляване на времето [1] за смяна на инструмента на машината и е съкращение на Single Minute Exchange of Dies, или замяна на инструмента [2] за една минута. Фразата „една минута“ не означава, че всички операции по замяната трябва да отнемат само една минута, а по-скоро трябва да отнемат по-малко от 10 минути.

Това е специална технология за бърза пренастройка на оборудването [3], разработена в Toyota и разширена от Shigeo Shingo, но днес се прилага в целия свят във всички индустрии.

За смяна, като правило, се използват две категории операции външни и вътрешни:

- Външните операции могат да се извършват без спиране на оборудването (това включва предварителна подготовка на транспорт, инструменти и др.) [3].
- За изпълнение на вътрешните операции, оборудването трябва да бъде спряно.

Значението на SMED е, да се спести време като максимален брой вътрешни операции се привеждат във външни, т.е. да се намали броя и времето на вътрешните операции, като по този начин се скъсява времето, за което машината е спряна и не работи. Това се постига чрез организационни и технологични иновации.

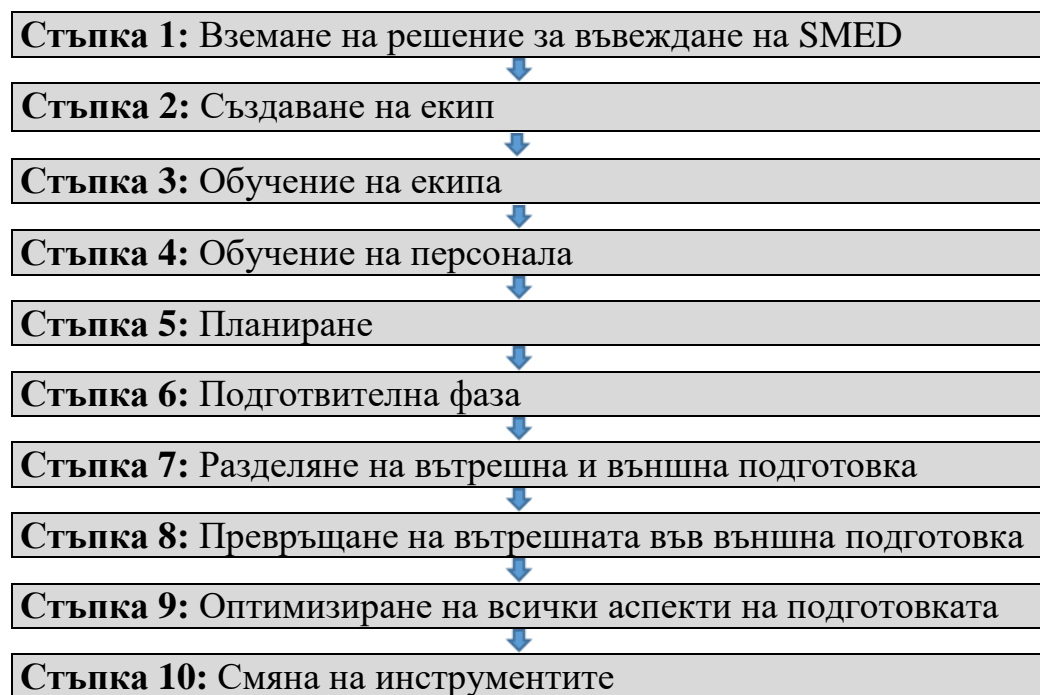
Има различни начини за смяна и пренастройка на машините:

- Операции, които може да се изпълняват извън основното работно място при работеща машина. Това става на помощно работно място, а не „върху самата машина“.
- Паралелните операции на работното място се извършват както на работното място, така и на помощните места.
- Операции, които се изпълняват преди, по време и след пренастройка. При този вариант докато машината работи се извършват помощни операции преди пренастройката. По време на пренастройката се извършват основни опе-

рации при спряна машина. След пренастройката се извършват допълнителни помощни операции при работеща машина.

- Операции които се застъпват. При тях застъпването трябва да е максимално все едно, че операциите са паралелни и по възможност времената да бъдат изравнени [4].

Въвеждането на SMED в микро-, малко или средно предприятие, може да се осъществи в последователност от стъпки. На фигура 1. е представена методика за приложение на SMED в такъв тип предприятия:

Фиг. 1. Методика за приложение на SMED в микро-, малки и средни предприятия.

Първата стъпка е вземане на решение за въвеждане на инструмента SMED в предприятието от висшето ръководство. Преди въвеждане на даден инструмент на лийн в микро-, малко или средно предприятие е необходимо да бъде формиран екип по въвеждане (**втора стъпка**). При съставянето му е целесъобразно в него да бъдат включени технолози, производствени мениджъри, ръководителя или представител на персонала по смени и настройки на оборудването. Избира се ръководител на екипа който да координира действията му.

След като екипите бъдат сформирани (**стъпка три**), се преминава към тяхното обучение. То се извършва от компетентен вътрешен служител, или външен за предприятието консултант.

Четвърта стъпка е обучението на персонала по смени и настройки на оборудването, който трябва да бъде научен да работи бързо и координирано [4]. За целта първо трябва да се преодолее съпротивата му за въвеждане на SMED,

ако има такава. Промяната най-често се свързва с несигурност и неразбиране, както и с нарушаване на вече изградени навици и чувство за удобство. Това може да доведе до противопоставяне. Препоръчително е да се даде достатъчно време на съпротивляващите се да осмислят ползите от промяната.

След като персоналът по смяна на инструментите е обучен е необходимо да бъде направено планиране (*стъпка пет*), тъй като прибързаното прилагане на SMED и желанието да се прилага навсякъде без предварително планиране е много опасно. При планирането се определя в кои участъци има най-много пренастройки и по-голяма номенклатура.

След планиране в кои участъци ще се приложи SMED се преминава към подготвителната фаза (*стъпка шест*). Тя включва наблюдение и записване на всяка дейност на заместване, времето, необходимо за всяка стъпка и определяне на дейностите, които не добавят стойност [5].

В *стъпка седем* се извършва разделяне на дейностите на вътрешна и външна подготовка, като се взема решение кои вътрешни операции трябва и може да станат външни.

В следващата *стъпка осем* се извършва превръщане на вътрешната във външна подготовка. Започва се с проучване на вътрешните дейности и търсене на начини за опростяване на операциите. Преразглеждат се всички предварителни дейности и се уточнява кои инструменти и части трябва да са на разположение и къде трябва да се поставят преди и след изваждането, в добро състояние ли са, как ще се транспортират до машината.

Стъпка девет включва оптимизиране на всички аспекти на подготовката. Намаляване на времето за вътрешна и външна подготовка. За целта се използват бързо фиксиращи устройства и пневматични инструменти. Тук се прилага принципът на елиминиране, комбинирание и намаляване. Определят се места за нанасяне на инструменти и фиксиране на части. Създава се списък за проверка и стандартизиране на терминологията. При необходимост се използва цветна маркировка. Скъсява се дистанцията между машината и инструментите за смяна. Прави се стандартизация на калъпи, водачи и скрепителни елементи, за да се осигури по възможност, монтаж с едно движение.

В *стъпка десет* - смяна на инструментите, от съществено значение е времето, за което се извършва смяната. То е различно при различните машини и зависи от способностите на персонала. Според Shigeo Shingo, основните операции, които трябва да бъдат наблюдавани с участието във времето, са както следва:

- подготовка на инструмента, необходим за заместване на 20%;
- центриране и оразмеряване на новия инструмент 10%;
- отстраняване на инструменти 20%;
- тестване на производството и корекция на инструментите 50%.

Въвеждайки SMED, микро-, малките и средни производствени предприятия могат да намалят времето за пренастройване на машините си с до 50% без капиталови разходи. Това може да позволи намаляване на количество-

то в партидата с най-малко 50%. Следователно, в сравнително кратък период от време и без парични средства предприятието може да намали времето за доставка с повече от 50%. Това означава, че то може да отговори на поръчките на клиентите, в много по-кратък срок от обикновено.

Литература:

- [1] <https://www.uni-svishtov.bg/portal/getFile/37/Avtoreferat%20Gordana>, Стопанска академия.
- [2] Стойменович, Гордана. Използване на Lean инструменти в компаниите от автомобилната индустрия на Република Сърбия. – В: Дисертационен труд, Свищов 2020.
- [3] <https://podarilove.ru/bg/berezhlivoe-proizvodstvo-vnedrenie-kompanii-primery/>, podarilove, Внедряване на Lean производствена компания. Примери за използване на методите и инструментите на "Lean Production" в руски предприятия. Планиране на деня по минута за прилагане на принципите на бережливото производство
- [4] Кехайов, Анастас. Картографиране на потока на стойността. – В: Lean практики, как да работим без загуби, да скъсяваме срокове и да разгръщаме своя бизнес. 2022, Алфа Куолити. ISBN 978-619-90300-5-9.
- [5] Shingo, S., 1985, A revolution in manufacturing: The SMED system, Productivity Press, New York, p.27.

Вернюк Н.О.,

к.е.н., доцент,

Уманський національний університет

садівництва, Україна

ORCID ID 0000-0001-9478-5088

Сушецька К.В.,

аспірант кафедри менеджменту,

Уманський національний університет

садівництва, Україна

ОЦІНКА ПОТЕНЦІАЛУ ВПРОВАДЖЕННЯ АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

***Анотація.** Обґрунтовано необхідність використання інструментів антикризового менеджменту в управлінні аграрними підприємствами, розкрито його потенційні можливості у забезпеченні ефективного функціонування аграрних підприємств в умовах кризи та військового стану.*

***Ключові слова:** аграрні підприємства, антикризовий менеджмент, управління.*

Підприємства аграрного сектору України нині вимушені функціонувати під негативним впливом кризових явищ в економічній та політичній сфері, що спричинені військовою агресією на сході та півдні країни, а також окупацією Криму. Впродовж останніх трьох років спостерігається значне зниження обсягів виробництва аграрної продукції через скорочення посівних площ, руйнацію виробничих приміщень, знищення техніки та обладнання, скорочення чисельності працівників через мобілізацію тощо. Крім того спостерігаються системні проблеми, що пов'язані і проявляються в розбалансованості операційних зв'язків та порушенні наявних організаційно-економічних відносин, що провокують настання кризових ситуацій.

Слід зазначити, що криза в діяльності господарюючих суб'єктів, зокрема аграрної сфери, не виникає раптово, вона має свої причини та зовнішні прояви. Загальною, типовою рисою для виникнення кризи на всіх рівнях господарювання є нестача ресурсів для ефективної реалізації цільових функцій підприємства, однак поряд з браком природних, матеріальних, технологічних, людських та інформаційних ресурсів особливу увагу необхідно звернути на організаційно-управлінські ресурси, які забезпечують ефективне поєднання всіх інших видів ресурсів.

За таких умов виникає об'єктивна необхідність впровадження інструментів антикризового менеджменту в практику управління аграрними підприємствами з метою попередження настання кризи та прийняття всіх необхідних заходів для подолання її наслідків, оскільки за нинішніх умов війни вітчизняні аграрні підприємства повинні не лише швидко реагувати на постійні зміни зовніш-

нього середовища, а й побудувати ефективну систему управління, що буде адаптована до умов військового часу і дозволить забезпечити ефективне функціонування підприємства у тяжких економічних умовах.

Аналіз авторських визначень поняття «антикризовий менеджмент» дає можливість виокремити чотири основні наукові підходи до розуміння його сутності: управління в умовах загальної кризи, управління в умовах кризи підприємства, управління на межі банкрутства, передкризове управління. Тому залежно від ситуації на підприємстві змінюються акценти превентивного управління в частині використання потенціалу антикризового менеджменту для подолання кризових явищ. Ефективність такого управління напряму залежить від процесів формування необхідної структури та змістовного наповнення складових антикризового потенціалу, а також від можливості трансформації цих складових відповідно до поточних вимог даного виду управління [1].

Отже потенціал антикризового менеджменту повинен стати складовою системи управління аграрними підприємствами і трактується як система управлінських заходів з діагностики, попередження, нейтралізації та подолання кризових явищ. Механізм реалізації потенціалу антикризового менеджменту виходить з розуміння превентивного управління як міри стійкості підприємства до можливих негативних змін, тому він повинен бути гнучкою, інтегрованою, відкритою системою, яка охоплює принципи, прийоми, методи, за допомогою яких забезпечується стійкість та життєздатність підприємства [2].

З огляду на те, що війна вже є перманентною кризою, яка активно розвивається на підприємстві, основна мета і завдання антикризового менеджменту полягають у оцінці поточної ситуації на підприємстві, виявленні причин відхилень та недопущенні появи нових, додаткових кризових ситуацій у діяльності.

На основі проведеного анкетування керівників аграрних підприємств визначено основні проблеми реалізації потенціалу антикризового менеджменту аграрними підприємствами (табл. 1).

Отже найбільшою проблемою аграрних підприємств в застосуванні інструментів антикризового менеджменту є відсутність чіткого плану щодо встановлення «слабких сигналів», що є першим етапом до успішного подолання або уникнення кризових ситуацій.

Вирішення проблеми реалізації використання потенціалу антикризового менеджменту аграрними підприємствами вбачаємо у формуванні комплексної системи виявлення «слабких сигналів», що передбачає чітке визначення часових меж прийняття рішень, а також формування системи методів збору та аналізу інформації у внутрішньому та зовнішньому середовищах щодо виявлення слабких сигналів та ґрунтується на формуванні відповідної структури, яка дозволить оптимізувати процес передачі інформації про «слабкі сигнали» від середовища до працівника з метою їхнього подальшого опрацювання.

Таблиця 1

Основні проблеми реалізації потенціалу антикризового менеджменту

Зміст проблеми	Частка позитивних відповідей, %
Відсутність уніфікованої, зрозумілої та доступної послідовності дослідження «слабких сигналів» середовища функціонування	86
Складність та трудомісткість використання існуючих методів дослідження «слабких сигналів» середовища функціонування	79
Складність оброблення «слабких сигналів» середовища функціонування	81
Складність отримання інформації про «слабкі сигнали» середовища функціонування	75
Недостатня кваліфікація та низький рівень досвіду працівників, що здійснюють дослідження «слабких сигналів» середовища функціонування	61
Низький рівень обізнаності керівників та фахівців підприємств у сфері антикризового менеджменту	52
Відсутність спеціалізованого програмно-технічного забезпечення	21
Інші проблеми	14

Джерело: сформовано автором за матеріалами [3]

Серед методів антикризового управління в нинішніх умовах дієвими, окрім оперативних (діагностики, моніторингу та контролінгу), є тактичні методи, до яких належать даунсайзинг, аутсорсинг, регуляризація, бенчмаркінг, модернізація, диверсифікація, злиття та реінжиніринг [2]. Оскільки дозволяють не лише реагувати на прояви кризи, а й формувати стратегію розвитку підприємства в умовах невизначеності.

Отже, можна зробити висновки, що в умовах підвищеного рівня невизначеності та динамічності середовища діяльності аграрних підприємств, зумовлених у першу чергу необхідністю функціонування в умовах військового стану, ефективне використання потенціалу антикризового менеджменту набуває все більшої актуальності, оскільки його інструменти дозволяють удосконалювати ресурсне, інформаційне та часове забезпечення процесу прийняття випереджувальних управлінських рішень щодо використання можливостей чи усунення загроз у господарській діяльності аграрних підприємств.

Список використаних джерел:

1. Шатайло, О. А. Особливості використання антикризового потенціалу в антикризовому управлінні на підприємстві. *Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 2. С. 98-105.
2. Ватченко, Б., & Шаранов, Р. (2022). Антикризове управління підприємством в умовах війни. *Економічний простір*, (182), 38-43. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/182-5>
3. Масловська, Л.Ц., Головач К.С. Формування системи антикризового управління сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2017. № 9. С. 12-17.

СЕКЦІЯ 2.

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Brytan Vadym,
Postgraduate,
State Tax University, Ukraine
ORSID ID 0009-0008-9586-9388

KEY CHALLENGES, RISKS AND OPPORTUNITIES TO ENSURE FINANCIAL SECURITY OF THE BANKING SYSTEM IN THE PROCESS OF EUROPEAN INTEGRATION

***Abstracts.** Having common values with the European Union, which the Armed Forces defend, Ukraine aims to become a state with an innovative and liberal economy, efficient digital government institutions, and a strong democratic civil society. Ukraine should become a driver of the EU's future economic growth, sharing most of the EU's strategic goals. Negotiations between candidate countries on EU accession can take years, but for Ukraine it should be much faster thanks to the efforts of both sides, despite all possible challenges. And full integration of central banks and financial regulators into the European community will ensure enhanced financial security.*

***Keywords:** financial security, restrictions, incentives, European Union, NBU.*

The NBU is making steady progress in harmonizing its legislation with EU requirements to modernize the financial sector, which is not constrained by wartime conditions, and thus provide further potential for growth and opening up new markets. At the same time, all relevant measures should take into account the peculiarities and challenges of the Ukrainian banking system and should be carried out with minimal resources and time to achieve the desired result.

The first challenge stems from the fact that the war requires tough actions to maintain macrofinancial stability. Since the beginning of the full-scale war, the NBU has introduced significant currency restrictions and prudential easing. This helped to maintain stability, but at the same time contradicted the European integration movement. The NBU is now cautiously easing currency restrictions to ensure further economic recovery. The second challenge is the rapid evolution of financial regulation in the EU, especially under the influence of financial crises and innovations. The NBU has optimized many different internal processes and established a working group on European integration to establish effective communication with the EU. The process of joint legislative screening with the European Commission has begun, with the simultaneous support of the ECB, the European Banking Authority, and the central banks of EU member states and candidates for accession [1].

Even before the war broke out, the NBU had done a lot of work to bring its central bank legislation in line with EU standards. In particular, in terms of strengthening the central bank's independence and banning emission financing. However, in 2022, given the rapid and significant increase in budgetary needs due to the full-scale war, the NBU decided to support military spending through emission. However, in 2023, thanks to the activity of the domestic debt market and sufficient international assistance, the NBU managed to abandon the issue. The NBU's independence remains an important element of anti-crisis measures [1].

Given the easing of price pressures (core inflation slowed to 4.2% yoy), reduced risks to international financial support, which will allow the NBU to finance planned budget expenditures, the NBU continues its interest rate easing cycle, cutting the key policy rate by 1% to 13.5% in April. This will allow the NBU to support the development of lending and economic recovery without additional risks to price and financial stability, thus strengthening the country's financial security. Given the sufficient level of international reserves (almost USD 44 billion), the controlled situation in the foreign exchange market, and the continued inflow of international assistance, the NBU is preparing steps to liberalize the currency in line with the Strategy for the Easing of Currency Restrictions, to move to greater exchange rate flexibility, and to return to inflation targeting. Ukraine's economic recovery will continue this year, although it will be restrained, primarily due to significant damage to energy facilities. At the same time, measures are being taken to strengthen Ukraine's self-sufficiency, which should enhance the country's financial security. The government is strengthening its own resource base and increasing its involvement in the domestic market. A full-scale war remains the key risk. Higher security risks and, accordingly, a slower return of the economy to normal operating conditions will have a significant impact on key macroeconomic indicators and financial and economic security in 2025-2026 [2, 3].

At the same time, fierce and intense competition among banks and the total digitalisation of the economy are forcing them to rapidly change their business model, which generates new risks to the bank's financial security. For banks, digitalisation means a simultaneous change in strategy, organisation, staffing requirements and IT systems. Those who adapt quickly gain significant advantages over others[4].

To revive the economy and industrial sector in Ukraine, immediate additional action is needed in the form of impact investment using blended finance that combines public, donor and private capital, as well as appropriate mechanisms for insuring political and military risks. These measures will help stimulate economic growth and attract international companies interested in entering the Ukrainian market. The most common investors in impact investments are banks, traditional investment and pension funds, institutional and family funds, government development agencies, and individual investors. Impact investments can be made in businesses, organisations and foundations. In our country, the banking system should be prepared to actively promote investment in small and medium-sized businesses, which generate the most jobs and have a great potential for innovation and increased added value [5].

In 2022, the Nobel Prize in Economics was awarded to former Federal Reserve Chairman Ben Bernanke and economists Douglas Diamond and Philip Divbig, whose research helped to overcome the 2008 global financial crisis. However, the Nobel Prize winners in economics have long argued that it was the failure of banks that was the key problem during the recession. The collapse of the banking system deepens the crisis and prolongs it for many years. At the same time, its stability returns the economy to growth faster. The idea of the importance of banks was confirmed during the recent global crises. The research of these scientists is of particular importance now, when the world is on the verge of a new recession [6].

The most important thing today is to identify the main critical strategic objectives for all banks to ensure a strong, high-quality recovery and growth of the Ukrainian economy.

References:

1. Pyshnyi A. How realistic is the task of Ukraine to join the European Union (National Bank of Ukraine). *New Voice magazine: Breaking the tide of war*. 22.04.2024. №2. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/golova-nbu-andriy-pishniy-rozpoviv-koli-ukrajina-vstupit-v-yes-50414594.html> (access date - 11/05/2024)
2. The National Bank of Ukraine cut its key policy rate to 13.5%. National Bank of Ukraine. 25.04.2024. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-ukrayini-zniziv-oblikovu-stavku-do-135>. (access date - 11/05/2024)
3. Inflation will remain moderate, and the economy will continue to recover in 2024-2026 - NBU Inflation Report. National Bank of Ukraine. 02.05.2024. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiya-zalishatimetsya-pomirnoyu-a-ekonomika-nadali-vidnovlyuvatimetsya-u-20242026-rokah--inflyatsiyniy-zvit-nbu> (access date - 11/05/2024)
4. Garyaga L., Kulish R. Financial security of banking activity in the conditions of digitalisation. *Finance and banking*. 2019. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2019-4_0-pages-163_171.pdf (access date - 11/05/2024)
5. Investopedia. 2022 p. ESG, SRI and impact investing: what is the difference? URL: <https://www.investopedia.com/financial-advisor/esgsri-impact-investing-explaining-difference-clients/#toc-sri> (access date - 11/05/2024)
6. Miroshnichenko B. There will be no more Great Depressions. Why researchers of the economic crisis received the Nobel Prize. *Ekonomichna Pravda*. 01.10.2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/10/11/692465/> (access date - 11/05/2024)

Hordei O.,
Dr. Econ. of Sciences, Professor,
State Tax University, Ukraine
ORSID ID 0000-0001-6938-0548

FINANCIAL POTENTIAL OF UKRAINIAN REGIONS IN THE POST-WAR PERIOD

Abstracts. *The postwar period will be crucial for all regions of Ukraine. The necessity of developing the financial potential of regions that did not suffer from a full-scale Russian invasion is determined. The influence of digitalization of regions on the possibility of recovery in the post-war period is analyzed.*

Keywords: *financial potential, recovery, digitalization*

The decentralization process, which began in 2014 «with the adoption of the Concept of the Reform of Local Self-Government and Territorial Organization of Power in Ukraine (01.04.2014), the Laws of Ukraine «On Cooperation of Territorial Communities» (17.06.2014), «On Voluntary Association of Territorial Communities» (05.02.2015) and amendments to the Budget and Tax Codes – regarding financial decentralization» [1], was aimed at strengthening the financial autonomy of the regions and increasing their financial potential. However, Russia's full-scale invasion led to devastating consequences. The introduction of financial autonomy in the decentralization process was suspended on February 24, 2022, in order to minimize the risks of financial losses. Therefore, we can now observe an increased dependence of the regions on the financial resources of the state budget.

Therefore, an important tool for maintaining the financial stability of the regions is the basic subsidy, which is distributed according to the following algorithm: «if the tax capacity index is less than 0.9, the respective local budgets receive a basic subsidy (80 % of the amount required to reach the index of 0.9); if it is higher than 1.1, a reverse subsidy (50 % of the amount exceeding the index value of 1.1) is transferred to the state budget, which is the source of financing the basic subsidy. If the index is between 0.9 and 1.1, then such a community does not pay any money to the state and receives nothing from the budget. As a result of decentralization, 1438 communities were formed in Ukraine. Of these, 126 are temporarily occupied (8.7 %). According to the results of 2023, 84 % of communities received basic subsidies, in 2021 – 75 % [2].

The graphical distribution of communities by region by financial status is shown in Figure 1.

The future dynamics of preserving the financial potential of the regions looks pessimistic, as active hostilities continue, and the regions that have received internally displaced persons and increased their financial results do not have sufficient resources for infrastructure development. «In 2023, ten communities accounted for more than 45% of the total amount of reverse grants. Among them, six communities

are regional centers: Dnipro, Lviv, Cherkasy, Vinnytsia, Poltava, Zhytomyr city communities, as well as Kryvvi Rih, Yavoriv, Mukachevo city communities and Cherkasy village community» [2].

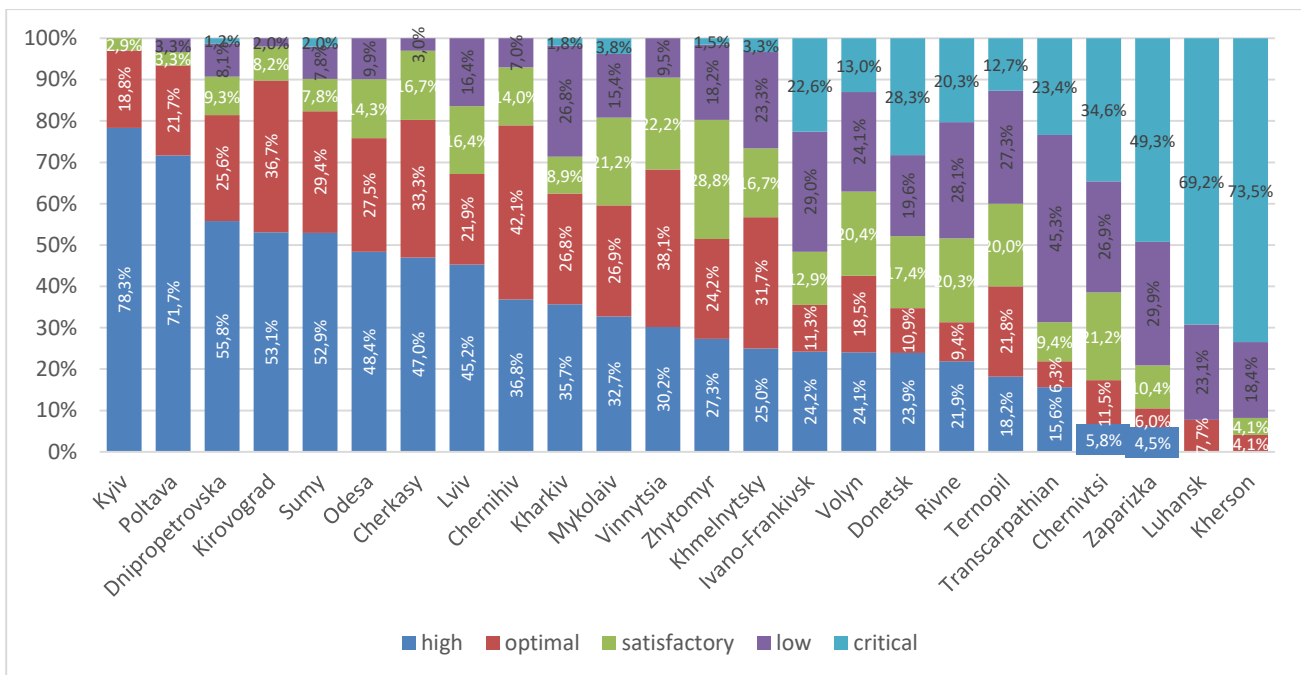

Figure 1. Distribution of communities by level of solvency (percentage of the total number of communities in the region) (by region for 2023)*

*Source: compiled by the author using [3]

Despite the ongoing active hostilities, the international community is assessing the current damage and looking for ways to provide financial assistance. Thus, according to IMF estimates, financial losses are associated with an increase in the number of destroyed and damaged infrastructure facilities, most of which are related to education, healthcare, and other social structural elements (Fig. 2).

Accordingly, in order to achieve the main goal of preserving and strengthening the financial potential of the regions, February 13, 2024 was the official launch date of the Ukraine Capacity Development Fund (UCDF), a trust fund managed and administered by the International Monetary Fund (IMF). «The UCDF will provide significant resources to expand technical assistance and training in support of the Ukrainian government’s ambitious economic reform program. The initial work plan is USD 27.5 million, with a target of USD 65 million expected to be achieved. Current resources of USD 16.5 million are provided by development partners such as the Netherlands, Slovakia, Latvia, Japan and Lithuania. These resources will help cover the IMF’s capacity development operations over a five-year period (2024-2028)» [3].

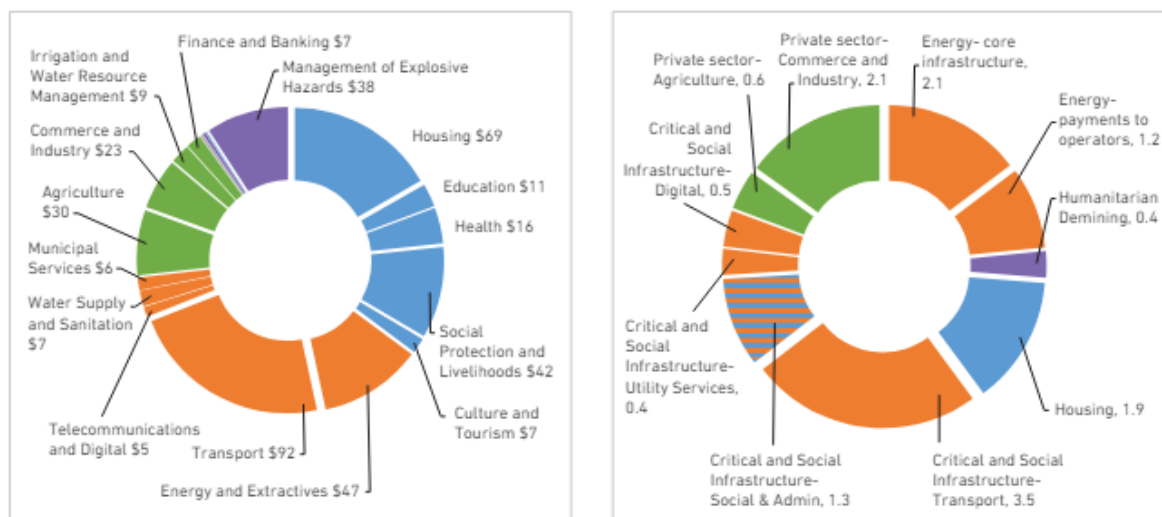

Figure 2. Total recovery and reconstruction needs (USD billion): USD 411 billion – left, priority investments for 2023 (USD billions): USD 14 billion – right*

*Source: [4, c. 13]

Thus, the combination of domestic financial reserves and financial assistance from international organizations and partner countries in the postwar period will result in intensive reconstruction and strengthening of the financial potential of Ukraine's regions in particular and intensive economic growth in the country as a whole.

References:

1. Decentralization reform. Government portal. The only web portal of executive authorities. URL: <https://www.kmu.gov.ua/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi>
2. Bereziuk K. Development or war budgets: how the financial capacity of communities has changed. 21.02.2024. Honestly. URL: <https://www.chesno.org/post/5880/>
3. Assessment of the financial capacity of territorial communities in 2023. 02.04.2024. Decentralization. URL: <https://decentralization.ua/en/news/17881>
3. Ukraine Capacity Development Fund Launches Operations. February 13, 2024. URL: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2024/02/12/pr2444-ukraine-capacity-development-fund-launches-operations>
4. Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment – RDNA2. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099184503212328877/pdf/P1801740d1177f03c0ab180057556615497.pdf>

Buryak A.V.,

candidate of economic sciences, associate professor,
State Tax University, Ukraine

ORCID ID 0000-0003-0886-317X

Demyanenko I.V.,

candidate of economic sciences, associate professor,
National University of Food Technologies, Ukraine

ORCID ID 0000-0003-3294-9811

PROBLEMS OF ASYMMETRIC INFORMATION IN FINANCE

Abstract. *The article reveals the deep economic meaning of information asymmetry in the finances and financial infrastructure of Ukraine. Financial infrastructure ensures the movement of monetary capital, business activities of industries and the economy as a whole and affects other spheres of social life. The economic essence of the informational function of finance is revealed through the mechanism of financial relations, which is a generator of information directly related to monetary capital. Financial information is divided into primary and secondary: primary information is an objective element of financial relations, and the human mind and the used technical means perceive and process it and form secondary information. Secondary information appears to us as processed materials in the form of statistical data; accounting, management, financial reports; analytical materials. The characteristics of primary and secondary information are related to the information asymmetry of finance. With the development of the information society, the financial infrastructure of the economy is being improved, and the asymmetry between primary and secondary financial information is decreasing.*

Keywords: *information society, asymmetry of information, financial infrastructure, primary information, secondary information, financial digitalization*

Financial infrastructure ensures the movement of monetary capital, business activities of certain industries and the economy of the country as a whole and affects other spheres of social life. An important aspect of the development of the informational concept of finance is the thesis regarding its comprehensive socio-economic function. Society's understanding of the informational functions of finance is the key to successful practice in the field of informational economic policy both for the population as a whole and for power structures and business circles. Informational financial support is a tool for quality management of finances at all levels of the social environment.

Decent information accompanies all levels of financial relations, is their content. The value function of finance is implemented simultaneously with informative exchange. Therefore, the duality "value-information" is embodied in the synergism of performing the value and information functions of finance.

The economic essence of the informational function of finance is revealed through the mechanism of financial relations, which contains and is the carrier and generator of information directly related to value (money capital). Information about the movement and formation, distribution, accumulation, investment and use of value (monetary resources); about the price characteristics of capital, its origin and formed structure, sources, origins, directions of cash flow and other aspects of value movement.

The information function of finance contributes to the reduction of uncertainty and risks in matters related to the movement of monetary capital. The informational asymmetry of finance at the current moment of social development is one of the factors that leads to uncertainty in finance.

Financial information is divided into primary and secondary: primary information is an objective element of financial relations, and the human mind and the used technical means perceive and process it and form secondary information. Secondary information appears to us as processed materials in the form of statistical data; accounting, management, financial reports; analytical materials, etc. [2].

The relationship between primary and secondary financial information is manifested by the fact that secondary financial information:

- a) details the primary and depends on it;
- b) can be repeatedly transferred to other media without loss of content, multiply and thus does not depend on the primary one;
- c) is the primary source of newly created primary information of finance, there is an interdependence of primary and secondary information.

An example of the manifestation of the interdependence of primary and secondary financial information is the new financial relations of a participant in the economy when he attracts the necessary monetary resources (through the issuance of securities or bank lending). But such relationships arise under the influence of secondary information, in particular, the work of analysts and consultants, marketers of the financial market, alternative creditors and investors.

At the same time, this participant of the economy is also influenced by the primary information contained in his new financial relations with counterparties.

It is necessary to understand that we conduct all calculations regarding finances precisely on secondary information, which illuminates the properties of primary information and depends on it, but is not it.

We agree with N.S. Ryazanova's statement that society uses secondary financial information in its activities, which is not the same as primary, generating its financial relations, and the level of compliance of the formed secondary information with the primary depends on human knowledge and the ability to perceive primary information [1].

The characteristics of primary and secondary information are related to the information asymmetry of finance. The source of information asymmetry is that secondary information is not identical to primary information. There is also the issue of consumer perception of secondary information, which may be perceived differently.

Also, the human factor can cause the distortion of secondary information by participants in financial relations. Deviation of secondary information from primary leads to distortion of new financial information created on the basis of false data [4]. Losses from such a distortion are experienced by all consumers of secondary financial information.

For example, losses of business entities due to asymmetry:

- competitive advantages;
- distorted market segment;
- growing threats to operational, financial and investment activities and the threat of extraordinary events;
- increasing the share of insider transactions on the stock market;
- growth of investment risks;
- lack of income and net profit;
- increase in transaction costs;
- increasing costs for reducing the level of asymmetry;
- emergence of hidden threats and risks;
- the probability of choosing suboptimal solutions;
- inefficient distribution etc.

We believe that with digitalization and the further development of the information society, the gap and asymmetry between primary and secondary information in finance will decrease. Already today, the need for openness and general availability of financial information is growing in society at all levels.

The development of information and financial infrastructure is accompanied by the process of increasing the level of compliance of secondary information with primary information, and the process of financial information convergence is increasing [1].

The information concept of finance consists of the following provisions:

- 1) information as a property of finance is divided into primary (original source) and secondary (processed) information, which is the result of human perception of primary information;
- 2) there are regular connections between primary and secondary information (interdependence);
- 3) participants operate with secondary information, which is not identical to it;
- 4) the gap between secondary and primary information leads to uncertainty, which is the cause of various risks in finance. When the secondary information approaches the primary, the uncertainty decreases, and therefore the risks [3].

With the development of the information society, the financial infrastructure of the economy is being improved, and the asymmetry between primary and secondary financial information is decreasing. The information subsystem of finance acquires the greatest relevance and development in Ukraine at the beginning of the 21st century through the effective mechanism of the Institute of Financial Accounting.

References:

1. Lyovochkin S., Oparin V., Fedosov V. (2008) Financial infrastructure of the market economy: conceptual approaches. *Ukraine economy*, No. 11. P.57-72
2. Ryazanova N.S. (2015) A new look at the financial accounting of the information society. *Business information*, No. 4. P. 244–254.
3. Ryazanova N.S., Fedosov V.M. (2016) Financial accounting as an institutional and infrastructural component of the information economy. *Finances of Ukraine*, No. 3. P. 55–85.
4. Stiglitz J. Asymmetry of information – URL:[http:// www.day.kiev.ua/uk / article / cuspilstvo / asymmetriya-informaciyi](http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/asymmetriya-informaciyi).

Kaplia O.,

PhD student of the NULES of Ukrain

THE EFFECTIVENESS USE OF THE COMPANY'S FINANCIAL RESOURCES AS A MEANS OF INCREASING ITS FINANCIAL STABILITY

Today, in the conditions of an unstable economy, the issue of resource efficiency is one of the most acute, both in macro- and microeconomics. Another, no less acute question arises from the origins of the organization of financial resource management. This is a question of increasing the efficiency of the use of financial resources for the enterprise.

For the successful functioning of any economic entity, a competent organization of financial resources management is necessary, with the help of which the production potential of the enterprise is increased, as well as the financing of current economic activities.

Effective use of financial resources, like any other resources, is simply understood as the ratio between the resources spent and the results achieved during the corresponding period.

In order to approve the decision to take measures to increase the efficiency of the use of financial resources, a full analysis of these resources must first be carried out. It is necessary to assess the dynamics, composition, and structure of financial resources. It is also necessary to analyze their sources. These operations are carried out in order to identify weaknesses in the management of financial resources, and where it is necessary to increase efficiency [1].

The main areas of effective use of financial resources are:

- Cash flow planning. For this purpose, a so-called payment calendar is developed, in which the schedule of cash flows is formed for a short-term period, and planned for a long-term period in such a way that all payments are guaranteed to be made and made on time; to reduce excess funds on accounts as much as possible, and to avoid cash gaps.

As the planned long-term period becomes short-term, the schedule of cash flows is adjusted according to the new conditions of work with counterparties, if such could not be planned earlier.

- Accounts receivable management. When forming the credit policy of the enterprise, or its adjustment, it is necessary to determine or analyze the maximum permissible receivables both for the enterprise as a whole and for each counterparty personally. Calculating or analyzing these indicators, the company primarily focuses on the strategy of maintaining its market share and accumulating free funds. Such actions are performed because this strategy requires a lower credit limit than the strategy of increasing market share. At the same time, a lot of attention is paid to maintaining sufficient liquidity of the enterprise and accounting for credit risk.

Also, a very important characteristic of a commercial loan is the term for which it is issued. Usually, the terms of commercial loans are set with regard to competitors. But in addition, it is necessary to ensure that the average turnover of receivables is higher than the average turnover of payables.

- Effective use of funds. The company needs a basic reserve of funds for the settlement of current liabilities. It is necessary to distribute the profit so harmoniously that after deducting the funds for the settlement of current obligations and deductions to the fund of unforeseen costs, there remains an amount of free funds for the implementation of a possible or projected expansion of production and activity.

- Flexibility of the company's capital structure.

The capital structure of the enterprise can facilitate or hinder the increase in the share of the enterprise's assets. In this area of financial management, it is important to achieve the necessary ratio between equity and debt capital and keep them under tight control. The vast majority of equity capital over loan capital has a positive effect on production profitability indicators, financial stability and liquidity ratios, and forms the ratio of profitability and risk in the process of enterprise development. A high share of borrowed funds, and, accordingly, debt payments is a very risky case. An enterprise with a predominance of loan capital, with insufficient and poor quality control, risks being bankrupt [2, p. 45].

It should be noted that the effective use of financial resources is the most important factor in ensuring the solvency, creditworthiness and financial stability of enterprises.

Therefore, it is possible to develop effective measures to improve the financial condition of the enterprise only with the help of constant monitoring and analysis of the development of both the enterprise itself and the industry. Monitoring also makes it possible to conduct a rating assessment of the company's financial condition and predict its change.

References:

1. Davydenko N., Titenko Z., Mrachkovska N., Horislavska I. Integral assessment of the financial security level of agrarian corporations of Ukraine. Studies of Applied Economics, 202. Vol. 39 (7). UPR: <https://ojs.ual.es/ojs/index.php/eea/article/view/4984>

2. Tytarenko O. S. Essential characteristics of the financial state of the enterprise. Scientific Bulletin of the Poltava University of Economics and Trade. 2020. No. 3 (54). p. 44-45

Korneev V.V.,

Doctor of Economics, Professor,
State Tax University, Ukraine
ORCID ID 0000-0003-0654-5311

Smirnova O.M.,

PhD in Economics, docent, senior research officer,
State Tax University, Ukraine
ORCID ID 0009-0007-5434-5126

CURRENT TRENDS IN THE FUNCTIONING OF UKRAINIAN BANKING INSTITUTIONS DURING THE WAR

The Ukrainian banking system has recently experienced significant disruption and continues to operate under stress, uncertainty and high market volatility. These difficulties began in 2020 with the spread of the COVID-19 pandemic and quarantine measures, and were exacerbated by the armed aggression that began on 24 February 2022 with the imposition of martial law. These factors have seriously affected the stability of the banking sector and the foreign exchange market.

Banking institutions play a key role in the functioning of Ukraine's financial market and economy. They are the largest lenders and investors in the economy. However, their activities are closely linked to the stability of the country's economic situation and macroeconomic policy.

During the war with Russia, the Ukrainian banking system operates under restrictions established by Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine No. 18 of 24 February 2022 "On the Operation of the Banking System During Martial Law" [3]. These restrictions relate to cash withdrawals from clients' accounts, cash disbursements in foreign currency, the foreign exchange market, the official exchange rate, etc. At the same time, the resolution lifted restrictions on non-cash payments, ATM replenishment, access to safe-deposit boxes and government payments.

The Ukrainian banking system has gone through numerous stages of development, crises, recession and recovery, which has allowed the country to accumulate significant national experience in reforming and transforming the system to improve its stability. Figure 1 shows the number of banks in Ukraine in 2014-2023.

According to the data in Figure 1, by the end of 2023 there will be 63 commercial banks registered in Ukraine. The dynamics of this indicator between 2014 and 2023 shows a significant decrease in the number of banks in the country: from 162 in 2014 to 63 in 2023. This downward trend is continuous, with the number of commer-

cial banks steadily decreasing each year. One of the reasons for this situation is the banking reform implemented in 2015-2016. The main objective of the reform was to increase the financial stability of commercial banks and the national banking system as a whole. The 2014 crisis revealed the low level of financial security of commercial banks and their inability to effectively counter external and internal risks. This led to a significant number of bankruptcies and some banks had to be nationalised.

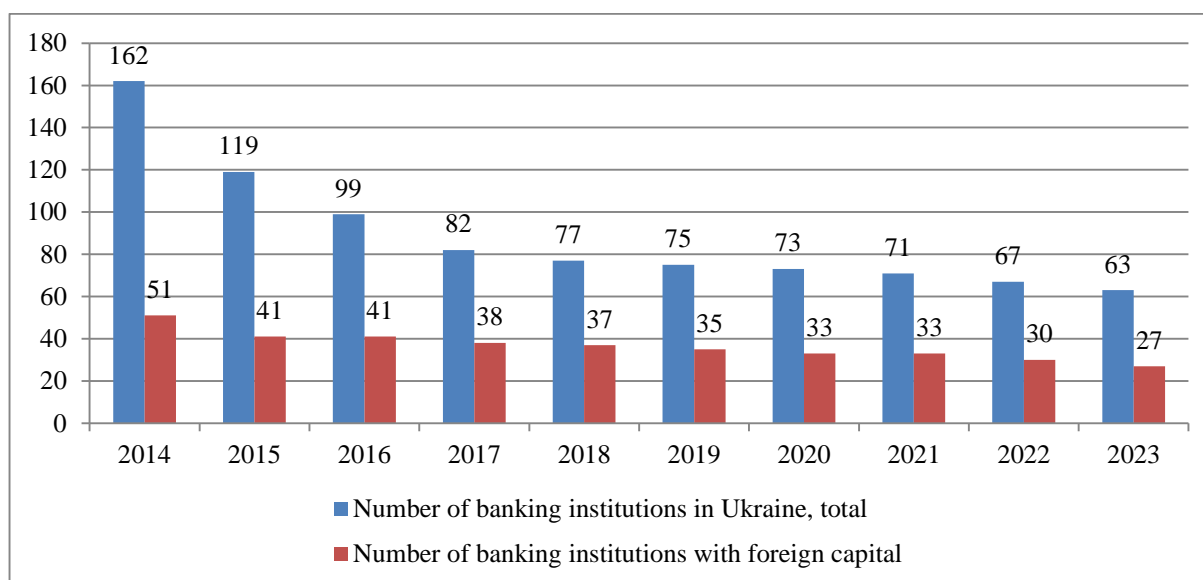

Fig. 1. Dynamics of the number of banking institutions in Ukraine, including those with foreign capital

Source: Compiled by the National Bank of Ukraine [1]

Between 2014 and 2023, the number of banks with foreign capital fell to 27. At the end of 2014, there were 51, which means that this number decreased by 24 banks in ten years. This reduction occurred against the backdrop of a general decline in the number of banking institutions in Ukraine.

In 2020, the Ukrainian banking system was affected by the COVID-19 pandemic. In response, the NBU introduced a number of measures to support the economy and mitigate the negative impact on the banking system. These measures included lowering interest rates, expanding lending limits, and other initiatives to ensure financial stability. In 2021, the Ukrainian banking system showed signs of a successful recovery, with household deposits growing, banks' loan portfolios expanding, and financial results turning positive.

The effectiveness of the reform of the Ukrainian banking system is confirmed by the current development of banking institutions since the beginning of the war with Russia. There have been no massive closures of commercial banks, and foreign financial companies have not withdrawn their investments from the country's banking system. All systemically important banks continue to operate smoothly, providing financial services to economic entities and supporting the stability of the national economy.

Despite the challenging environment, financial institutions continue to provide cash and settlement services, issue loans, attract deposits, conduct foreign exchange transactions and provide a full range of banking services as they did before the full-scale invasion. The situation for the provision of banking services remains difficult in areas where hostilities are ongoing or occupied by the aggressor. Banking institutions with branches in these areas have suffered losses due to loss, destruction or nationalisation by the aggressor [4].

Figure 2 shows the dynamics of changes in commercial banks' asset volumes and regulatory capital in Ukraine, measured in USD.

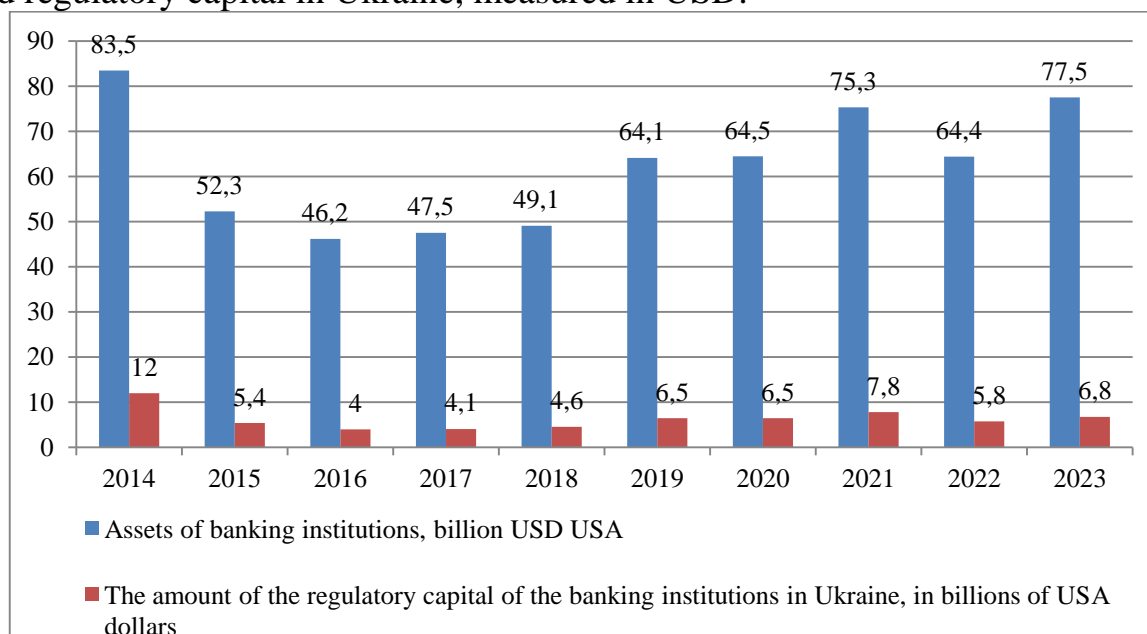

Fig. 2. Development of assets and regulatory capital of banking institutions in Ukraine, USD billion

Source: Compiled by the authors on the basis of data from the National Bank of Ukraine [1]

At the end of 2023, the assets of banking institutions in Ukraine totalled USD 77.48 billion. This is more than in 2022, but about the same as in 2014-2015. The highest level of banking institutions' assets was reached at the end of 2013, when they amounted to USD 159.90 billion. There was a significant decline in 2014, and from then until 2016 assets declined, after which their gradual growth began. Over the next five years, the volume of assets increased, but even at the end of 2021, during the period of active economic development of the country, it did not reach the level of 2014, let alone 2013 [2].

At the end of 2023, the regulatory capital of banking institutions in Ukraine stood at USD 6.8 billion. This is the highest level since 2015, indicating that commercial banks are gradually increasing their core and additional capital, which has a positive impact on their financial stability and operations. Ensuring the stability of commercial banks is particularly important in today's environment, when the banking system is subject to significant external influences and the economic environment is turbulent and difficult for doing business. The instability of macroeconomic devel-

opment, the dependence on international financial assistance and the growth of domestic and foreign debt have a negative impact on the public finance system and the development of the country's banking system.

Ukraine's underdeveloped financial market and large informal economy limit the ability of commercial banks to choose active activities that maximise their revenues. This has a negative impact on the ability of banks to engage in lending and investment activities and, consequently, to generate new assets.

The low level of assets of Ukrainian banks indicates a significant potential for lending to economic entities, which may have a positive impact on the development of various sectors and industries of the national economy. Economic development in the future is likely to stimulate banking activities, and the attraction of additional capital to the banking system will stimulate the economic activity of enterprises, which will have a positive impact on the national economy.

Ukraine's underdeveloped financial market and large informal economy limit the ability of commercial banks to choose active activities that maximise their revenues. This has a negative impact on the ability of banks to engage in lending and investment activities and, consequently, to generate new assets.

The low level of assets of Ukrainian banks indicates a significant potential for lending to economic entities, which may have a positive impact on the development of various sectors and industries of the national economy. Economic development in the future is likely to stimulate banking activities, and the attraction of additional capital to the banking system will stimulate the economic activity of enterprises, which will have a positive impact on the national economy.

References:

1. National Bank of Ukraine. Website. URL.: <http://www.bank.gov.ua>
2. Key performance indicators of banks in Ukraine. National Bank of Ukraine. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist>
3. On the functioning of the banking system during martial law: Resolution No. 18 of 24.02.2022, as amended by resolutions of the Board of Directors of the National Bank of Ukraine. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/pb22027?ed=2022_05_19
4. Why Ukraine's banks are stable even in times of war. oschadbank.ua. 2022. URL: <https://www.oschadbank.ua/news/comu-ukrainski-banki-stabilni-navit-pid-cas-vijni-2>

Pasichnyi V.,
PhD student of the NULES of Ukrain

THE MAIN DIRECTIONS OF OPTIMIZATION OF SOURCES OF ASSET FINANCING

Optimizing sources of financing assets at the enterprise is a process of maximizing income and reducing costs for maintaining assets, through the rational use of various sources of financing. Financing of current assets for any enterprise can be done through various sources. First of all, the enterprise can use its own capital, which includes contributions from owners, accumulated profits, reserve funds, etc. Such financing is the most stable because it does not involve external obligations. In case of need for additional funds, the enterprise can attract a long-term financial loan, which is provided by banks or other creditors for a long period, for example, for the development of production or the purchase of fixed assets.

Optimal financing of current assets can be carried out using the following methods:

1. Rational planning of bottlenecks in cash flows;
2. Effective management of stocks, which will allow to reduce their level to the optimum;
3. Optimization of working capital;
4. Use of factoring;
5. Use of bank loans and other short-term sources of financing [1].

Optimization of sources of financing of current assets is an important aspect of enterprise management. Let's look at the pros and cons of this process. Key advantages include the following factors: lower financial costs, increased profitability and reduced risk. Disadvantages include limited growth opportunities, optimization costs, and the risk of insufficient liquidity.

Optimizing the sources of financing current assets can affect the company's liquidity. If internal financing is insufficient, it can lead to a reduction in the company's liquidity and make it difficult to fulfill current obligations, such as payments to creditors or settlement obligations [2, p.18].

Optimizing non-current assets of a small business is an important step for achieving efficiency and ensuring successful operation. Obtaining the maximum benefit from non-current assets helps to increase profits, increase competitiveness and ensure stable development of the enterprise.

One of the key aspects of non-current asset optimization is the effective management of fixed assets. This may include reviewing and improving processes for acquiring, maintaining, updating and replacing equipment, real estate, and other critical assets. With proper management of these assets, the company can reduce unnecessary costs, ensure their optimal use and increase their service life.

Rationalization of the composition of non-current assets also plays an important role in the optimization process. This means analysis of assets, their quantity, quality

and needs of the enterprise. An unreasonable accumulation of assets can lead to unnecessary costs for maintenance, storage and repair. Sometimes it is possible to reduce the number of assets, use together with other enterprises or even replace them with a lease agreement.

Optimal financing of non-current assets can be achieved through: rational planning and control of long-term investments; effective use of initial capital means, which will reduce the need for additional investments; use of long-term loans and other sources of financing; maximum expedient use of financial instruments to attract funds [3, p.247].

In general, the optimization of non-current assets consists in the management, rationalization and effective use of fixed assets. This is an important process for any enterprise, which helps to increase its efficiency, achieve financial stability and ensure expansion and development.

Optimizing sources of financing of current and non-current assets at the enterprise allows to achieve more efficient use of available resources, as well as to ensure the development and stability of the company.

Optimizing the sources of financing of the company's assets is an important step to ensure the stability and efficiency of its activities⁶, it involves:

1. Effective use of assets: Ensuring optimal use of assets, for example by monitoring the performance of machinery and equipment to avoid unnecessary repair or replacement costs. Perhaps you should consider leasing instead of buying expensive assets.

2. Effective inventory management: Balancing inventory levels according to business needs to avoid unnecessary retention of capital. Through effective demand forecasting, supply chain management and the use of technology, inventory levels can be reduced and cash flow can be improved. Using the "Just-in-time" strategy to improve inventory management.

3. Improving your credit rating: Keeping up with your financial obligations to maintain a positive credit rating. This can help get more favorable credit terms and lower borrowing costs.

4. Financial planning: Carefully developing a financial plan that takes into account all current and future equity needs. This will help maintain appropriate levels of liquidity and ensure financial stability in the long term.

Therefore, the optimization of funding sources should be considered as a process of continuous improvement. Regularly assess needs and resources and monitor and respond to changes in the market with your financial management strategies in mind. Asset forecasting allows managers to predict future changes in the company's assets. This includes forecasting cash flows, assessing risk and asset volumes, as well as determining the financial needs of the enterprise. This data helps managers set strategic goals, budget, and make resource decisions.

References:

1. Dvornyk I. V. Methodical aspects of assessing the solvency and liquidity of an agricultural enterprise. *Economy. Finances. Right*. 2020. №. 3, P. 27-29.
2. Kysil, Ya., Kysil, M., Titenko, Z. Profitability as the main indicator of the efficiency of enterprise asset management. *Young scientist*, 2023. Vol. 9 (121), p. 18-21. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-9-121-4>
3. Titenko Z.M., Pastushenko A.V. Financial risk management policy. Formation of market relations in Ukraine, 2021. Vol. 10. p.245-251

Lisnichuk V.,

PhD student of the NULES of Ukrain

THE COUNTRY'S INVESTMENT CLIMATE AS A FACTOR IN THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF ENTERPRISES

The state of the investment climate is one of the most important indicators that characterizes both the economic situation in the country and the prospects for its development. In addition, the investment climate can be an indicator not only within the framework of the country, but also of a separate region, industry, and enterprise. The stimulator of economic recovery and growth is active investment activity, which moves the economy forward and increases the welfare of the population. The investment climate determines the attractiveness, expediency, and necessity of investing in one or another area, being a generalizing indicator for social, economic, political, legal, cultural, organizational, and other prerequisites.

When studying issues related to the investment climate, it is necessary to consider not only individual characteristics and subjective assessments, but the entire complex consisting of various indicators that have a direct or indirect impact on both investment processes and the investment climate.

In economic literature, the concepts of "investment climate" and "investment attractiveness" are quite often formulated as synonyms. K. Malko believes that investment attractiveness reflects a biased, one-sided attitude of a potential investor to the investment object, in contrast to the investment climate, which reflects the external environment, the state of which does not depend on the investment object [1]. In turn, the definition of the investment climate is broader and more comprehensive. Investment climate is a basic parameter that characterizes the state of the investment environment of a country, region, industry, and a separate object.

According to the World Bank, the investment climate is "a set of factors specific to each location that determine the capabilities of companies and create incentives for them to make productive investments, create jobs, and expand their activities" [2]. The disadvantage of the presented concept is that these determining factors are not specified.

The attractiveness of a country largely depends on how favorable the investment climate is, which includes a variety of political, economic, social, cultural, organizational, legal and geographical factors. These factors can either encourage or discourage investors from investing in a specific economic system, be it the economy of a country, region, or enterprise [1]. To date, several international projects are being implemented that allow us to assess one or another aspect of the country's investment climate. At the same time, there is a need for a comprehensive assessment of the investment attractiveness rating of countries, which:

1) will allow forming actions to improve the conditions for the activity of foreign investors;

2) serves as a tool for scientific research devoted to the comparative analysis of the investment attractiveness of countries.

The principles of formation of the investment climate in the country are [3]: focus on innovative development of the country's economy; determination by the state of investment development priorities; formation of the legislative framework for investment activities; creation of conditions for the development and use of scientific, technical and innovative potential; ensuring interaction of science, education, production, financial sphere, etc.; effective use of market mechanisms to promote investment activities and support the enterprise in the scientific field; implementation of measures to support international scientific and technical cooperation, exchange of technologies, protection of domestic products on the domestic market and their promotion on the foreign market; support for restructuring of credit, tax and customs policy in the field of investment activity; promoting the development of investment infrastructure; information provision of subjects of investment activity; training of personnel in the field of investment activity.

In today's conditions, many countries of the world are faced with the need to intensify investment activities to create competitive market systems, reconstruction of existing infrastructure, etc. So, one of the investment categories, both theoretically and for practical purposes, is the investment potential of the country and its regions.

In scientific literature, the term "potency" is defined as the ability or possession of sufficient strength to perform various actions or activities; it is something that exists in a latent state and can manifest itself under certain conditions. In the philosophical literature, the concept of "potentiality" is introduced, which indicates the possibilities and available forces that can be used or activated. Derived from these concepts is the term "potential," which, in a limited sense, refers to the level of capabilities or hidden resources in any context, or to the set of means needed to achieve a particular goal.

Therefore, for a comprehensive assessment of the country's investment attractiveness, it is necessary to start from the position of a potential investor. When making a decision, an investor usually considers the potential profitability of investments, the volume of necessary investments, as well as risks.

References:

1. Malko K. S. Investment climate and investment attractiveness of Ukraine: factors of their formation in modern conditions. *Economy and management of the national economy*. 2015. No. 3. P. 100–105.
2. World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/en/>.
3. Тітенко З.М. Інвестиційне забезпечення фінансової безпеки аграрних підприємств. *Економіка та суспільство*. 2022. № 46. UPR: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/20>

Бірюк Д.О.,

докторант кафедри публічних фінансів,
Державний податковий університет, Україна
ORCID ID 0009-0001-0273-9867

ВПЛИВ ДИНАМІКИ ПРОЦЕНТНИХ СТАВОК НА РОЗВИТОК ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ

***Анотація.** Досліджено напрями динаміки світових процентних ставок після кризи 2008 р. та їх вплив на розвиток Фінтех сектора. Визначено, що охолоджуючий вплив високих процентних ставок на темпи інфляції водночас стримує темпи розвитку фінтех і фінансової системи, що негативно позначається на інвестиційному процесі.*

***Ключові слова:** фінансова система, фінтех, процентні ставки, монетарна політика, облікова ставка*

З часів здобуття незалежності України вітчизняна фінансово-кредитна підсистема розвивалася в руслі світових фінансових тенденцій і під їх впливом. Після глобальної фінансової кризи 2008-2009 рр. центральними банками більшості країн тривалий період проводилася не традиційна політика монетарного розширення та надзвичайно низьких, практично нульових процентних ставок. Однак, це мало недостатньо стимулюючий вплив як на реальний сектор економіки, так стримуючий – на темпи інфляції. «Вибуховий ефект» для економічної та фінансової системи справило поширення fintechs технологій за активного створення банківських додатків, які можна використовувати в телефоні – від страхування та торгівлі акціями до дебетових платежів та кредитного моніторингу.

В умовах практично нульових процентних ставок Фінтех став як привабливою сферою для інвестування коштів, так і забезпечив нові технології розвитку фінансово-кредитної підсистеми. Так, до 2021 р. – на піку інвестиційного буму у Фінтех – на створення фінтех «єдинорогів» припадала п'ята частина інвестицій, а недороге фінансування сприяло розвитку таких бізнес-моделей, як

«Купуй зараз – плати пізніше (BNPL) як потужної альтернативи споживчому кредитуванню.

Починаючи з 2019 р. макроекономічні умови суттєво погіршилися внаслідок пандемії та війни в Україні. За оцінками експертів [1] постпандемічна інфляція у всіх країнах світу (включаючи Україну) була переважно викликана факторами з боку витрат, що визначило її немонетарний характер. Але для її стримування було застосовано монетарні методи – майже всі центральні банки світу підвищили ключові процентні ставки. Так, з квітня 2023р. ФРС збільшено цільовий діапазон для ставки федеральних фондів (*federal funds rate*) на 50 б.п. до 5,25-5,50 %. Це позитивно позначилося на зниженні темпів інфляції у США з майже 40-річних максимумів у 8,2% у 2022 р. до 3,7% у серпні 2023 р. У наступні роки підвищення ставок може продовжитися для зниження інфляції до прогнозних значень, визначених режимом інфляційного таргетування на рівні 2% [2].

В Україні НБУ також використовує облікову ставку для стримування темпів інфляції, хоча, в силу немонетарного характеру останньої, це не є достатньо ефективним засобом. У довоєнному 2020 р. облікову ставку знижену з 11% у січні до 6% у червні, у 2021 р. вона поступово підвищена до 9 %. З 06.2022 р. НБУ підняв її до 25,0 % і лише в жовтні 2023 р. знизив до 16,0 % на тлі невисокої інфляції та відносної курсової стабільності. За базовим прогнозом, ймовірно у 2024 р. подальшого зниження НБУ ключової ставки не буде, і вона залишатиметься на поточному рівні 15% до кінця 2024 року [3].

Підвищення процентних ставок є стримуючим фактором для розвитку інвестування, зокрема у сферу Фінтех та негативно вплинули на доходи Фінтех компаній: темпи зростання доходів глобальних фінтех-компанії знизилися з 39% у 2022 році до 20% у 2023р. Здорожчання джерел фінансування означає перехід до більш високих витрат капіталу і стає головною перешкодою для поширення платформних бізнес-моделей, які значною мірою залежать від великих обсягів транзакцій для зниження витрат на залучення клієнтів. Це актуалізує завдання розробки і запровадження більш прибуткових фінансових технологій, переходу на нові джерела доходів, пошуку дешевих джерел капіталу.

Список використаних джерел:

1. Данилишин Б. Чи є інфляція найтяжчим злом? Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/03/1/710577/>
2. Future of Fintech. SVB's Outlook on innovation in the fintech industry. October 2023. URL https://www.svb.com/globalassets/trendsandinsights/future-of-fintech-report-2023_final.pdf
3. Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/>

Дюк Р.І.,
аспірант кафедри фінансових ринків і технологій,
Державний податковий університет, Україна
ORCID ID 0009-0000-5122-2859

ЩОДО ПІДХОДІВ ДО РЕГУЛЮВАННЯ РИЗИКІВ ВЕЛИКИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ КОМПАНІЙ У ФІНАНСОВІЙ СФЕРІ

***Анотація.** Досліджені причини активного розвитку великих технологічних компаній з платформними бізнес-моделями, ризики та джерела їх діяльності, показані труднощі регулювання великих технологічних компаній та напрями їх подолання.*

***Ключові слова:** велика технологічна компанія, платформна бізнес модель, фінансові послуги, ризики, регулювання.*

Цифровізація фінансової сфери супроводжується приходом на фінансовий ринок великих технологічних компаній (ВТК) з платформними бізнес-моделями. До причин швидкого зростання ролі великих технологічних компаній (ВТК) з платформними бізнес-моделями на ринку фінансових послуг можна віднести наступні: мережевий ефект та потенціал прихованих користувачів, гейткіперство¹; широкі інвестиційні можливості; досить м'який регуляторний ландшафт.

Динамізм розвитку ВТК зумовлює значні складнощі їх регулювання. Ускладнюють регулювання: 1) недостатній рівень прозорості всередині великих технологічних груп і велика кількість регуляторів, які контролюють різні аспекти діяльності ВТК; 2) унікальні характеристики ВТК, які обумовлені взаємопов'язаністю видів діяльності, що ускладнює оцінки ризиків; 3) неспроможність фінансової системи швидко й ефективно реагувати на зростаючу ринкову владу ВТК, навіть у тих сферах, де їхня діяльність зараз виглядає відносно незначною.

Для їх подолання потрібне чітке уявлення про послуги, які ВТК надають як всередині країни, так і за кордоном (зокрема про послуги фінансовим установам), спосіб пропонування цих послуг (наприклад, через партнерство з іншими фінансовими установами або їх власними ліцензованими організаціями), а також спосіб монетизації наданих послуг.

Поява завдяки діяльності ВТК на фінансовому ринку нових фінансових операцій і нових методів їх здійснення не лише продукує значні прибутки, а й супроводжується відповідними ризиками, джерелами яких є:

¹ Закон про цифрові ринки (Digital Market Act, DMA) визначає «гейткіперами» техногіганти, які мають понад 45 мільйонів активних місцевих користувачів. Інші критерії «гейткіпера» включають оборот понад 7,5 мільярдів євро за останні три фінансові роки та ринкову капіталізацію, яка перевищує 75 мільярдів євро. Основні положення DMA, які застосовуються до «гейткіперів», містять заборону на монопольне становище й обмеження доступу до альтернативних інструментів. [1]

партнерство ВТК з іншими компаніями послаблює контроль і сприяє підвищенню ризикованості операцій, адже ВТК в силу клієнтоорієнтованості ланцюжка створення вартості меншою мірою підвладні ризикам;

велика взаємозалежність фінансових компаній обумовлює ризик хвилі поширення фінансових і репутаційних проблем;

фінансові ризики можуть виникати через концентрацію активів та залежність від критично важливих зовнішніх аналітичних послуг, таких як зберігання, передача та аналітика даних, які ВТК надають іншим фінансовим установам, особливо у разі кібератаки чи операційних збоїв.

Чинна нормативно-правова база більшості країн не достатньою мірою врегульовує ризики, що продукуються новими бізнес-моделями для стану фінансової сфери. Відтак необхідне оновлення конкурентного та антимонопольного законодавства. Мова йде про розробку нового регуляторного підходу, який би враховував унікальні особливості великих технологічних компаній, зокрема у фінансовій сфері, такі як їхні великі масштаби, широку клієнтську базу з великим прихованим потенціалом та доступ до великих обсягів даних, а також ризики тісного взаємозв'язку між різними економічними підрозділами у великій технологічній компанії та суб'єктами фінансової системи [2].

Модернізація регулювання може відбуватися наступними шляхами [3].

перегляд узгодженості регуляторних правил, що орієнтовані на об'єкти регулювання і на види їх діяльності

запровадження індивідуального підходу щодо регулювання ВТК з платформною бізнес моделлю;

розширення національного та міжнародного співробітництва у сфері регулювання та нагляду.

Таким чином, зростаючий вплив великих технологічних компаній на у фінансовій сфері, бізнес модель яких являє собою цифрову платформу, потребує підвищеної уваги до аналізу їх ризиків та регулювання. Мова йде про формування комплексного регуляторного підходу, який інтегрує фінансове регулювання з конкурентною політикою та захистом конфіденційності даних. Це дозволить збалансувати прояв позитивних наслідків ВТК з платформною бізнес моделлю з мінімізацією їх ризиків.

Список використаних джерел:

1. В ЄС озвучили перелік компаній, які регулюватимуть нові європейські закони URL: <https://netfreedom.org.ua/article/v-yes-ozvuchili-perelik-kompanij-yaki-regulyuvatimut-novi-yeuropejski-zakoni>

2. Crisanto, J. C., J. Ehrentraud, and M. Fabian.. Big Techs in Finance: Regulatory Approaches and Policy Options. *FSI Briefs 12* (March). 2021 URL: <https://www.bis.org/fsi/fsibriefs12.htm>

3. Crisanto J.C., Ehrentraud J. The big tech risk in finance. May 2021. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2021/05/big-tech-fintech-and-financial-regulation-crisanto-ehrentraud.htm>

Derevko Y.O.,
PhD student of the third level (PhD),
Kyiv National Economic University named after V. Hetman, Ukraine
ORCID ID 0009-0000-7119-3688

THE ROLE OF NON-BANK FINANCIAL INSTITUTIONS IN THE FINANCIAL SYSTEM OF THE COUNTRY

Abstract. *The development of the financial sector and the efficiency of its functioning are conditioned by the presence of a well-organized system of financial intermediaries, among which non-bank financial institutions are of great importance. The article notes that the participation of non-bank financial institutions can significantly influence the current development of the national economy, enhancing the development of economic and social components. The economic component may have investment, financial, and sectoral spheres. The social component is focused on the redistribution of financial resources, which contributes to the achievement of social goals in the country.*

Keywords: *financial intermediaries, non-bank financial institutions, financial system, financial sector, national economy.*

The institutions of the country's financial system exhibit the general properties of finance as an economic category. However, due to their specificity, they exert different effects on socio-economic processes when interacting with each other. Each element of the financial system plays a unique role in the concentration of financial relations that contribute to the formation and use of various types of monetary resources (income) to meet various social needs that differ in content and scope.

The principal indicator of advancement in the financial sector and the efficacy of its operations is the existence of a well-developed network of financial intermediaries, including non-bank financial institutions.

The functioning of non-bank financial institutions is inextricably linked to the development of the national economy and the efficiency of the non-bank financial services sector, which is continuously adapting to changes in each of its segments and in accordance with the overall economic environment. The market is characterised by variable dynamics of demand, supply and prices, which manifests itself both at the macro level and within individual segments. This leads to a variety of financial risks caused by numerous macroeconomic and market factors. Therefore, it is crucial for non-bank financial institutions to have access to the latest information on the market to adequately forecast future trends and formulate strategies for the development of this sector, which is key to the national economy.

Non-bank financial institutions exert a considerable influence on the current trajectory of the national economy. This influence can be observed in both economic and social realms.

In particular, the economic direction may have investment, financial, and sectoral components. In the context of investment activity, it is important to note that for the post-war recovery of the Ukrainian economy, it is necessary to significantly increase the volume of investment resources and strengthen investment activity. Currently, domestic enterprises show negative trends in the formation of their own investment resources, and their current volume is insufficient to meet the needs of production and broader economic development. One of the key advantages of non-bank financial institutions is their focus on investing in small and medium-sized businesses, which should form the foundation of a market economy. In addition, these institutions offer attractive lending terms through leasing, factoring, and other financial instruments alternative to bank loans.

In leading European countries, there is a well-developed system of financial intermediation based on the activities of non-bank financial institutions. These institutions play a pivotal role in investment processes, functioning as the primary investment agents. In light of the international experience, with the further development of the financial market and the increase in the volume of financial assets, it can be predicted that non-bank financial institutions will become significant implementers of the state investment policy [2]. Their activities will facilitate the accumulation of financial resources by both legal entities and individuals, as well as provide an effective mechanism for converting funds into investments in the financial market.

The fundamental role of the financial component is determined by the fact that non-bank financial institutions, as participants in the financial services market, act not only as intermediaries that meet the needs of investors and borrowers, but also have a significant impact on the structure of assets in the country's financial system. International experience emphasizes the importance of their role in the development of the domestic stock market, which is particularly relevant in the context of underdeveloped segments of the financial market in Ukraine. The ability of non-bank financial institutions to raise funds from small investors, predominantly households, allows them to invest these funds in securities on the developed stock market, thereby having a positive impact on the overall state of the country's economy.

This impact is due to the active role of non-bank financial institutions, which contribute to improving the conditions and prospects for business entities. This is particularly crucial in the current challenging economic environment, where all industries are at a low level of development. Entrepreneurs, guided by their own interests, independently decide how best to use their resources based on market conditions. In the current economic climate, capital owners do not make investments in the development of production of certain goods or services without assessing the potential risks of losing their investments. Therefore, it becomes important to insure production processes to minimize possible losses from risks.

Another area of influence of non-bank financial institutions on the national economy is in the social sphere. In a market economy, where the old mechanisms of social protection have completely collapsed, the role of various institutions in ensuring the effectiveness of these mechanisms is being rethought. One of these institu-

tions is non-bank financial intermediaries. Their activities are focused on redistributing financial resources to help achieve social goals. Moreover, the activities of savings and contractual non-bank financial intermediaries can have a significant impact on improving the challenging situation in the areas of pensions and other social areas. The experience of developed countries demonstrates that in a market economy, social protection issues are often addressed with the assistance of the non-bank financial sector.

An analysis of the role and purpose of non-bank financial institutions in the structure of the financial system has revealed that they play a pivotal role in the financial services sector. A comprehensive examination of their operations has revealed that the domestic financial services sector is conducive to the expansion of all forms of non-bank financial intermediaries. This development is largely attributed to the significant influence these institutions exert not only on the financial market but also on the broader economic landscape, which is crucial for post-war recovery

References:

1. Borodenko T.M., Buryachenko A.E., Gaponiuk M.A. Activities of non-bank financial institutions in the financial services market. *Economy and society*. 2023. Issue 57. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-4>
2. The conceptual prerequisites for the formation and development of the financial sector of Ukraine are discussed in the *Legal Journal of Donbas*. 2022. №2(79). pp. 58-63.

Zharikova O.B.,
PhD., Associate Professor,
National University of Life and Environmental Science of Ukraine,
Ukraine

ORCID ID 0000-0002-1259-1712

Pashchenko O.V.,
PhD., Associate Professor,
National University of Life and Environmental Science of Ukraine,
Ukraine

ORCID ID 0000-0002-0603-8072

Zharikova A.L.,
first (master's) level higher education student
National University of Life and Environmental Science of Ukraine,
Ukraine

ADAPTATION OF FOREIGN EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF HOUSING MORTGAGE AS ONE OF THE MOST IMPORTANT ECONOMIC AND SOCIAL TASKS OF THE MODERN WORLD IN UKRAINE

Abstract. *This article reveals the essence of the adaptation of foreign experience in the development of mortgage lending in Ukraine. It has been proven that, despite the severe war in Ukraine, the market for long-term credit secured by real estate still works. And even the government makes appropriate decisions regarding the restart of the subsidized mortgage program. As a modern financial instrument and an integral part of the market economy, mortgage loans are an important factor in the country's economic and social development. Thus, the growth in demand for mortgage banking products, which is accompanied by positive macroeconomic trends and the deepening of the process of transformation of the domestic market, requires a detailed study of the impact of mortgage lending on the economic system, since the effectiveness of using mortgage mechanisms does not, for the most part, correspond to the huge economic potential that they have. It was established that the methods of activity of the participants of the mortgage system behave suboptimally, and the role of the state, which is especially important at the initial stages of the formation of these financial and credit relations, remains fragmented.*

Keywords: *mortgage, mortgage lending, loans, interest rates, economy.*

As an integral part of the financial system, mortgage loans, from the point of view of the world experience, provide for the relationship between the availability of the procedure for collateral real estate to obtain special loans and the ratio between the actual receipt of mortgage loans. Therefore, as noted earlier, the mortgage system combines economic, legal and social aspects. One of the features of the Ukrainian mortgage system, which differs from the global one, is that the mortgage market still

does not use complex tools and is not fully integrated in the national and even global financial system.

However, by spreading the global crisis phenomenon, the influence of external factors, including negative ones, is extremely limited, and sometimes it is even imperceptible. Negative consequences are mainly indirect, due to the general state of the banking system, a decrease in the volume of available investment resources formed mainly at the expense of savings of the population, fluctuations in the exchange rate, political and macroeconomic instability, etc. However, even the slightest manifestation of the crisis can harm the mortgage market with a young history and multifactorial nature at the formation stage. [1, 2, 7, 8]

The development of mortgage lending requires solving many problems in various fields, from creating guarantee systems and transparent conditions for participants of the mortgage market to standardizing and unifying procedures of mortgage lending. However, the immediate priority is to expand the ability of banks to raise financial capital. This will lower mortgage rates and make them more accessible to people. In Ukraine, the deposit financing model dominates, which significantly limits the size of mortgage lending.

The formation of the Ukrainian mortgage market is one of the important issues that require urgent solutions. Ukraine lags behind the countries of Eastern and Central Europe in mortgage lending, which negatively affects the pace of its development and the solution of socio-economic problems. The revival of mortgage lending institutions, formation of the mortgage lending market in the country is an objective need to introduce credit mechanisms. [1-4]

The formation of the mortgage lending system is one of the most important economic and social tasks in the modern world, which affects such issues as housing provision, income distribution, housing construction and rapid acceleration of related industries. Mortgage lending to the population today is the most active banking business and an important condition for improving the quality of life to people.

There is a reason why mortgage terms are more attractive abroad than by domestic banks. One of them is low interest rate on loans, for example, in European banks, since they implement mortgage policies and issue long-term bonds, and they can independently provide financial resources for their activities, thereby ensuring interest rates on loans. In addition, low mortgage interest rates are determined by low discount rates by a particular country. [2-6]

For example, in the UK, the discount rate is 2.25%, meaning that if a bank issues a loan at 3.25%, the final interest rate is 5.5%. Although, at the same time, foreign debtors are much more demanding of domestic borrowers than their compatriots. To complete a mortgage agreement, the borrower must provide proof of the source of income along with other necessary documents.

In some countries, the mortgage lending system is significantly simplified, which makes it very profitable even for non-residents. Spain and Turkey are considered the most profitable medium-sized banks, but not all banks in these countries allow foreign citizens to get loans. For example, in Spain, only a few banks offer mort-

gage loans to non-residents: Bankinter, Santander, Bankia and Caja Murcia, and in Turkey, there are only three banks, namely: Fortis Bank, DenizBank and Garanti Bank. In addition to the above-mentioned countries, Italy, Cyprus, the United States and France offer favourable mortgage lending conditions. [2-10]

Over the past few years, mortgage lending abroad has changed a lot, first of all, the minimum and maximum loan amounts offered have changed. Just two or three years ago, in Spain, banks could provide 100% of the loan amount, but now you can count on no more than 60%. Israel and Germany have also created the same frameworks. In Cyprus and the UK, the maximum limit for issuing loans was raised to 70%, and in France – to 80%. Therefore, similar schemes work in many countries and the upper limits do not differ significantly.

Table 1

Average mortgage rates in EU countries

Country	Interest rate
Austria	2,25%
Belgium	2,47%
Bulgaria	5%
Greece	3,50%
Denmark	2,20%
Estonia	2,50%
Ireland	3,80%
Spain	3%
Italy	3%
Cyprus	4%
Latvia	2,90%
Lithuania	2%
Luxembourg	1,80%
Malta	3,50%
Netherlands	2,50%
Germany	2%
Poland	4%
Portugal	2,50%
Romania	5,50%
Slovakia	1,90%
Slovenia	4%
Hungary	6%
Finland	1,47%
France	3%
Croatia	6%
Czech Republic	2,20%
Sweden	1,85%

Source: Compiled by authors based on own research [2, p. 50–57]

The lowest minimum is eur 5,000 in Bulgaria, and eur 30,000 – in Turkey, as real estate prices in these countries are quite low.

In French banks, the minimum limit is set at eur 80,000. Such countries as Cyprus, Spain, Greece and Portugal set a minimum threshold of eur 100,000. The highest threshold offered by Swiss and British banks is around eur 400,000. [1-3]

A special and equal important condition for a mortgage loan is the repayment period. Payments with the widest terms to date were offered only in the United States – from 1 to 30 years. Also, Turkey offered the narrowest terms-from 5 to 15 years. Otherwise, all banks in the world have approximately the same maturity: from 5 years to 20-40 years. The main disadvantage of the foreign mortgage is that the borrower does not own the house until the mortgage is fully paid off. And if the borrower does not repay the loan according the schedule specified in the loan agreement, the housing can be confiscated to the fund or the bank. [5-7]

Considering Europe, it is recommended to consider mortgage rates in EU countries (table 1). The list of EU countries as of 2022 includes 27 countries. The unified economic zone, healthy competitive environment and absolute integration are not the basis for applying a single credit policy in existing banks and financial institutions [2-7]. Instead, mortgage products offered to potential borrowers are characterised by differences in interest rates, customer requirements, and mechanisms for the transaction registration.

Analysing mortgage interest rates in EU member states, one can see that the lowest interest rates are in Finland at 1.47%, Luxembourg -1.8%, Sweden -1.85% and Slovakia -1.90%. The highest rates are applied in such countries as Hungary (6%), Croatia (6%) and Romania (5,5%).

It is worth noting that these data are applied to residents, while other conditions are applied to foreigners. The value of the EU loan rate is mainly determined by the Euribor indicator, it is an offer rate of the European interbank.

Table 2

Conditions to receive mortgage in Europe

Country	Interest rate	Amount of borrowed funds	Maturity date	Share of first contribution, % of the costs of housing that is purchased
Sweden	1,85%	Up to 85% from the price of housing that is purchased	Up to 50 years	Nor less 15
Finland	1,47%	Up to 75% from the price of housing that is purchased	Up to 30 years	Starting from 25
Germany	2%	Up to 80% from the object price	Up to 40 years	Nor less 20
Slovakia	1,9%	Up to 100% from the housing price	Up to 30 years	Starting from 0

Source: Compiled by authors based on own research [2, p. 50–57]

Since its value is subject to cyclical fluctuations, interest rates (especially floating rates) will move in the same direction as Euribor. [2, p. 50–57, 6, 7] The conditions for obtaining a mortgage in EU countries are shown in Table 2.

Some features of mortgage in other countries can be also highlighted. For example, in Finland, a loan can be paid quarterly or monthly. Mortgage lending is carried out by state-owned (for example, Bank of Finland), commercial (for example, Aktia Savings Bank), foreign (for example, Carnegie Investment Bank) and cooperative banks (for example, Pulkkilan Osuuspankki). [2-7]

In Sweden, the maximum loan amount is 85% of the value of the purchased property. To speed up and simplify the process of obtaining a loan in Sweden, one must provide other property as collateral. In Slovakia, mortgages for apartments, houses or land for construction are available to both residents and non-residents of the country. Loans are issued to citizens aged 21 to 65 years; the loan term is from 1 to 30 years. Slovakia is characterised by the possibility of obtaining a mortgage without providing information about income, but in this case the amount of the initial payments will be higher than the average. [9, 10]

Dwelling at the mortgage in the United States, it is possible to distinguish the following features: a well-developed refinancing system, which means that citizens will not rush to repay their loans ahead of the schedule, since the country has a well-established and well-developed system of refinancing mortgages for housing; banks are quite active at the primary and secondary levels. The nature of housing mortgage lending in the United State is a large-scale, state-of-the-art banking system in terms of lending to various social groups (low-income, disaster victims, retirees, etc.).

Mortgage lending in the United States is considered stable in terms of attracting resources, since mortgage-backed securities have previously announced yields and maturities, but this is largely because financial markets have not experienced serious shocks to the country's economy. [1-4, 9, 10]

Domestic legislation is based on the instrument laid down in the American model, which provides for the presence of a secondary mortgage market. However, Ukraine has created few key prerequisites necessary for its functioning. For successful application of the tools inherent in the American model in Ukraine, the participation of a developed mortgage-backed securities market is necessary. In Ukraine, access to long-term and cheap housing loans is very limited, and the housing market requires additional mechanisms to attract investment in the housing construction. A Model of savings and loan institutions (SLI) can be such a mechanism. The basis for the functioning of the model of savings and loan institutions is the construction of savings and loan cash registers.

Construction and Savings bank (CSB) – a bank that specializes in attracting funds from interested parties with the obligation to provide depositors with housing loans to improve housing conditions at the rates lower than market rates at the time of concluding a contract. [9]

If a depositor fulfils all conditions of the contract on accumulation of the funds, the state pays the depositor a bonus from the budget, and the amount of the bonus is

set for each depositor in accordance with the amount and duration of accumulation, the type of deposit, income, a group of a depositor and other factors. It is important to note that deposit and credit rates of these banks remain unchanged for the duration of the agreement with depositors. [2, 4]

The distribution stage occurs when the accumulation amount reaches 45...50% of the contract amount and the minimum accumulation period (usually 3-7 years) is observed. At this stage, the order of depositors in the distribution of housing loans is determined, depending on the degree of the depositor's participation in the total portfolio of CSB's resources. At the stage of lending, depositors become borrowers who are entitled to a state subsidiary (up to 10% of the housing cost) and the right to a soft loan. Repayment of this loan usually takes 10-15 years. In addition, depositors are not required to take out loans, but can withdraw from the CSB by withdrawing the deposits (including a premium). [2-10] The benefits analysis shows the potential success of the system, but to ensure its effective functioning, comprehensive state support is needed, including legal and financial regulation, provision of state guarantees, tax benefits and subsidies.

Conclusions. Mortgage lending is an important factor in the country's economic and social development. The economic essence of mortgage lending is that it is a system of economic relations created in the process of granting a mortgage loan, that is, a cash loan secured by real estate. Mortgages are much broader in scope and cover not only the financial sector, and mortgage lending should take into account its impact not only on the financial sector, but also on the macroeconomic, social and political spheres and the state of public life.

The mortgage market is an important place for an efficient mortgage system. The mortgage market is defined as an organisational system of economic relations that arise by the generation of mortgage capital and converting it into financial obligations secured by real estate.

At the same time, a specific product in the mortgage market is loan capital secured by real estate, which is converted in the form of mortgage loans on one hand, and mortgage-backed securities on the other. In the mortgage market, the most important function is to mobilize financial resources, since the structure and cost of funds directly affects the ability of banks to convert them into the loan mortgage capital, that is, to direct them to finance the economy and business entities.

The effectiveness of the mortgage system depends on the relationship of all its structural elements. The development of the system is based on credit and financial, socio-legal and socio-economic principles. Mortgage lending in Ukraine has tended to develop in recent years, but mortgage loans account for a small share of the total portfolio of commercial banks.

The development of mortgages partly depends on the state of the real estate market and the effectiveness of the latter. Therefore, the formation of an effective mortgage lending mechanism requires not only improving the functioning of the real estate market, but also stabilizing the national financial market, that is, on the one hand, the policy in this regard should ensure the full development of investment rela-

tions related to the real estate market, and on the other hand, protect mortgage markets from the instability of the global financial system.

In Ukraine, there are state programs to support the development of mortgages, but they are ineffective. This is due to low incomes of citizens who do not allow them using these programs, insufficient funding for projects from the state budget, and insufficient public awareness of state programs. Solving these issues at the state level will help increase the effectiveness of the analytical project and improve the social well-being of the Ukrainian population.

None of the mortgage lending models used in Ukraine today was not able to calculate the long-term resources of banks or the flexibility of managing mortgage portfolios. In the event of its restructuring, taking into account the reasons that led to the current mortgage crisis, we can predict the future dominance of the American model of the mortgage lending system in Ukraine.

One of the mechanisms for optimizing mortgage lending is the creation of a system of savings and loan institutions (SLIs). The creation of saving and loan cash registers will be the basis for their operation. The development of mortgage lending and its positive impact on the competitiveness of the national economy of Ukraine is possible due to the development of the real estate market, ensuring its transparency, fair pricing and balance of supply and demand for real estate as a result.

References:

1. Nehoda, Y., Zharikova O., & Grebenyuk, T. (2022). Mortgage lending market: problems and development prospects. *Political Science and Security Studies Journal*, 3(2), 26-37. Retrieved from <https://doi.org/10.5281/zenodo.7230142>
2. Nehoda, Y., Zharikova O., & Grebenyuk, T. (2022). Foreign experience of the development of mortgage lending as one of the most important economic factors in Ukraine. *Politics & Security*, 6(3), 50–57. Retrieved from <https://doi.org/10.5281/zenodo.7333956>
3. Hnatkivskyi, B.M. (2017). Vykorystannia mizhnarodnoho dosvidu v stanovlenni y rozvytku zhytlovoi ipoteky v Ukraini [Use of international experience in the formation and development of residential mortgages in Ukraine]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu: naukovyi zbirnyk*, III, 2, 304–311.
4. Huba, M.O., Huba, O.I. (2018). Suchasnyi stan ipotechnoho kredytuvannia v Ukraini. *Elektronne naukove fakhove vydannia z ekonomichnykh nauk «Modern Economics»*, 8, 55–62. Retrieved from <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/handle/123456789/3648>
5. Derzhavna prohrama «ieOselia» [State program «eOsela»]. AT KB PryvatBank. Ofitsiinyi veb-sait. URL: <https://privatbank.ua/kredyty/e-oselya>
6. Derzhavnyi fond spriannia molodizhnomu zhytlovomu budivnytstvu [The State Fund for the Promotion of Youth Housing Construction]. Ofitsiinyi veb-sait. <https://www.molodkredit.gov.ua/>
7. Richna zvitnist AT KB «PryvatBank» 2018-2022 [Annual report of «PrivatBank» 2018-2022]. Ofitsiinyi veb-sait. URL: <https://privatbank.ua/about/finansovaja-otchetnost>
8. Zharikova, O. (2020). Strategic Analysis of the Competitiveness of Educational Products in the Management of Higher Education Institutions. *Independent Journal of Management & Production*, 11(9), 2496–2515. Retrieved from <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2355711>

9. Zharikova, O. (2022). Transforming Financial Outsourcing Services for Sustainable Business Development: A Review on Green Finance. *Economics. Ecology. Socium*, 6, 4, 37–50. Retrieved from <https://www.webofscience.com/wos/author/record/T-1981-2017>

10. Zharikova, O., Pashchenko, O., Grebeniuk, T. (2022). Development of efficient mortgage landing in macroeconomic stability and economic equilibrium provision, *Political Science and Security Studies Journal*: Vol. 3 No. 1 (2022). Retrieved from <https://psssj.eu/index.php/ojsdata/article/view/107>

Martynenko Valentyna,
 Doctor of Economics, Professor,
 State Tax University, Ukraine
ORCID ID 0000-0001-9078-8345

COMPREHENSIVE ASSESSMENT OF UKRAINE’S BUDGETARY SECURITY DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Since February 2014, the Russian-Ukrainian war has remained a source of constant threats to Ukraine’s national security in general and economic security in particular. The consequences of the Russian-Ukrainian war have been devastating for the national economy of Ukraine, as the economic potential of about 20% of the country’s territory, which is still under occupation, has been lost. The full-scale invasion in 2022 resulted in an unprecedented decline in real GDP by 29.1%, consumption by 16.9%, and net exports by 9.5% [1]. Already in 2023, the country managed to stabilise the economic situation and achieve economic growth of +5.3% of Ukraine’s real GDP, curb inflation to 5.7% for the year, and boost investment activity (+52.9% compared to 2022) [2].

Table 1

Dynamics of Ukraine’s budget security indicators in 2013–2023

Indicator	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
1. State budget deficit to GDP ratio, %	-4.25	-4.92	-2.27	-2.95	-1.60	-1.66	-2.04	-5.19	-3.64	-17.62	-20.39
2. Deficit of budgetary and extra-budgetary funds of the general government sector, % of GDP	-1.24	-0.99	-2.05	-1.04	-1.79	-1.66	-1.16	-2.31	-2.44	-1.94	-4.38
3. Level of GDP redistribution through the consolidated budget, %	29.08	28.74	32.79	32.82	34.08	33.26	32.45	32.82	30.45	42.31	47.48
4. The ratio of total payments on public debt service and repayment to state budget revenues, %.	33.85	48.11	57.07	38.02	59.75	37.84	40.14	54.38	42.46	36.84	25.63

Source: Compiled and calculated based on data provided in [4–7].

Since the basis for countering military threats is the state crisis management and administration, the problem of assessing the dynamics and current state of Ukraine's budgetary security over the entire period of the Russian-Ukrainian war is becoming more relevant.

The level of budget security should be calculated using the Methodological Recommendations for Calculating the Level of Economic Security of Ukraine [3]. According to these recommendations, the integral indicator of Ukraine's budget security includes 4 indicators (Table 1).

The data in Table 1 generally indicate a deterioration in budget security in the second year of the full-scale invasion. Thus, the state budget deficit reached more than 20% of GDP, while the critical level was 10%. The deficit of budgetary and extra-budgetary funds of the general government sector also exceeded the critical level of 3%, reaching 4.4% of GDP. Consolidated budget revenues increased to 47.5% of GDP, against the critical level of 37%. At the same time, it was possible to restructure and defer debt, which ensured the lowest level of the ratio of total payments for servicing and repayment of public debt to state budget revenues in 11 years. At the same time, a significant part of the consolidated budget revenues since the beginning of 2022 has been generated by official foreign grants (general fund) and charitable donations (special fund) [8].

According to the Methodological Recommendations [3], the calculation of the level of budget security of Ukraine involves the use of appropriate weighting factors. The values of the indicators shown in Table 1 are standardised (Table 2).

Table 2

Results of the standardisation of Ukraine's budget security indicators and calculation of its level in 2013–2023

Indicator	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
1. State budget deficit to GDP ratio (0,2671*)	0.550	0.416	0.946	0.810	1	1	0.992	0.032	0.672	0	0
2. State budget deficit to GDP ratio (0,2482*)	0.552	0.802	0.038	0.592	0.442	0.468	0.568	0.028	0.022	0.412	0
3. Level of GDP redistribution through the consolidated budget (0,2203*)	0.892	0.926	0.614	0.612	0.492	0.574	0.637	0.612	0.770	0.175	0.156
4. The ratio of total payments on public debt service and repayment to state budget revenues (0,2644*)	0.095	0.067	0.056	0.084	0.054	0.085	0.080	0.059	0.075	0.087	0.125
5. Level of budget security	0.505	0.532	0.412	0.520	0.499	0.532	0.567	0.166	0.375	0.164	0.067

* Weighting coefficient.

Source: Compiled and calculated based on Table 1, using [3].

The data in Table 2 illustrate reliable trends in the dynamics of Ukraine's budget security during the Russian-Ukrainian war. During 2014–2021, the level of budget security ranged from 0.17 (critical level) in 2020 to 0.57 (unsatisfactory level, close to satisfactory) in 2019. The full-scale invasion undermined the foundations of Ukraine's budget security, as its level became critical, dropping to 0.16 in 2022 and

deepening in 2023, reaching an unprecedented low of 0.07, which is close to absolutely dangerous.

Thus, the comprehensive assessment found that during the hybrid phase of the Russian-Ukrainian war, budget security from 2013 to 2019 developed on an upward trend within the unsatisfactory level, reached a critical level in 2020 and rose to a dangerous level in 2021. During the first year of the full-scale invasion, the level of budget security dropped to a critical 16%, and in 2023, it reached a historic low of 6.7%, close to an absolutely dangerous level. Under such circumstances, the process of financing public expenditures needs to be optimised and the effectiveness of cooperation with external donors and creditors needs to be improved.

References:

1. Коментар Національного банку щодо зміни реального ВВП у 2022 році: *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogo-banku-schodo-zmini-realnogo-vvp-u-2022-gotsi>
2. Коментар Національного банку щодо зміни реального ВВП у 2023 році: *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogo-banku-schodo-zmini-realnogo-vvp-u-2023-gotsi>
3. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 р. № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>
4. Статистична інформація. *Державна служба статистики України*. URL: <https://ukrstat.gov.ua>
5. Статистика. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic>
6. Державний бюджет: *Міністерство фінансів України*. URL: <https://mof.gov.ua/uk/state-budget>
7. Боргова політика: *Міністерство фінансів України*. URL: <https://mof.gov.ua/uk/borgova-politika>
8. Богдан Т. Траєкторія доходів бюджету під час війни. Як змінилися доходи українського бюджету за період війни і чого очікувати далі? *Економічна правда*. 24 серпня 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/08/24/703550/>

Онишко С.В.,
д.е.н., професор,
Державний податковий університет, Україна
ORCID ID 0000-0001-5811-2724

Богріновцева Л.М.,
к.е.н., доцент,
Національна академія статистики, обліку та аудиту, Україна
ORCID ID 0000-0001-9597-1085

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕГУЛЯТОРНИХ ЗМІН

***Анотація.** Проаналізовано головні зміни, які відбулися та відбуваються на страховому ринку у розрізі вдосконалення його функціонування та після повномасштабного вторгнення росії. Наголошено, що в обох випадках вони спрямовані на розвиток страхових відносин та ефективність страхового ринку з врахуванням існуючих реалій та майбутніх перспектив.*

***Ключові слова:** страхування, страховий ринок, страхові компанії, трансформаційні зміни страхового ринку.*

Страхування, як невід’ємний елемент фінансової системи в будь-якій країні, не може функціонувати поза змін, які відбуваються у внутрішньому та зовнішньому середовищах цієї країни.

Для України такі зміни в минуле десятиріччя були пов’язані головним чином з адаптацією вітчизняного страхового ринку до європейських стандартів та зростанням конкуренції. Сьогодні це повномасштабне вторгнення росії, що актуалізувало проблематику управління ризиками в страховій діяльності, призвело до необхідності оновлення підходів до регулювання діяльності на страховому ринку як в економічному, так і в соціальному вимірах, а в загальному підході – до забезпечення стійкості страхового ринку шляхом його адаптивності до шоківих впливів та можливої трансформації негативних результатів у позитивні. Відповідно оцінка трансформаційних змін на страховому ринку має відбуватися на основі її розмежування згідно окремих етапів змін. Така потреба пов’язана з виявленням здатності страхового ринку реагувати на зміни для подальшого удосконалення складових його внутрішньої структури та умов ефективного функціонування.

Стосовно умов функціонування, то вони головним чином визначалися і здійснювалися державою, як регулятором страхового ринку в частині адаптації і до міжнародних стандартів, і до задоволення потреб його учасників. Прийняті законодавчі акти стосувалися вимог щодо статутного капіталу, платоспроможності, інвестиційної діяльності, перестраховування та деяких інших умов функціонування [1]. Проте недосконалість регуляторної політики та брак відповідного

нагляду за її реалізацією не забезпечили належного ефекту прийнятих змін. Тому була запроваджена нова модель регулювання ринку страхування, що мала на меті врахування провідних директив Європейського Союзу, світових практик регулювання й нагляду за ринком страхування та перестраховування.

З 01 липня 2020 року регулятором й наглядовим органом на ринку страхування став НБУ. Основною метою зміни регулятора стало формування платоспроможного, стійкого, конкурентного ринку страхування в Україні із належним захистом прав споживачів послуг страхування. Закон України «Про страхування» [2], який введений в дію з 01.01.2024 року, змінює цілий спектр вимог до ліцензування страховиків, оцінки їх платоспроможності та ліквідності, корпоративного управління й управління ризиками, припинення діяльності компаній та передавання страхового портфеля.

Узагальнено мова йде про чотири напрямки трансформаційних змін:

- 1) стандартизація ліцензійної діяльності шляхом переходу страхових компаній на новий стандарт обліку страхових контрактів – IFRS 17;
- 2) структуризація портфелю управління ризиками, а саме перехід до повністю прозорих структур власності страховиків й фінансової спроможності їх власників;
- 3) зміна розрахунку (оцінки) вартості активів з метою більшої безпечності для споживачів;
- 4) оновлення підходів до регулювання посередницької діяльності.

Варто зазначити, що прийняті зміни вже у 2023 році, тобто період військових дій, засвідчили низку змін, які можуть бути ідентифіковані як позитивні. Це оптимізація кількості компаній на ринку, на що вказує збільшення обсягів страхових активів та нарощування рівня капіталізації на ринку загалом, незважаючи на зменшення кількості компаній, зокрема внаслідок припинення ліцензії на здійснення діяльності від регулятора та недотримання вимог платоспроможності.

Аналізуючи зміни, що відбувалися в період воєнних дій, а саме в день початку таких дій, це були обмеження на купівлю валютних цінностей та транскордонні перекази і на оплату страхових платежів перестраховикам-нерезидентам відповідно до Постанови «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» №18 [3], які були через рік послаблені.

Новацією стали зміни механізму та умов для здійснення платежів за кордон за договорами перестраховування, для чого страхові компанії мають бути включені до спеціального реєстру, який формується Національним банком України на підставі звернення страховика, оновлених ліцензійних вимог щодо структури власності й ділової репутації, дотримання нормативу платоспроможності та достатності капіталу і нормативу ризиковості операцій. Слід зазначити, що подібні зміни неоднозначно оцінюються страховиками, розглядаючи їх як додаткову дозвільну процедуру з боку регулятора.

Серед інших змін - новий механізм здійснення транскордонних переказів на користь іноземних перестраховиків. НБУ паралельно вводить механізм кон-

тролю й стимулювання виконання оновленого регулювання страхового ринку і, відповідно, вживає заходів до надавачів фінансових послуг за невиконання посиленних регуляторних вимог [4].

Нові регуляторні вимоги відіграли певну роль в трансформації страхового ринку, змусивши страхові компанії бути більш прозорими й підзвітними у відносинах із клієнтами, що призвело до більшого акценту до побудови довіри та відносин зі страхувальниками як однієї з головних засад розвитку страхового ринку. Тобто, незважаючи на деякі додаткові процедури з боку регулятора, зумовлені, зокрема, військовим станом, загалом не зупиняється постійне вдосконалення страхових відносин, спрямованих, у тому числі, й на дотриманням вимог щодо імплементації вітчизняного законодавства до вимог Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 вересня 2019 р. №79-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-20#Text> (дата звернення: 02.04.2024).
2. Про страхування: Закон України від 18 листопада 2021 р. № 1909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1909-IX?msclkid=76cc49d6b5ac11ec81de9b33d00654e1#top> (дата звернення: 01.04.2024).
3. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану: Постанова Національного банку України №18 від 24 лютого 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22> (дата звернення: 05.04.2024).
4. Страхування під час війни. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/14/685760/> (дата звернення: 02.04.2024).

Скрипник Г.О.,

к.е.н., доцент,

Державний податковий університет, Україна

ORCID ID 0000-0003-1246-1122

Муляр Т.С.,

к.е.н., доцент,

Житомирський агротехнічний фаховий коледж, Україна

ORCID ID 0000-0002-0689-8945

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

***Анотація.** Розглянуто оцінку рівня фінансової безпеки вітчизняної банківської системи в умовах воєнного стану. Проведено розрахунок інтегрального індикатора фінансової безпеки банків України за 2019 – 2022 роки. Розкрито інституційну стратегію НБУ, яка враховуватиме фактори впливу вторгнення РФ на умови функціонування фінансової системи, що сфокусована на захисті фінансової стабільності й відновленні країни. Обґрунтовані висновки щодо системи показників-індикаторів, які підтверджені аналітичними розрахунками, дають змогу завчасно сигналізувати про небезпеку і розробляти заходи з позиції забезпечення фінансової безпеки на різних рівнях в умовах воєнного стану.*

***Ключові слова:** банківські установи, фінансова безпека, інтегральний індикатор, фінансовий моніторинг, інституційна стратегія НБУ.*

З початком бойових дій банківська система України пережила великі потрясіння і змогла адаптуватись до нових стресових умов функціонування. Установи банків продовжують здійснювати свою діяльність, намагаючись виконувати всі зобов'язання та дотримуватися економічних нормативів Національного банку України. Однак, банківська система змінилась, оскільки специфічні обставини призвели до трансформацій у банківській інфраструктурі, вплинувши на безпеку банківського ринку. Тому оцінка банківської системи та визначення основних ризиків для її функціонування України є актуальною темою дослідження в умовах воєнного стану.

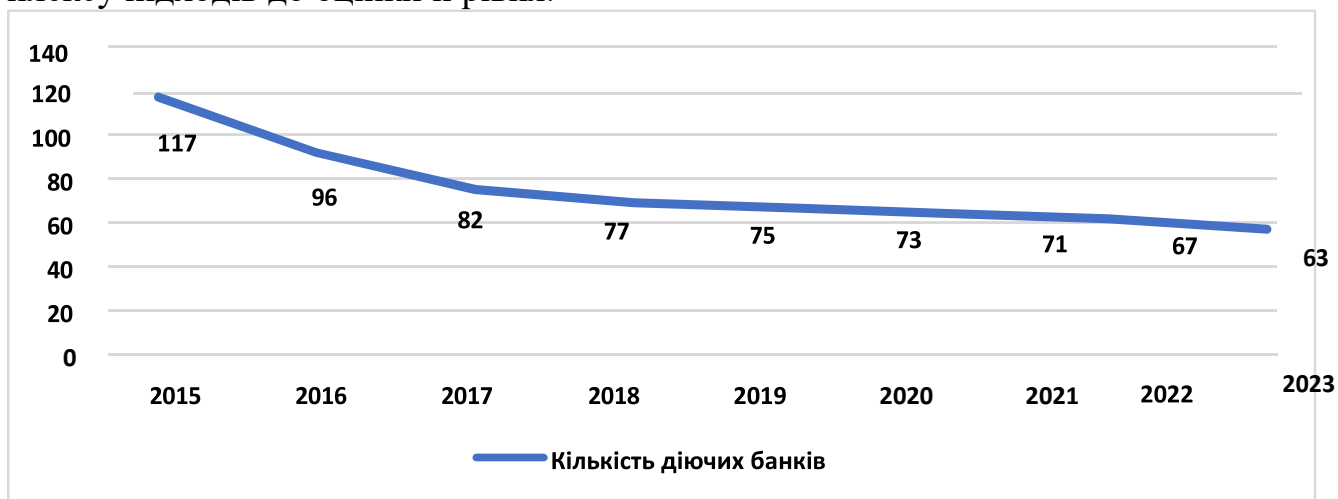
Основне місце в розвитку держави посідає фінансова безпека банківської системи, адже від неї залежить соціально-економічний розвиток країни, зростання інвестицій, фінансів, кредитування та фінансова стабільність [1].

Для забезпечення фінансової безпеки необхідно, перш за все, здійснити оцінку фінансової безпеки банківської системи з використанням різних підходів для визначення її рівня з метою захисту від можливих ризиків для подальшої діяльності банків та його складових.

В умовах військової агресії вітчизняні банки втратили значну частину клієнтської бази, банківські операції більше спрямовані на обслуговування грошових потоків. Банки змушені використовувати відстрочку погашення кредитної

заборгованості, джерела формування власних ресурсів значно зменшилися. Такі канали поповнення ресурсів банків, як заощадження населення, зменшились через зростання безробіття, зменшення доходів, появу додаткових витрат на медичні потреби та самозахист.

Забезпечення фінансової безпеки як банківської системи України в цілому, як і окремих її складових, у найважливішому для нормального функціонування держави, можливого за умови чіткого визначення методики оцінки фінансової безпеки банківської системи, її складових, класифікації видів, застосування комплексу підходів до оцінки її рівня.

Джерело: складено авторами на основі [2]

За даними рис. 1, бачимо, що кількість банків за останні 9 років зменшилася з 117 до 63 у 2023 р., але банківський сектор працює стабільно, незважаючи на напад росії. Комплексна оцінка рівня фінансової безпеки банків повинні враховувати поточний стан справ і їх майбутній розвиток.

Протягом дії воєнного стану Національний банк України й далі реалізує комплекс заходів, спрямованих на підтримання фінансової стійкості держави та регулювання фінансового сектора.

За даними аналізованого періоду бачимо (табл. 1), що інтегральний показник безпеки банківської системи у 2019, 2020 та 2022 роках становив відповідно 0,450, 0,458 та 0,422 – він належить до незадовільного рівня. У 2021 році він досяг 0,397, що є небезпечно низьким показником. До проблемних показників протягом аналізованих років належать: частка відстроченої заборгованості за кредитами в кредитах, наданих банками резидентам; співвідношення довгострокових кредитів і депозитів; прибутковість активів.

Більшість банків мають достатній капітал за результатами оцінки стійкості. Цьогорічна оцінка стійкості показала достатній резерв капіталу і великий запас міцності системи в цілому. Її пройшли 20 банків, які разом мають понад 90% активів галузі. Тільки за результатами оцінки стійкості для п'яти банків він вищий за

мінімальний рівень нормативів достатності капіталу і лише три мають ризики повної втрати капіталу на найближчі три роки [3].

Таблиця 1

Розрахунок інтегрального індикатора безпеки банківської системи України у 2019–2022 рр.

Нормований індикатор	Тип індикатора	Ваговий коефіцієнт	2019	2020	2021	2022
Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, відсотків	B	0,151	0,026	0,034	0,046	0,047
Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті	A	0,143	0,887	0,384	0,319	0,194
Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків	A	0,137	0,852	0,908	1,000	0,664
Співвідношення довготермінових кредитів та депозитів	B	0,149	0,17	0,18	0,17	0,17
Рентабельність активів	B	0,15	0,148	0,428	0,184	0,716
Співвідношення ліквідних активів до короткотермінових зобов'язань	A	0,136	0,924	0,813	0,851	0,832
Інтегральний індикатор банківської безпеки			0,450	0,438	0,397	0,422

Джерело: складено авторами на основі [2]

Ці п'ять банків готуватимуть програми капіталізації та реструктуризації для досягнення достатності капіталу або його підтримання на встановлений рівень. Деякі з них мають капітал вище встановленого за результатами оцінки підвищені стандарти стабільності.

Тим часом міжнародні фінансові інституції розширюються програми підтримки кредитування в Україні. ЄБРР, Світовий банк, ЄІБ надають українським фінансовим установам доступ до гарантій, а реальному сектору – насамперед у сфері агробізнесу, транспорту та інфраструктура - кредити та гранти. ЄБРР збільшив статутний капітал до 4 млрд євро для розширення проєктів в Україні. Підтримка Світового банку та KfW підтримують коштами Фонд розвитку підприємництва для своєчасного здійснення компенсації відсотків за кредитами для програми «5-7-9%». З 2024 року він працюватиме для допомоги Фонду часткових гарантій Світового банку щодо кредитування в сільському господарстві. MIGA надала перше страхування приватних інвесторів від військово-політичних ризиків. Водночас триває робота з розширення доступ до такого страхування. З подальшим відновлення економіки та кредитного попиту, посилиться запит на розвиток механізмів кредитної підтримки.

Національний банк здійснює фінансовий моніторинг з метою недопущення використання банківської системи України для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Встановлює вимоги до банків та небанківських установ щодо

запобігання відмиванню доходів, одержаних незаконним шляхом, та перевіряє їх дотримання [4].

Здійснюючи фінансовий моніторинг, банки та небанківські фінансові установи перевіряють клієнтів та аналізують їх фінансові операції. У разі виявлення підозрілих операцій банки інформують Держфінмоніторинг та правоохоронні органи України. Свою діяльність НБУ здійснює відповідно до Міжнародних стандартів FATF щодо боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванням тероризму та розповсюдженням зброї масового знищення

Для забезпечення фінансової стабільності в надзвичайно складних умовах воєнного часу необхідні злагоджені зусилля та тісна координація дій усіх учасників фінансового ринку: банків, небанківських фінансових установ, Національного банку та інших регуляторів ринку, а також дієва підтримка органів державної влади. Національний банк дає свої рекомендації державним органам і фінансовим установам і оприлюднює власні плани та наміри на найближчий час.

НБУ запроваджуватиме нові вимоги до діяльності фінансових установ, у міру необхідності реагуючи на можливі виклики. Поступово відновлюватиме всі регуляторні вимоги, які діяли до лютого 2022 року, та запроваджуватиме нові, відтермінування яких було відкладено через повномасштабне вторгнення росії.

Національний банк України розробив нову інституційну стратегію, яка враховує фактори впливу вторгнення РФ на умови функціонування фінансової системи та сфокусована на захисті фінансової стабільності й відновленні країни, повідомили у регуляторі.

Таким чином, стратегію НБУ до 2025 року після дворічного впровадження було змінено на нову.

Реалізація стратегії буде здійснюватися за п'ятьма цілями:

1. *Стійка гривня* (поступове послаблення та зняття валютних обмежень, поступовий перехід до гнучкості обмінного курсу, повернення фокусу монетарної політики на інфляцію, розроблення стратегії повернення до інфляційного таргетування, валютної лібералізації та переходу до гнучкого обмінного курсу);

2. *Фінансова стабільність* (збалансоване регулювання та нагляд; стійка та спроможна банківська система; страховий ринок, готовий підтримувати відновлення; прозорий та технологічний небанківський фінансовий та платіжний ринок; стійка інфраструктура фінансового ринку);

3. *Фінансова система працює на відновлення країни* (розвинені фінансовий та кредитний ринки, а також ринок страхових послуг та інфраструктура ринків капіталу, фінансово грамотне населення та підприємці);

4. *Сучасні фінансові послуги* (технологічний розвиток фінансового ринку, цифрові фінансові послуги, відновлення інфраструктури на деокупованих територіях – Power Banking 2.0, стійкість готівкового обігу ті інші);

5. *Ефективний центральний банк* (посилення комунікації регулятора, цифрова трансформація та інші ініціативи).

Згідно зі стратегією, вказані цілі деталізуються у 24 стратегічних ініціативах, над якими НБУ працюватиме упродовж найближчих років. Перші чотири цілі спря-

мовані на задоволення потреб учасників фінансової екосистеми, а остання – на внутрішню трансформацію.

Список використаних джерел:

1. Давиденко Н.М., Жовніренко О.В., Волков А.Ю. Оцінка рівня боргової безпеки в Україні. *Бізнес-навігатор*. 2021. №4(65). с.105 – 110.
2. Статистика. Наглядова статистика. Показники діяльності банків України. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/statistic> (дата звернення: 25.05.2024).
3. Звіт про фінансову стабільність грудень 2023. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2023-H2.pdf?v=6 (дата звернення: 25.05.2024).
4. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.18. № 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 20.05.2024).

Zaiats Mykola,
Graduate student,
Chernihiv Polytechnic National University, Ukraine
ORCID ID 0000-0003-1061-0761

FINANCIAL RESTRUCTURING AS A METHOD ANTI-CRISIS DEPARTMENT

Abstract. *The main purpose of the article is to highlight the main factors that cause the crisis situation of Ukrainian enterprises during the war period, justify the need for financial restructuring, outline the main tasks that are set before it and the road map for its implementation. On the basis of its materials, it is possible to draw a conclusion about the need for the company to carry out financial restructuring and to practically implement it.*

Keywords: *restructuring, structural changes, financial restructuring, financial recovery, financial and economic measures, increasing economic potential, capital optimization, debt management, innovative development.*

The full-scale war in Ukraine and the global financial crisis raised with new force the issue of theoretical and methodological support for the formation of anti-crisis financial management. The constant pressure of the negative influence of external environmental factors, the country's enterprises are faced with the violation of peacetime relations in the internal management mechanism, imperfections, and in some cases the absence of an effective system of budgeting, financial planning and controlling, have an urgent need for structural restructuring, since the previous one no longer allows effective solve the problems of survival, ensuring a sufficient level of financing, financial stabilization, profitability in the long term.

It is financial restructuring that becomes an effective tool for anti-crisis management of Ukrainian enterprises. The multifaceted character of the concept of restructuring causes the multi-vector nature of defining the essence and outlining the requirements and the algorithm of its application and needs, in our opinion, to be specified [4].

The permanent need to rehabilitate the enterprise with subsequent restructuring is determined by the constant pressure of external and internal destructive factors.

Typical internal problems related to the imperfect level of general and financial management in relation to staffing by stress managers, the imperfection of the information system of support, and as a result cash gaps in the cash flow, errors in making investment decisions, management of non-current and current assets, the formation of costs and expenses, unsatisfactory the work of marketing support, the consequences of asymmetric information flows and agency relations in Ukrainian business conditions.

Financial restructuring of an enterprise is a complex system of coordinated methods and financial and economic measures of action on the mechanism of managing its capital, debt and investments and has the ultimate goal of rapidly updating its financial condition, creating added value and increasing the economic potential of the entity.

The need for financial restructuring is exacerbated by the general crisis situation caused by a full-scale war:

- the collapse of the market in the eastern regions of the country;
- loss of production facilities or their outage for an inexplicably long period;
- disruption of existing logistics chains and construction of others; loss or damage to storage facilities;
- loss of the usual commodity and financial market; migration of labor resources;
- environmental disaster is associated with pollution of natural resources and mining of territories, etc.

In our opinion, considering the restructuring, it is necessary to turn to its main directions: management, capital, assets, production, financial and corporate.

It is necessary to carry out financial restructuring if the finances of enterprises do not perfectly or at all do not satisfactorily perform their functions of provision, regulation and stimulation, which is directly the root cause of a negative financial trend and indicates the inefficiency of the financial management of the enterprise [3].

In the final result, financial restructuring will lead to the general improvement of the financial condition of the enterprise due to changes in the structure of capital, property, assets and will lead to an increase in the market value of the business entity. Therefore, the sphere of direct application of financial restructuring is the company's liabilities.

Taking into account individual characteristics and development trajectories, each enterprise develops a unique financial restructuring road map specific to it, based on a thorough financial diagnosis, outlines the goals, main goal and model of the final result of the restructuring using a multitude of options for the development of processes with the help of econometric modeling [2]. However, there are vectors common to all business entities:

- property and capital optimization (capital structure and sources of its attraction, provision and effective use of non-current assets, generation and effective use of current assets and working capital);
- debt policy management;
- implementation of the controlling, budgeting and analytics system;
- construction of an innovative development model;
- growth of creditworthiness and investment attractiveness;
- choosing a development model that will ensure the growth of the subject's market value in the long term [1].

Therefore, the implementation of the proposed directions within the framework of financial restructuring will allow enterprises to rapidly improve their financial condition. Three main directions of restructuring are crystallized - optimization of property and capital; debt policy; development of the innovation and investment breakthrough program. The result is expected to be a significant improvement of the financial condition by all indicators.

It is proposed to carry out financial restructuring in three directions: optimization of property and capital; building an effective debt policy; development and implementation of the innovation breakthrough program.

Improving the financial management system of enterprises through the implementation of financial restructuring will enable them to quickly adapt to rapid changes in Ukraine's external environment and maximize their market value.

References:

1. Davydenko N.M. Anti-crisis financial management at the enterprise. Scientific Bulletin of NUBiP of Ukraine. Series: Economics, agricultural management, business. 2016. Vol. 1 (211). with. 76 - 80.
2. L.A. Zveruk, N.M. Davydenko. Anti-crisis management of the enterprise in the conditions of innovative development. International scientific journal Internauka. 2017. No. 1(2). P. 69-75.
3. Lepyokhina I.O. The essence and content of enterprise restructuring. Economy and entrepreneurship. 2006. No. 3. P. 171–175.
4. Fedosov V., Oparin V., Lyovochkin S. Financial restructuring in Ukraine: problems and directions: monograph. State Higher Secondary School "Kyiv". national economy University named after V. Hetman". Kyiv. 2002. 387 p.

Lyshtvan Dmytro,
Graduate student,
National university of life and environmental sciences of Ukraine,
Ukraine
ORCID ID 0009-0006-1104-6700

FINANCIAL ACCOUNTING AS AN INFORMATION SUBSYSTEM OF CORPORATE FINANCE

Abstract. *The purpose of the article is the formation of the institute of financial accounting and its development on the territory of Ukraine to provide high-quality financial information to the corporate sector of the economy and socio-economic relations as a whole. Emphasis is placed on decent staffing for the functioning of the Institute of Financial Accounting. The obtained research results can be used in the formation of educational programs in colleges, academies and universities.*

Keywords: *information provision, financial accounting, management accounting, tax accounting, corporate finance, primary and secondary information.*

A characteristic feature of modernity is the rapid development of information exchange and the growing role and quality of received information in social and economic development. This is especially characteristic of corporate finance, as a key link of the market economy. Economic relations forming the sphere of corporate finance are built on information that determines the parameters of such relations. Even at the beginning of its development, the corporation forms its starting capital by attracting new investors. What is important at this stage is reliable information about the issuing corporation, and they will make decisions based on information about the conditions for attracting resources, its financial prospects and industry niche positioning on the market [4].

The information in this case is primary. In the future, it goes through the stages of processing and systematization by various technical means and is displayed already in the form of secondary. Primary information cannot be measured, all actions on systematization and analysis are already secondary information. It is this secondary information that is the subject of the functioning of the information subsystem of corporate finance and the source of its economic relations.

The American Institute of Certified Accountants defines financial accounting as an information system that accumulates, processes and issues business information in a ready and user-friendly form. Depending on the purpose of its use, accounting should be divided into three subsystems:

- Management accounting;
- Financial accounting;
- Tax accounting.

The socio-economic purpose of financial accounting is the formation of high-quality public information about the movement of financial resources of the corporation,

and the product of financial accounting is generalized information on the basis of which users will make decisions about the finances of the corporation.

The prospects of financial accounting in Ukraine, in our opinion, lie in the plane of its systemic institutionalization, which is connected with the development of transparency as one of the basic conditions for the progress of the information economy. As a dynamic process of emergence, formation and consolidation of the appropriate social order, the institutionalization of financial accounting historically goes through three stages (stages) of development. In time, they are not necessarily consecutive, they can partially coincide, take place in parallel.

In Ukraine, the institute of financial accounting is currently entering the second stage, when it is objectified, and at the same time it is entering the third stage - legalization. The de facto institution of financial accounting already exists, but it becomes a developed information institution of society only in the financial infrastructure of a truly information economy, which, given the rapidity of the processes of the formation of the information age, is a matter of the nearest future[1].

Systematic institutionalization of financial accounting is provided by processes in the economic, political, legislative, educational and scientific spheres of society, which enable understanding, development and consolidation of the transparency of the financial infrastructure of the economy. When studying the prospects of the institute of financial accounting in the country, such processes should be identified and studied, and the results should be transformed into the pragmatics of the effective development and use of this information institute. This approach makes it possible to single out a number of conclusions and proposals, which, from the author's point of view, should contribute to the proper institutionalization of financial accounting in Ukraine [2].

We believe that in Ukraine, for the systematic development of the institute of financial accounting, it is first of all necessary to ensure the training of the appropriate personnel potential, to increase the financial literacy of the society and, of course, to develop the relevant areas of financial science. Although there is a lot of talk in the country about the need to create a favorable investment climate, minimization of financial and economic risks, transparency and comprehensibility of business and government structures for investors and the general public, the training of highly professional personnel relevant to this is still incomplete. Such personnel should be well understood in financial accounting as an information institute of open, unrestricted access to information. Today, the thesis about the openness of financial information, its quality and comprehensibility to users should be translated into a practical aspect, and this should begin with the training of personnel who will prepare such information.

We consider it relevant for Ukraine, and we agree with N. Ryzanova, regarding the need to teach the discipline "Institute of Financial Accounting" at financial departments of higher educational institutions within the educational program 072 "Finance, Banking, Insurance and the Stock Market". This discipline should include the study of the following topics:

1. the nature and essence of the institute of financial accounting, its features and tasks;

2. theoretical foundations of the institute of financial accounting;
3. its institutional foundations;
4. specific needs of different users in financial information;
5. methods and tools for ensuring accessibility and comprehensibility of financial information to users;
6. sources of financial accounting information and the procedure for processing and analyzing the received information;
7. information products and financial accounting services;
8. peculiarities of financial accounting at the level of macroeconomics and microeconomics;
9. institutions of financial accounting.

The institutionalization of financial accounting in Ukraine should be based on the informational and financial innovations of the modern era, in particular, on new parameters and criteria for evaluating finances and macro-level economics, as well as on the widespread use of benchmarking tools.

An example of new parameters and criteria is also information, which, according to the concept of the fourth industrial revolution, should characterize the transition of the country's economy to a fundamentally new intellectual and technological stage of its development. Currently, Israel and Japan are the leaders of this movement. According to this concept, the important financial and general economic macro-indicators should not be the absolute values and/or rates of growth and growth of gross domestic product (GDP) or gross national product (GNP), but the parameters of the chain of creation of added value [3].

We believe that the proper functioning of the Open Information Institute in the financial infrastructure of the Ukrainian economy is strategically important for the country. Therefore, it is appropriate to raise the issue of developing a special State program. Such a Financial Accounting Program as an institutional and infrastructural component of the economy should become an integrating basis for the systemic development of the Institute of Financial Accounting in Ukraine.

The program should take into account that the information products and services of the Institute of Financial Accounting contribute to the creation of added value and are a resource for management and development.

References:

1. Idobayeva, A. (2020), "Information support of the risk management process of industrial enterprises", *Efektivna ekonomika*, vol. 10
2. Denysenko, M. P., Kolos I. V. (2006) Information provision of effective enterprise management. *Economy and state*. No. 7. P. 19-24.
3. Ryazanova N. (2017) *Institute of Financial Accounting Information society: the essence and modern paradigm of development: monographics*. Kyiv: KNEU. 337p.
4. Ryazanova N.S. Information subsystem of corporate finance. *Securities market of Ukraine*. 2012. No. 8. P. 65-72.

СЕКЦІЯ 3.

ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ: НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ І СВІТОВІ ТРЕНДИ

Boiko Svitlana,

PhD in Economics, Associate Professor,
National University of Food Technologies,
Ukraine

ORCID ID 0000-0002-1333-0397

Demianenko Tetiana,

Junior Researcher,
National Research Center “Institute of Agrarian Economy”,
Ukraine

ORCID ID 0000-0002-8536-027X

TAX COMPLIANCE AS A SYSTEM OF INTERNAL CONTROL OF THE TAXATION SYSTEM OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

***Abstract.** The improvement of the national tax administration in Ukraine takes place with the application of a risk-oriented approach and the assignment of risk status to individual taxpayers according to transparent and clear risk criteria. Business entities should implement progressive tax compliance practices to minimize tax risks. Based on the general theoretical approach to the definition of the concept of "tax compliance", its main characteristics are defined.*

***Keywords:** taxes, compliance with tax legislation, taxpayer, tax risks, tax status of the taxpayer*

The implementation of financial and economic activities by agricultural enterprises is accompanied by many risks. For Ukrainian companies, this is primarily a war on its territory. Natural and climatic risks are traditionally integral to agricultural enterprises. economic, political, and social risks usually affect the activities of enterprises. Tax risks are a separate group. they are usually generated by the imperfection of the tax system of Ukraine and tax administration, which require constant improvement. On the one hand, the instability of the current tax legislation and solvency in regulatory legal acts, and on the other, efforts by business entities to avoid taxation or minimize tax payments. Risks refer also to the lack of internal control over the payment of taxes and fees, which often leads to untimely payment of taxes and their declaration.

The improvement of the tax administration system on the national territory was created on the basis of the application of a risk-oriented approach and the assignment

of risk status to individual taxpayers. In turn, these taxpayers must make efforts to remove this status.

According to the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 11.12.2019 No. 1165, as amended from 16.06.2023, tax risk markers and their critical values are defined. Among them, from a number of restrictions, which economic entities must be managed, in particular, to maintain critical values of supply volumes, the cost of fixed assets, the area of land plots for agricultural enterprises, the number of employees and the average level of wages, the sum of the paid sums of the single contribution to the mandatory state software. social insurance and taxes and fees, etc.

In our opinion, the introduction of progressive tax compliance practices will minimize the tax risks of agricultural producers.

The active formation of scientific views of foreign researchers regarding tax compliance has been taking place since the 1980s. Domestic researchers significantly contributed to this process. The problems of tax compliance are highlighted in the scientific publications of L. I. Gatska and T. O. Murovana [1], N. M. Davydenko [2], P. V. Kolomiyetsa [3], M. Yu. Mozharovskyi. [4], Shvidka T.I. and Khaletska K.K. [5] and others.

The definition of "tax compliance" should be considered new in scientific and professional terminology, which currently does not have a definition in tax legislation. Of course, tax compliance is a derived concept from compliance, which comes from the English noun "compliance" and the verb "to comply". The national normative regulation of compliance is just emerging and is based on only two laws: the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" dated October 14, 2014 and the Law of Ukraine "On Public Procurement" dated December 25, 2015. With regard to banks, non-bank financial institutions, intermediaries on the stock market or individual transactions, the definition of compliance is laid down in the regulatory act of Ukraine "On capital markets and organized commodity markets" dated February 23, 2006, year No. and legal acts of the National Bank of Ukraine.

The opinions of domestic scientists regarding the essence of the concept of "compliance" differ significantly. Compliance is understood as a process of risk management or as a mechanism for counteracting risks, as compliance of business processes with current legislation or internal requirements and standards, as protection from negative factors, as preservation of business reputation and image, etc. Table 1 presents a summary of approaches to uncovering the essence of the concept of "tax compliance" with the definition of its characteristics most common in scientific works. Tax compliance is considered as:

- elements of the internal control system (L. P. Gatska, T. O. Murovana [2, p. 242], V. Kozlova [6, p. 365]);
- component of tax risk management (V. Kozlova [6, p. 365]);
- a complex of motives and incentives P. V. Kolomiets [3, c. 263; 7, p. 742, 746]);

- compliance with current tax legislation (L. P. Gatska, T. O. Murovana [1, p. 242], P. V. Kolomiets [3, p. 263], M. Yu. Mozharovskyi [4, p. 144]). , Shvidka T.I., Khaletska K.K., James S., Ellie K. [8, p.
- compliance with the declaration (Roth J.A., Scholz J.T., Witte A.D. [9, p. 1072]);
- compliance with the internal regulations and tax policy of the business entity (Hatska L. P., Murovana T. O. [1, p. 242], Mozharovskyi M. Yu. [4, p. 144]);
- stimulation of voluntary tax payment Gatska L. P., Murovana T. O. [1, c. 242] etc.

Table 1

Approaches to defining the essence of the concept of "tax compliance"

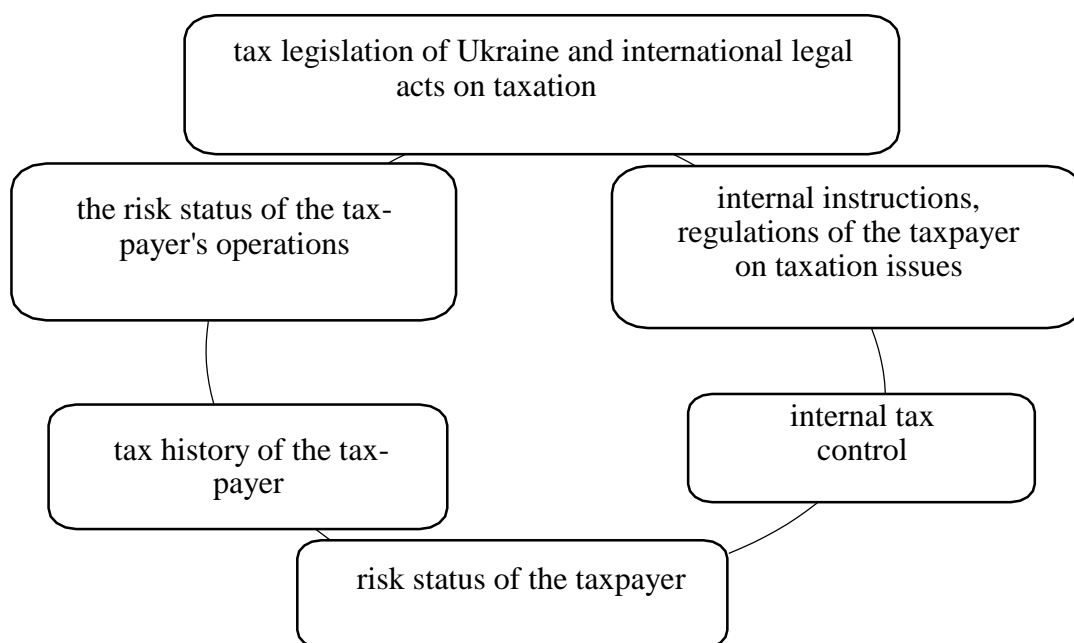
Author	Definition
Roth J. A., Scholtz J. T., Witte A. D. (1989)	tax compliance is filing all required tax returns at the proper time and that returns accurately report tax liability in accordance with the tax law applicable at the time the return is filed [9, c. 1072]
James S., Alley C. (2002)	tax compliance refers to the willingness of individuals to act in accordance within both the «spirit» and the «letter» of the tax law and administration without the application of enforcement activity [8, c. 32]
Gatska L. P., Murovana T. O. (2019)	Tax compliance is a system of internal control of the taxation system of enterprises, aimed at ensuring compliance of their activities with the norms of Ukrainian and international legislation, compliance with internal tax policy, increasing the effectiveness of motivation and stimulation of taxpayers to voluntarily pay taxes and fees to the budgets of various levels [1, c. 242]
Shvydka T.I., Khaletska K.K. (2020)	Tax compliance is a system of measures, the purpose of which is compliance by a business company as a taxpayer with the requirements of the legislation on the payment of a single contribution to mandatory state social insurance, tax legislation, as well as the proper and timely payment of taxes, fees and other payments [5, p. 87]
Kolomiets P. V. (2020)	Tax compliance is a set of motives and incentives of payers that encourage them to comply with the requirements of tax legislation, legislation on the payment of a single contribution to mandatory state social insurance and to pay taxes, fees, and payments. [7, p. 742]
	Tax compliance is a complex of motives and incentives of payers that encourage them to know, understand and comply with the requirements of tax legislation, legislation on the payment of a single contribution to mandatory state social insurance and to pay taxes, fees, payments [3, c. 263; 18, p. 748]
Kozlova V. (2021)	Tax compliance must be considered as a part of the system of internal tax control and at the same time as an integral element of the system of corporate tax risk management, the combination of functions of which can provide a synergistic effect that will contribute to increasing the level of tax security of the enterprise [6, p. 365]

Mozharovsky M.Yu. (2021)	Tax compliance is a set of measures determined by the internal regulations of a business entity in order to ensure compliance of its activities with the requirements of tax legislation and to prevent the officials of the relevant business entity from committing tax offenses when collecting mandatory taxes, fees and payments [4 , c. 144]
--------------------------	--

An addition to the definition of the concept of "tax compliance" is the definition of its main goal: "minimization of financial and economic, legal and tax costs arising from the violation of tax legislation, forecasting and analysis of existing tax risks" [10, p. 5]. The theoretical construction of the taxpayer's tax compliance is shown in fig. 1.

Based on the generalization of theoretical approaches to the definition of the concept of "tax compliance", it is possible to determine its main characteristics and signs, taking into account modern changes in tax administration:

- tax compliance is a system of measures implemented by a business entity in accordance with the developed internal tax policy;
- tax compliance is implemented in order to comply with current tax legislation and internal documents;
- tax compliance is aimed at preventing financial costs and other (reputational) losses due to violations of tax legislation, as well as assigning the status of a risky taxpayer or carrying out risky operations.

Source: author's development

Fig. 1. Theoretical structure of tax compliance of the payer taxes

Therefore, tax practice and innovations in tax administration require taxpayers to revise their internal tax policy from limited assessment, tax payment and declaration from the implementation of internal tax policy on the basis of tax compensability. By tax compliance we understand the system of measures taken by the taxpayer

to comply with the current tax legislation and the provisions of the internal tax policy, which is implemented through internal control over the calculation, payment and declaration of taxes and the taxpayer's tax risks, including his tax status and tax history.

References:

1. Hatska M.P. and Murovana T.O. (2019), "Tax compliance as a tool for timely identification of potential business risks", *Zbirnyk tez Podatkovoho konhresu* [Collection of theses of the Tax Congress], Universytet DFS Ukrainy, Irpin, Ukraine, pp. 240-243.
2. Boiko S., Nehrey M., Davydenko N. and Karbivskiy V. (2023), "Tax Sustainability in Ukraine: A Case of Agricultural Companies", *Economies*, vol. 11. DOI: <https://doi.org/10.3390/economies11010006>
3. Kolomiets, P. V. (2020), "Scientists' views on compliance as an element of tax security in Ukraine", *Law and Society*, vol. 2, no. 2, pp. 258–263. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-2.39>
4. Mozharovskyi M. (2021), "Theoretical and legal analysis of "compliance" definition and its types", *Law.ua*, vol. 2, pp. 139-148. DOI: [10.32782/LAW.UA.2021.2.21](https://doi.org/10.32782/LAW.UA.2021.2.21)
5. Shvydka, T. and Khaletska, K. (2020), "Compliance control in the system of corporate governance of business associations", *Entrepreneurship, Economy and Law*, vol. 12, pp. 85-90. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.12.14>
6. Hrynko T. (2021), *Aktualni aspekty rozvytku subiektiv pidpriemnytstva v umovakh hlobalnoi ekonomiky* [Actual aspects of the development of business entities in the conditions of the global economy], Vydavets Bila K. O., Dnipro, Ukraine.
7. Baltija Publishing (2020), *Modern researches: progress of the legislation of Ukraine and experience of the European Union: Collective monograph*, Baltija Publishing, Riga: Izdevniecība, Latvia.
8. James S. and Alley C. (2002), "Tax compliance, self assessment system and tax administration", *Journal of Finance, and Management in Public Services*, 2002, vol.2(2), pp. 27-42.
9. Roth J.A., Scholz J.T. and Witte A.D. (1989), "Taxpayer Compliance", Vol 1: An Agenda for Research, University of Pennsylvania Press, Philadelphia. DOI: <https://doi.org/10.9783/9781512806274>
10. Chyrkova Y. and Bortnikova M. (2021), "Peculiarities of using tax compliance tools at enterprises engaged in foreign economic activities", *Economics. Finances. Law*, vol. 10. DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2021.10.1>

Bineva V. B.,
Assoc. Prof. PhD
Prof. Dr Assen Zlatarov University, Bulgaria

ACCOUNTING ASPECTS AND DOCUMENTATION OF ULLAGES

***Abstract/** Businesses have a scarce regulatory framework on the topic of accounting for ullages, although they find application in almost all sectors of the national economy. This paper discusses the accounting aspects of the quantitative reduction in the volumetric performance of inventories due to physical and chemical processes.*

***Keywords:** accounting, documentation of ullages, natural losses.*

Introduction. Natural wastage is essentially the quantitative reduction in weight and volume of inventories during storage, sale, preparation for sale, distribution and transport, as well as due to evaporation, weathering, drying, grinding, spillage and leakage under conditions of proper conscientious handling. Quantitative reductions resulting from spoilage, damage, scrapping, and mishandling are not considered natural ullages [4]. Therefore, it is a question of the loss of a certain quantity of stock as a consequence of natural processes, but only where the stock has been stored, transported and handled appropriately and in good faith.

Legal regulations. There are two legal acts regulating fires:

- Regulation No. 13a-10403 on the limits of natural fines, scrap and shortages of goods in storage and transport.
- Regulation No 4 of 28 June 2006 on the limits of the natural fines of excise goods.

Both regulations summarize the terms and conditions, which must be satisfied for goods to be recognized as natural ullages, specifically:

- they have to be of such a nature that physical and chemical processes objectively take place in them, which reduces their quantity or volume;
- they are stored at the reporting location and have not merely passed through the records;
- they have weighed on receipt, shipment and sale.

Natural ullages do not include quantitative reductions in the weight of the goods and tangible assets that have appeared from:

- waste in the cleaning of goods;
- spoilage, scrapping, packaging, etc.;
- damage and loss resulting from improper and negligent handling;
- artificially induced processes (e.g. reworking and rendering).

Losses from inventory shrinkage, within the limits of the quantities established by the standards, are charged to the current year's production, circulation or operating expenses with management's approval, regardless of the year in which they occur.

The ullages in-kind for the entire quantity of a given inventory are charged

based on the marginal rate, set out in tables for limit dimensions annexed to a Regulation [2].

$$\text{Ullages (in kind)} = \frac{\sum \text{Inventories (in kind)} * \text{Marginal norm (\%)}}{100}$$

The natural ullages in value for the entire quantity of a given inventory are calculated by the formula:

$$\text{Ullages (in value)} = \sum \text{Inventories (in value)} * \text{Acc. value per unit}$$

The procedure for establishing the natural ullages is as follows:

- the head of the undertaking shall issue an order for an inventory to be carried out, appointing the composition of the committee which will carry it out;
- a factual verification of the quantity and value parameters of the stocks is carried out.

If the stocks found are greater than those indicated in the warehouse and accounting data, there are surpluses, and if the stocks found are less than those mentioned, there are shortages. Accordingly, the procedure for the application of the rules on ullages should be by the Regulations for the Application of the Law on State Financial Inspection (Article 42(6)), as follows:

- if possible, compensation shall be made between identified shortages and surpluses, provided that there is a direct causal link between them;
- the actual shortfalls are then established.

The recognition of ullages in the inventory is made necessary by the fact that the storage, handling and transport of different types of inventory, these very stocks decrease in weight, regardless of the will of the officials, as a result of natural processes.

Documenting. The inevitability of quantitative reduction is a key component when receiving the extraordinary costs that accompany any activity. These costs, at the rate provided by the legislation, have found a tariff (tabular) expression.

It is not permissible to write off inventories up to the limit of the natural ullages before any deficiencies have been identified. [1, 2] The shortages themselves, over the natural inventory limits, shall be settled, according to the reasons, either at the expense of the enterprise, by a manager's decision, or at the expense of the person at fault, using a charging document.

There are no specific prescriptions in the current legislation concerning the documentation of the identified natural ullages [3, 7]. A protocol (Table 1) shall be drawn up to record expenditure within the limits for ullages.

The document is compiled by the committee appointed to compile the inventory results. Only those inventories for which, there is a manager's decision in the comparative payroll to account for identified shortages shall be recorded. The shortage is charged to the undertaking, and the data has to be taken from the mentioned statement.

Table 1

Ullage protocol						Organiza- tion:				
Site / PMR:						By order of:	№ /			
Stock type:										
№	Code	Title	Meas- ure	Initial quan- tity	Norm % ullage	Exp. amount	Actu- al quan- tity	Value per unit	Value ullage	
1										
2										
3										
4										
5										
ОБІЦО:										
		Name	Staff position	Date	Signature					
committee member										
committee member										
committee member										

The albums of accounting documents are not regulated by law, but there is no obstacle to using the forms with the necessary adaptation. Respectively, the details are limited to those by which the enterprise can unambiguously describe the data providing insight into the loss and weight of inventories and their amount within the limits.

Accounts for reporting of ullages

It is also necessary to define separate accounts to record the statutory ullages. It is advisable to keep the ullages in an expense account, e.g. 609, which has sub-accounts by type of tax warehouse, and separate sub-accounts to report for transport and storage ullages for each warehouse. For instance, the analytical accounting to report for 609 Other expenses can be structured as follows:

- analytical account "Ullages from transport";
- an analytical account "Ullages from storage ";
- analytical account "Excise duties and other".

The accounting entries for the costs of the fiches established and validated are:

D^t account 609 Other expenses
C^t account group 30 Inventories

Conclusion. Therefore, it could be summarized, that the ullages have to be reported as a current expense, and the accounting legislation determines the amount of ullages that could be credited. If the ullages are above the limit dimensions, then is necessary for the financial result to be restated for tax purposes. The ullages are not the right of the reporter. It is only recognized and reported when the loss is proved based on an inventory. Ullages are charged after making up shortfalls with surpluses and no more than the amount of the shortfall.

References:

1. Minkov, V., Aleksandrov, St., Midova, P., Inventarizatsiya. AI „Tsenov“, 2007
2. Katsarova, M. Pravila i protseduri za inventarizatsiya na aktivite i pasivite. AKO, 1995.
3. Kolektiv, Album na schetovodni dokumenti, Ikonomika-pres, 2009.
4. Regulation № 13a-10403 on the limits of natural ullages, scrap and shortages of goods in storage and transport. In force since 31.07.1959, amend. SG 28 of 8 April 1980, amend. SG 41 of 22 May 2007.
5. Regulation № 4 of 28 June 2006 on the limits of the natural ullages of excise goods. In force since 01.07.2006, Official Journal of the European Union No. No 57 of 14 July 2006.
6. Regulations for the implementation of the law on state financial inspection. Adopted by P.M. No. 197 of 01.08.2006, amend. SG No. 63 of 1 August 2014.
7. Teofanov, Tsv., Album na parvichnite schetovodni dokumenti. ForKom, 2003.

Іванова Н.А.,

к.е.н., доцент,

Уманський національний університет садівництва,

Україна

ORCID ID 0000-0001-8714-9171

ОСНОВНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІНСЬКОГО КОНТРОЛЮ

***Анотація.** У публікації розглядаються ключові аспекти управлінського контролю і його роль у забезпеченні ефективності та стабільності функціонування підприємств. Простежено процес контролю, його мету та функції, а також підкреслено важливість виявлення та усунення негативних явищ і відхилень від стандартів.*

***Ключові слова:** управлінський контроль, оцінка результатів, стандарти, моніторинг, функції контролю, ефективність, стабільність.*

Процес управлінського контролю визначається як важлива підсистема управління, що поєднує планування, контроль і надання інформації. Його основна мета полягає в адаптації та координації всієї системи управління, забезпеченні відповідності досягнутих результатів поставленим цілям та ефективному функціонуванні в умовах постійних змін у навколишньому середовищі.

Контроль як функція управління передбачає розуміння стандартів контролю та оцінку стану об'єкта. Стандарт контролю визначає правила та обмеження, які формують критерії для порівняння, а його джерелами є законодавчі та інші нормативні акти. Встановлення стану об'єкта контролю залежить від кваліфікації суб'єкта, використання методологічного інструментарію та готовності самого об'єкта до змін.

Процес контролю полягає у порівнянні стандарту перевірки з фактичним станом об'єкта, виявленні відхилень та їх причин. Він має діагностичний характер, що відображається у підготовці висновків щодо виявлених недоліків і порушень, які узагальнюються у підсумкових документах – планах, звітах, актах перевірки. Суть і, насамперед, значення контролю найкраще можна виразити, проаналізувавши його основні характеристики. Їх можна структурувати за кількома основними напрямками, зокрема: діагностичний, коригувальний, профілактичний, аналітичний, оціночний, стратегічний тощо.

Моніторинг є важливим джерелом інформації, оскільки забезпечує зворотний зв'язок щодо якості кінцевих результатів і процесів виконання завдань. Він дозволяє оцінити, чи відповідають отримані результати поставленим цілям.

Моніторинг як процес є оціночним, тобто дозволяє визначити досягнуті результати та їх відповідність поставленим цілям. Це включає аналіз зменшення або збільшення розриву між цілями та результатами, а також оцінку актуальності прийнятих рішень та їх впливу на зміни або очікувані наслідки.

Основною метою моніторингу є визначення якості виконання рішень. Якщо рішення не виконується, визначаються причини та вживаються коригувальні заходи. Якщо рішення виконано, оцінюється фактичне виконання та відповідність його встановленим термінам і засобам.

Моніторинг також дозволяє зробити остаточну оцінку якості управління підприємством, рівня професіоналізму, ефективності та компетентності, а також визначити зміни, необхідні для покращення управління.

Ключову роль у захисті норм, правил і взаємовідносин, встановлених у підконтрольній системі, відіграє контроль. Він гарантує, що ці норми та правила дотримуються і не порушуються, а також реагує на будь-які негативні процеси чи явища, які можуть виникнути. Ця функція контролю важлива не лише для організаційних систем, але й для соціальних систем, оскільки вона допомагає підтримувати юридично врегульовані суспільні відносини та уникати можливих проблем чи конфліктів. Контроль виявляє будь-які недоліки або негативні явища та вживає заходів для їх усунення, забезпечуючи стабільність та ефективність системи.

Контроль характеризується впливом і констатуючим характером. Впливовий аспект контролю проявляється у застосуванні коригувальних заходів для подолання та усунення відхилень від встановлених стандартів. Констатуючий аспект контролю проявляється у встановленні фактичного стану справ.

Завдяки контролю отримується інформація про фактичний стан об'єкта управління, що дає змогу оцінити, чи потрібно вносити зміни в стан об'єкта,

яким має бути характер і обсяг цих змін, а також які результати будуть досягнуті. Контроль також дозволяє визначити реальні можливості органу, який приймає рішення, і встановити, яким буде стан системи після прийняття рішення.

За своєю природою контроль є каральним і слугує для запобігання та виправлення порушень. Його призначення полягає у виявленні порушників та оцінці ступеня порушення. Крім того, контроль має превентивний характер, спрямований на захист і попередження порушень встановлених правил й відхилень від необхідного стану. Наявність налагодженого та ефективно функціонуючого механізму контролю має стимулюючий вплив на контрольований об'єкт у виконанні поставлених перед ним завдань і захищає його від помилок.

Контроль має регулятивну природу, яка проявляється в наявності відхилень від встановлених параметрів системи, в порушеннях або неможливості виконання завдань, прийняття рішень або досягнення цілей. Ця функція контролю виражається в усуненні або зменшенні впливу негативних значень із зовнішнього або внутрішнього середовища на поведінку системи або процесів у ній, в усуненні відхилень і підтримці рівноваги системи.

Контроль має компенсаційний характер, коли виявляється невідповідність між заявленими цілями або вимогами та фактичними результатами або ситуацією. У цьому випадку головна мета контролю – не тільки виявити невідповідність, а й дати сигнал компетентним органам для її усунення або компенсації. Таким чином, контроль допомагає підтримувати управлінський вплив і бажаний стан системи.

Процес контролю в підприємстві регулюється стандартом внутрішнього контролю, який охоплює як технологічні процедури проведення контрольних заходів, так і обов'язки його різних структурних підрозділів, а також встановлює строки проведення контрольних дій.

Таким чином, управлінський контроль є важливою частиною управління і відіграє ключову роль у забезпеченні ефективності та стабільності будь-якої організаційної системи. Цей процес гарантує відповідність досягнутих результатів поставленим цілям, захищає правила та норми, виявляє і усуває негативні явища – все це сприяє успіху і стабільності в умовах безперервних змін.

Логвин А.В.,
доктор філософії з права, Україна
ORCID ID 0000-0003-4373-375X

ВОЕННИЙ СТАН: ПОДАТКОВІ ПІЛЬГИ ТА ПОДАТКОВИЙ ОБЛІК

***Анотація.** Запровадження дії правового режиму воєнного стану зумовило необхідність законодавчого врегулювання питань, пов'язаних із застосуванням пільгових режимів (часткове або повне звільнення від сплати податку) під час поста-чання товарів, необхідних для забезпечення обороноздатності країни. В свою чергу, на-ціональне законодавство повинно запроваджувати внутрішні процедури адміністрування (справляння) податків, які посилюють прозорість і ясність дій всіх суб'єктів подат-кових правовідносин та відповідно мінімізують ризик помилок, в тому числі під час формування показників податкового обліку. Аналіз положень Податкового кодексу та інших нормативно-правових актів свідчить про те, що держава під час воєнного стану намагається врегулювати застосування податкових пільг (розширити сферу їх застосування), зокрема, з податку на додану вартість (далі – ПДВ). Однак, порушення послі-довності законодавчого процесу та відсутність визначення конкретного переліку това-рів, стосовно яких вони запроваджені, створили умови правової невизначеності для суб'єктів податкових правовідносин щодо порядку застосування таких пільг та відповідно формування показників податкового обліку.*

***Ключові слова:** воєнний стан; податок на додану вартість; податкові пільги; нульова ставка; звільнення від оподаткування; податкові зобов'язання; податковий кредит.*

Введення в Україні з 24.02.2022 (у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України) дії правового режиму воєнного стану [1; 2] зумовило необхідність швидкого врегулювання питань пов'язаних із застосуванням пільгових режимів для операцій з постачання товарів, необхідних для забезпечення обороноздатності країни.

Однак, з одного боку, запровадження податкових преференції, зокрема, з ПДВ (звільнення від оподаткування та/або оподаткування за нульовою ставкою) для певних операцій з постачання товарів для потреб воєні-зованих формувань та правоохоронних органів, держава здійснює окреми-ми нормативними актами без внесення змін до Податкового кодексу, а з іншого не визначає конкретний перелік таких товарів. Зазначене в свою чергу призводить до складнощів для суб'єктів господарювання у визначенні показників податкового обліку з податку на додану вартість, зокрема по-рядку визначення податкових зобов'язань та податкового кредиту з ПДВ.

Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 02.03.2022 № 178 (далі – Постанова № 178) [3] передбачено установити, що до припинення чи скасуван-

ня воєнного стану операції з постачання товарів для заправки (дозаправки) або забезпечення транспорту Збройних Сил, Національної гвардії, Служби безпеки, Служби зовнішньої розвідки, Державної прикордонної служби, Міністерства внутрішніх справ, Державної служби з надзвичайних ситуацій, Управління державної охорони, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації, інших утворених відповідно до законів військових формувань, їх з'єднань, військових частин, підрозділів, установ або організацій, що утримуються за рахунок коштів державного бюджету, для потреб забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави обкладаються податком на додану вартість за нульовою ставкою.

У самій Постанові № 178 [3] зазначено, що вона прийнята з метою виконання мобілізаційних завдань в умовах воєнного стану, введеного Указом Президента України від 24.02.2022 № 64 Про введення воєнного стану в Україні [1] та відповідно до пп. "г" пп. 195.1.2 п. 195.1 ст. 195 Податкового кодексу.

Однак, відповідно до пп. "г" пп. 195.1.2 п. 195.1 ст. 195 Податковий кодекс України від 02.12.2010 №2755-VI (далі – Податковий кодекс) [4], за нульовою ставкою оподатковуються операції з постачання товарів для заправки (дозаправки) або забезпечення наземного військового транспорту чи іншого спеціального контингенту Збройних Сил України, що бере участь у миротворчих акціях за кордоном України, або в інших випадках, передбачених законодавством.

За таких обставин, маємо ситуацію, за якої Податковим кодексом (пп. "г" пп. 195.1.2 п. 195.1 ст. 195) [4] передбачено оподаткування за нульовою ставкою виключно операції з постачання *товарів* для заправки (дозаправки) або забезпечення наземного військового транспорту чи іншого спеціального контингенту *Збройних Сил України*. Також, стаття 195 Податкового кодексу [4] не містить застережень та/або умов, які передбачають надання повноважень Кабінету Міністрів України встановлювати та/або розширювати її положення, а також визначати перелік товарів, які підпадають під її дію.

При цьому, Постанова № 178 [3] передбачає оподаткування ПДВ за нульовою ставкою вже операцій з постачання *товарів* для заправки (дозаправки) або забезпечення наземного транспорту *інших правоохоронних органів та воєнізованих формувань*, як то Національної гвардії, Служби безпеки, Служби зовнішньої розвідки, Державної прикордонної служби, Міністерства внутрішніх справ, Державної служби з надзвичайних ситуацій та інших.

Разом з цим, норми Податкового кодексу [4] мають пріоритет над іншими нормативними актами та є спеціальними по відношенню до Постанови № 178 [3], яка є виключно нормативно-правовим актом підзаконного характеру, навіть за умови її прийняття вищим органом влади. Тобто, норми Податкового кодексу, як спеціального закону, мають найвищу юридичну силу, а зміна його положень можлива виключно на підставі внесення змін до нього на підставі відповідних законів.

В свою чергу, визначення податкових зобов'язань, формування податкового кредиту та сплата податку на додану вартість, застосування пільг (повне або часткове звільнення від оподаткування), повинно відбуватись з урахуванням забезпечення (дотримання) збалансованості бюджетної та податкової системи, публічних та приватних інтересів.

Справляння будь-якого податку нерозривно пов'язано із об'єктом та базою оподаткування. Для ПДВ одними з основних елементів його правового механізму є такі поняття як податкове зобов'язання (об'єкт та база) та податковий кредит, завдяки яким визначається сума податку, яка підлягає перерахуванню до бюджету, за наслідками відображення їх показників у податковій звітності платника податку.

При цьому, на визначення таких показників для подальшого їх відображення у податковій звітності з ПДВ, впливає не лише характер певної господарської операції, а й можливість, з урахуванням нормативної урегульованості, чітко та правильно визначити чи є вона об'єктом оподаткування, або все ж таки звільненою, в тому числі такою, що оподатковується за нульовою ставкою.

В даному випадку мається на увазі виключення правових колізій у положеннях нормативних актів, які дозволяють обґрунтовано стверджувати, що певна господарська операція, з огляду на характер постачання товарів/послуг, підлягає звільненню від оподаткування (в тому числі оподаткуванню за нульовою ставкою). Наведене має суттєве значення, оскільки передбачене законодавством звільнення для операцій з постачання певних товарів в адресу певних суб'єктів, які утримуються за рахунок державного бюджету, не завжди передбачає звільнення від оподаткування для операцій з їх придбання або ввезення на територію України.

В свою чергу, враховуючи, що операція з придбання/ввезення оподатковується за основною ставкою та дає право на податковий кредит, але подальше постачання передбачає звільнення від оподаткування або оподаткування за нульовою ставкою, в подальшому може призвести до неприємних наслідків та створити ситуацію, за якою (в залежності від того чи скористався платник податку відповідною преференцією або ні):

- контролюючі органи (податкові органи) будуть наполягати на необхідності коригування податкового кредиту у бік зменшення (кваліфікуючи їх як використання раніше придбаних товарів в неоподатковуваних операціях);

- відповідні правоохоронні органи (прокуратура) можуть звернутись з позовом про визнання правочину недійсним в частині включення в ціну товару податку на додану вартість, з подальшим поверненням (стягненням) його до державного [5; 6].

Для забезпечення більш дієвого механізму податкових пільг з ПДВ (стаття 195 Податкового кодексу [4]), під час дії правового режиму воєнного стану, з урахуванням мети прийняття Постанови № 178 [3], необхідно внесення змін до Податкового кодексу, якими передбачити (визначити):

- чіткий перелік товарів для заправки (дозаправки) або забезпечення наземного транспорту та відповідних кодів УКТ ЗЕД таких товарів, в тому числі обмеження чи критерії щодо видів транспорту, для якого здійснюється постачання;

- чіткий перелік воєнізованих формувань (Збройних Сил України, Національної гвардії, Державної прикордонної служби) та правоохоронних органів (Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України та інших), щодо яких операції з постачання товарів для заправки (дозаправки) або забезпечення наземного транспорту звільняються від оподаткування податковим на додану вартість, в тому числі оподатковуються за нульовою ставкою;

- послідовність дій суб'єктів податкових правовідносин (платників податків) щодо формування показників податкової звітності (податкових зобов'язань та податкового кредиту) під час здійснення відповідних операцій, зокрема, у разі придбання/ввезення на митну територію України за основною ставкою але з подальшим постачанням за нульовою ставкою.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента від 24.02.2022 р. №64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення 21.02.2024).
2. Про затвердження Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні” : Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення 21.02.2024).
3. Деякі питання обкладення податком на додану вартість за нульовою ставкою у період воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.2022 р. № 178. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/178-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 21.02.2024).
4. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 21.02.2024).
5. Ухвала Господарського суду м. Києва від 01.09.2020 р. у справі № 910/12764/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91289889> (дата звернення 23.03.2024).
6. Ухвала Господарського суду Дніпропетровської області від 19.12.2023 р. у справі № 904/5401/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115770096> (дата звернення 23.03.2024).

СЕКЦІЯ 4.

СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В СФЕРІ ГУМАНІТАРНИХ І ЮРИДИЧНИХ НАУК В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Patsai B.,

Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0001-5636-9219

EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF EDUCATION EXPENDITURES BASED ON THE RESULTS OF EXTERNAL INDEPENDENT TESTING

Abstract. *The paper analyzes the peculiarities of the distribution of educational subventions to finance general secondary education institutions, taking into account the number of students. The analysis of expenditures per pupil depending on the type of territorial organization is presented. A diagram of the distribution of the results of the External Independent Testing (EIT) by type of territorial organization is constructed.*

Keywords: *Statistical Distribution, External Independent Testing, Expenditure Efficiency*

The efficient use of funds always remains a relevant topic for research, especially in the current environment of rising external debt. In addition, migration processes that have emerged since the beginning of the full-scale war should be taken into account. Education remains a priority area of funding despite the martial law. The number of educational subventions for 2024 is determined by the Peculiarities of the distribution of educational subventions in 2024 [1]. Since 2018, the amount of educational subvention has been calculated for each individual local budget based on the Formula. The preparation of the distribution of the educational subvention between local budgets for 2024 took place in difficult conditions of war, massive internal migration of teachers and pupils, and priority support for the security sector. In these conditions, personal data of students of general secondary education institutions were collected to track the migration of pupils.

The number of educational subventions was calculated using a formula that takes into account the number of students in the community and the estimated class size (ECS) of general secondary education institutions of the relevant administrative-territorial unit, provided that the school network is rationally organized [1]. In 2024, the ECS determined for the 2022 budget year and depending on the density of students and the percentage of the rural population will be applied to the budgets of ter-

ritorial communities. It is worth noting that urban-type settlements (UTS) are classified as villages (the population will be considered village).

According to the analysis of the activities of local education authorities conducted by the State Education Quality Service of Ukraine in December 2022 [2], the actual occupancy of general secondary education institutions (GSEIs) is significantly lower than the design capacity and in some cases amounted to 20-40 percent of the design capacity. In particular, in rural areas, classroom occupancy rates are below the community average. As a result, the maintenance of these general secondary education institutions leads to an increase in per-pupil expenditures. According to a study [2], the average cost per pupil ranged from UAH 33-45 thousand, with the highest being UAH 62 thousand and the lowest being UAH 10 thousand per year. But in some institutions, this figure reached 140-190 thousand UAH per year.

Obviously, the criterion for optimizing secondary education institutions should not only be the amount of expenditures per student, and in general, this issue is quite complex. First of all, it is necessary to take into account the possibility of providing quality educational services in these institutions.

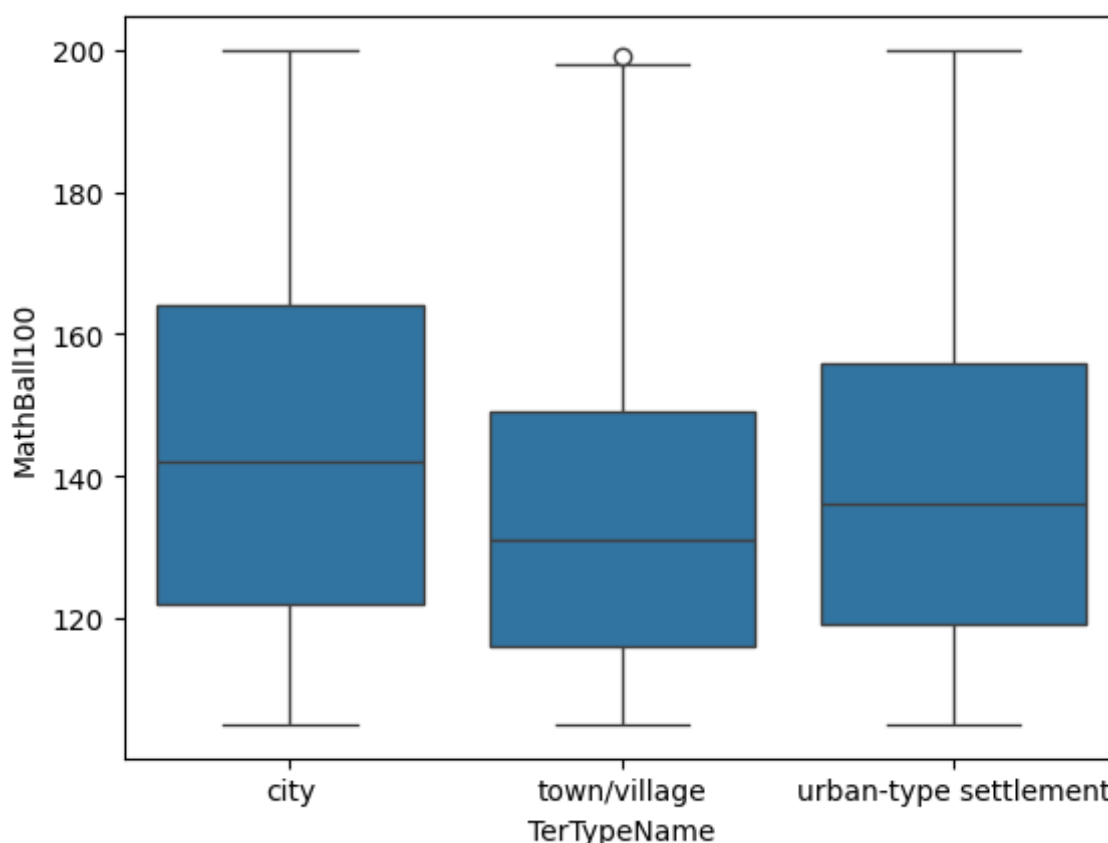

Fig. 1. Box diagram of the distribution of EIT results in mathematics by types of territorial units*

**Source: created by the author*

Based on the results of the non-personalized data of the 2021 EIT presented on the website of the Ukrainian Center for Educational Quality Assessment [3], the results of the 2021 EIT in mathematics were analyzed in terms of territorial distribution: city, town/village, urban-type settlement.

The figure 1 shows a significant difference in results. In particular, the median score for educational institutions located in rural areas is 131 points and the 3rd quartile limit are 149, meaning that 75 percent of students received a score below 149 points, which is a very low indicator. At the same time, for the urban population, the median is 142 points, and the 3rd quartile is 164.

It is obvious that the amount of funding for the GSE should take into account the results of the EIT/NMT (National Multidisciplinary Test), as this is not only a matter of efficiency in the use of budget funds, but also the quality of educational services. This should be the main factor in reforming the system of secondary education in the country. Only an optimal ratio of funding to the results of independent assessment will lead to the strengthening of Ukraine's intellectual capital.

References:

1. Peculiarities of the distribution of educational subvention in 2024: explanation. Official website of the Ministry of Education and Science of Ukraine. URL: <https://mon.gov.ua/news/osoblivosti-rozpodilu-osvitnoi-subventsii-u-2024-rotsi-rozlyasennya>
2. Formation of an Optimal Network of Educational Institutions: Results of the Analysis of Local Education Authorities. URL: <https://sqe.gov.ua/formuvannya-optimalnoi-merezhi-zakla/>
3. Opendata. Statistical data of the NMT/main session of the EIT. Ukrainian Center for Educational Quality Assessment. URL: <https://zno.testportal.com.ua/opendata>

Братко І. В.,

к.ю.н., доцент,

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,

Україна

ORCID ID 0000-0002-8979-32322

КЛІМАТИЧНІ ЗМІНИ, КЛІМАТИЧНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ

***Анотація.** Розглядаються питання впливу кліматичних змін на права людини та концептуальні підходи до встановлення кліматичної справедливості у сучасних умовах сталого екологічного розвитку.*

***Ключові слова:** кліматичні зміни; кліматична справедливість, концепції справедливого переходу, захист прав людини.*

Кліматичні зміни на планеті мають глобальний характер та збільшуються у геометричній прогресії протягом останніх десятиліть. Серед напрямів впливу глобалізації на правову сферу слід виділити право на гідне життя та сталий розвиток людини в екологічно чистому середовищі. Зміна клімату підкреслює реальну взаємозалежність від соціальних, політичних та економічних питань розвитку людства і не обмежується Концепцією сталого розвитку. Справедливий розподіл ресурсів, гарантування прав найбільш незахищеним верствам населення та чесний розподіл тягара і вигод, пов'язаних з зміною клімату, все частіше привертають

увагу як критерії кліматичної справедливості. Саме суспільна позиція впливає на вибір шляхів досягнення сталого розвитку та підвищує відповідальність держав за соціальні наслідки зміни клімату.

У сфері міжнародно-правового регулювання захисту навколишнього середовища у контексті захисту прав людини спеціальними принципами визначаються наступні принципи: принцип рівності; принцип недискримінації; принцип суспільної участі у процесах захисту, збереження та відновлення довкілля; принцип прозорості та підзвітності роботи міжнародних організацій та урядів перед суспільством.

Досягнення балансу між економічним відновленням та захистом навколишнього середовища стає основним питанням встановлення кліматичної справедливості. При цьому розв'язання багатокомпонентних проблем захисту навколишнього середовища проявляються у макроекономічній і податковій політиці держав та політиці зайнятості населення, спрямованих на захист незаможних верств населення та вдосконалення систем соціального захисту, що має пом'якшити наслідки зміни клімату на соціальну і економічну сфери життя.

Ключові сфери господарства, такі як енергетика, будівництво, виробництво продуктів харчування, транспорт, мають розвиватись на основі потрійної вигоди, що дозволить зменшувати екологічні наслідки діяльності людини, забезпечить створення додаткових робочих місць для низько кваліфікованих робітників та доступність населення до життєво необхідних товарів та послуг.

Реалізація Цілей розвитку тисячоліття, визначених резолюцією Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області Сталого Розвитку на період до 2030 року» від 25 вересня 2015 року розглядається як глобальний програмний документ, у якому зафіксовані напрямки діяльності суб'єктів міжнародних відносин, на основі яких сформувався правові інститути, зокрема, інститут регулювання зеленої економіки, інститут торгівлі викидами парникових газів, інститут раціонального використання морських ресурсів тощо. При цьому зміна клімату вносить свої корективи у міжнародно-правові механізми захисту навколишнього середовища. Так, українська дослідниця М. Медведєва звертає увагу на те, що зміна клімату змушує переглянути такі міжнародно-правові поняття як юрисдикція та відповідальність держав за трансграничне забруднення території іншої держави, оскільки це питання регулюється лише на рівні держав і не врегульовано на рівні захисту прав людини [1, с.273].

Національні плани збереження навколишнього середовища європейських країн базуються на концепції справедливого переходу до збалансованих моделей сталого економіко-екологічного розвитку за рахунок застосування соціально-орієнтованих механізмів вирішення екологічних проблем. Справедливий перехід до більш екологічних моделей господарювання, який виник як ініціатива профсоюзів, вимагає державної підтримки та управління процесами охорони й відновлення навколишнього середовища [2].

Країни ЄС будують свої національні політики у сфері захисту навколишнього середовища на основі наступних концептуальних підходів:

- забезпечення фінансування економічного відновлення за рахунок прогресивного оподаткування, введення екологічного податку, формування державних фондів захисту навколишнього середовища;

- реалізація програм фінансової підтримки «зеленої» енергетики, підвищення енергоефективності будівель і екологізація продовольчих і транспортних систем, що одночасно вирішує проблему зайнятості населення, забезпечують робочі місця та платоспроможність населення;

- забезпечення захисту робітників і спільнот, що можуть зазнати економічних втрат при переході на більш екологічні моделі господарювання і втратити роботу в наслідок такого переходу;

- зміцнення соціального діалогу та забезпечення участі людей у розвитку громад, розробці і реалізації національних планів дій на всіх рівнях державного та муніципального управління.

Екологічний сталий розвиток України у теперішній час суттєво ускладнений військовою агресією росії. Результатом широкомасштабної військової агресії стало значне за обсягом та концентрацією хімічне та фізичне забруднення атмосферного повітря, водних ресурсів і земель, постійно виникає загроза радіоактивного забруднення, природоохоронні території не забезпечуються відповідним захистом, порушуються екосистеми країни тощо. Україна у складних умовах протистояння агресору намагається на законодавчому рівні стабілізувати ситуацію та зробити найнеобхідніші кроки для усунення наявних проблем. Здійснюється упорядкування положень Кодексу цивільного захисту України, які виявлені у ході практичної реалізації законодавчих положень щодо забезпечення належного рівня техногенної і пожежної безпеки в умовах воєнного стану. Особливої актуальності набуло питання фахової фіксації злочинів проти довкілля, вчинених військами РФ [4].

Отже, питання кліматичної справедливості та захисту екологічних прав людини це багатогранна проблема, розв'язання якої потребує уваги всіх суб'єктів міжнародних відносин, кожен з яких виконує свої функції та застосовує відповідні правові механізми прийняття та реалізації рішень. Основний тягар економіко-екологічного розвитку на основі захисту прав людини лягає на уряди держав, але не менш важливою залишається роль міжнародних організацій.

Список використаних джерел:

1. Medvedieva M. Sovereignty, Jurisdiction and Responsibility in the Era of Climate Change. *Часопис Київського університету права*, 2017. №2. С. 272-275.
2. Офіційний сайт Європейської Комісії // Climate action and the Green Deal, URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/climate-action-and-green-deal_en
3. Офіційний сайт Ради з прав людини ООН // The impacts of climate change on the effective enjoyment of human rights OHCHR and climate change, URL: <https://www.ohchr.org/en/climate-change/impacts-climate-change-effective-enjoyment-human-rights>
4. Путівник змін у безпековому та правоохоронному законодавстві України: виклики

воєнного стану. Київ: Дослідницька служба Верховної ради України, 2023. 152 с. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32188.pdf>

Шеретюк Р.М.,
д.іст.н., професор,
Рівненський державний гуманітарний університет,
Україна
ORCID ID 0000-0002-6278-0132

МИСТЕЦЬКИЙ АКЦІОНІЗМ БОЛГАРІЇ КРИЗЬ ОПТИКУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

***Анотація.** У дослідженні міститься результат аналізу творів сучасного болгарського мистецтва на підтримку України, а також його художнього інструментарію в осмисленні й інтерпретації подій новітньої російсько-української війни.*

***Ключові слова:** Болгарія, Україна, російсько-українська війна, мистецький акціонізм, вуличне мистецтво, перформанс.*

«У цю годину правди ми... співпереживаємо, сумуємо і страждаємо разом... з усією Україною... У нас немає слів, щоб описати трагедію від жахливих дій російської імперської машини. Тільки ви знаєте масштаб людського болю і страждань від найстрашнішої війни для Європи зараз, у ХХІ столітті. Ця війна зруйнувала майбутнє і таку бажану гармонію в житті нових поколінь європейців, серед яких є і ваші діти. Свобода людського духу – це наша справжня свобода. Ви, українці, сьогодні є носіями цього духу. З вами всі, хто любить життя... Ми з вами» – йшлося у листі болгарських письменників до українських діячів культури і мистецтва навесні 2022 р. [1].

Болгарія – одна з країн Європейського Союзу, що займає виважену й доволі обережну позицію стосовно підтримки України в російсько-українській війні. Це пояснюється низкою чинників, зокрема, її внутрішньополітичною кризою останніх років й відповідними суспільними настроями. Тим не менше, впродовж 2022 – 2024 рр. Болгарія неодноразово заявляла про непохитну підтримку суверенітету і територіальної цілісності України: «Наша позиція щодо військової агресії Росії проти України була чіткою та послідовною з самого початку: Болгарія найрішучішим чином засуджує російське вторгнення в Україну» [2].

До безстрокової акції спротиву новітній російсько-українській війні долучився й сектор креативних індустрій Болгарії, зокрема, представники мистецького акціонізму, в якому «твором» є акція або театралізоване дійство. Так, одними з перших жест солідарності з Україною у її військовому протистоянні з

російським окупантом продемонстрували вуличні художники. Для прикладу, в міському просторі Софії на початку 2022 р. з'явився антивоєнний мурал авторства Станіслава Беловського [6]. На ньому зображений президент Росії Володимир Путін із власним трупом на руках. У цьому стінописі в доволі лаконічній, однак переконливій художній манері візуалізовано перспективи російського диктатора в його спробі знищити Україну: на думку художника, у російсько-українській війні Путін знайде лише свою смерть. Крім того, сповненим співпереживання і бажання підтримати дух українців, котрі під натиском війни змушені були залишити власні домівки, є авторський проект Станіслава Беловського «Продовжуйте йти». Він складається з 5 муралів, що розміщені в різних куточках Софії [8].

У травні 2022 р. у Софії відбувся перформанс, ідейний послил якого акцентував на трагедії новітньої російсько-української війни (автор – болгарський сценарист Христо Ілієв-Чарлі). У Княжого сада, навпроти пам'ятника радянській армії, громадськості було презентовано скульптуру Неделчо Костадінова «Крик української матері». Бронзова фігура висотою близько метра стала авторською інтерпретацією жаху війни. «Вона не красива, але й правда теж не красива» – прокоментував твір її автор [12]. Метою організаторів перформансу було «висловити підтримку Україні та засудити Росію за розв'язання війни, виразити у скульптурі «жахи війни». З огляду на це, місце проведення перформансу було обране не випадково: «Ми будемо протиставляти цю маленьку фігурку проти грандіозного пам'ятника – пам'ятника радянській окупаційній армії» [5]. До слова, публічна мистецька інтервенція у простір цього монумента з наміром висловити солідарність з Україною відбулася не вперше. У ніч з 23 на 24 лютого 2014 р. частина скульптурної композиції пам'ятника радянській армії в Софії була розмальована невідомими художниками в синьо-жовті кольори на знак підтримки болгарами українського Майдану [10].

3 червня 2022 р. у столиці Болгарії відбувся перформанс з приводу 100 днів брутальної агресії Росії проти України. У Софії, на площі перед Міською бібліотекою, його учасники розгорнули 100-метрову синю стрічку. У пам'ять про загиблих в Україні на неї були покладені жовті троянди. За задумом організаторів, до акції, що візуалізувала кольори державного прапора України, могли приєднатися всі охочі висловити свою солідарність з нею [9].

Водночас впродовж 2022 – 2023 рр. у Болгарії відбулася низка благодійних акцій на підтримку України. Зокрема, навесні 2022 р. Болгарським національним радіо та Болгарським національним телебаченням спільно з Народним театром імені Івана Вазова був проведений благодійний концерт «Разом за Україну» [7]. До суспільних мовників Болгарії приєдналися й колеги з мистецького цеху. Так, у березні 2023 р. у Софії відбувся благодійний розпродаж робіт відомих болгарських художників «Україна FOREVER» [11]. Серед них – роботи Івана Хаджийського, Любена Зідарова, Ясена Гюзелева, Греді Асса, Станіслава Беловського, Анни Георгієвої, Дідо Пешева та Христо Комарниць-

кого, а також понад 50 інших упізнаваних імен сучасного болгарського мистецтва [13].

Таким чином, антивоєнний мистецький акціонізм Болгарії, що проявляється, зокрема, у вуличному мистецтві й перформансі, – це декларація підтримки й свідчення її солідарності з Україною, вагомий аргумент спільності цінностей болгар і українців, їх взаєморозуміння і добросусідства. Одним із виявів цього є те, що 24 лютого 2024 р., у другі роковини підступного повномасштабного нападу Росії на Україну, в болгарській Софії відбулася акція «Два роки разом і до Перемоги». Організатори дійства чітко окреслили її провідний лейтмотив: «Болгарія була й залишається справжнім другом України і продовжуватиме підтримувати Україну до її перемоги!» [4].

Список використаних джерел:

1. Болгарські письменники висловлюють свою підтримку українському народові. *Українська літературна газета*. URL: <https://litgazeta.com.ua/news/bolharski-pysmennyku-vyslovliuiut-svoiu-pidtrymku-ukrainskomu-narodovi/>
2. Ворожко Т. Обережно, але непохитно. Якою насправді є підтримка Болгарії України? *Голос Америки*. URL: <https://www.holosameryky.com/a/bolgaria-pidtrymka-ukrainsky/6721349.html>
3. Дерев'яно Н. Деокупація пам'яті. Мистецькі практики комеморації війни в Україні. *Post Impreza*. <https://postimpreza.org/texts/deokupatsiia-pam-iati-mystetski-praktyku-komemoratsii-viiny-v-ukraini>
4. Карбунар Н. «Два роки разом і до перемоги»: болгари вийшли на мітинг, щоб підтримати Україну. *Главком*. URL: <https://glavcom.ua/world/observe/dva-roki-razom-i-do-peremohi-bolhari-vijshli-na-mitinh-shchob-pidtrimati-ukrajynu-987672.html>
5. Крик української матері: у Болгарії встановили скульптуру навпроти радянського пам'ятника. URL: <https://www.volyn.com.ua/news/215316-kryk-ukrainskoi-materi-u-bolharii-vstanovyly-skulpturu-navproty-radianskoho-pamiatnyka>
6. Мистецтво проти війни: вуличні художники з усього світу висловлюють підтримку Україні (фотогалерея). *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/foto-antivoyenni-graffiti/31852746.html>
7. Морі Є. У Болгарії організують благодійний концерт на підтримку України. *Суспільне Культура*. URL: <https://suspilne.media/culture/220696-u-bolgarii-organizuut-blagodijnij-koncert-na-pidtrimku-ukraini/>
8. Продовжуйте йти. *Мистецтво Перемоги*. URL: <https://milart.ucf.in.ua/murals/prodovzhujte-jty/>
9. Тимчук С. Обрамлена трояндами: в Софії розгорнули 100-метрову синю стрічку (фото). *Галицький кореспондент*. URL: <https://gk-press.if.ua/obramlena-troyandamy-v-ukrayini-rozgoruly-100-metrovu-synyu-strichku-foto/>
10. У Болгарії розмалювали пам'ятник Червоній Армії в синьо-жовтий колір. *Історична правда*. <https://www.istpravda.com.ua/short/2014/02/23/141539/>
11. У Софії стартував розпродаж робіт болгарських художників, гроші підуть на допомогу Україні. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3683743-u-sofii-startuvav-rozprodaz-robit-bolgarskih-hudoznikov-grosi-pidut-na-dopomogu-ukraini.html>
12. У столиці Болгарії навпроти пам'ятника радянським окупантам з'явився монумент, присвячений війні в Україні. *Еспресо*. URL: <https://espresso.tv/u-stolitsi-bolgarii-navproti-pamyatnika-radyanskim-okupantam-zyavivsya-monument-prisvyacheniy-viyni-v-ukraini>
13. Charity sale of works by Bulgarian artists in aid of Ukraine. *The Sofia Globe*. URL: <https://sofiaglobe.com/2023/03/17/charity-sale-of-works-by-bulgarian-artists-in-aid-of-ukraine/>

Derevynskyi V.F.,
doctor of science, professor,
KNUCA, Ukraine
ORCID ID 0000-0001-5967-2328

THE FORMATION OF V. CHORNOVIL'S POSITION REGARDING EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE IN 1987–1991

Abstract. This article analyses the peculiarities of the publicizing of the idea of Ukraine joining the European Community of Independent States by the well-known Ukrainian figure Vyacheslav Chornovil.

Keywords: V. Chornovil, European integration, state, Ukraine.

A consensus has already been established in Ukrainian society regarding Ukraine's course towards integration into Euro-Atlantic structures. Prolonged discussions about the state's trajectory are a thing of the past. The peculiarities of the development of the ideological vision and practical implementation of the Ukrainian European integration policy have become the object of scientific research. Studying the specifics of developing a reasoned position regarding the geopolitical situation of Ukraine contributes to a better understanding of the political and socio-economic conditions of Ukraine's development.

An important contribution to the establishment of Euro-Atlantic prospects for the development of Ukraine was made by the prominent Ukrainian statesman and public-politician Vyacheslav Chornovil. For the first time, he made public his ideas on this issue even during the existence of the Soviet Union. At that time, he was one of the leaders of the Ukrainian national movement. Given the total ideological control of the Soviet regime, the rejection of alternative views on the existence of the country, V. Chornovil could not openly announce his position at that time. Therefore, his texts contain hidden references to another configuration of the union association. In an open letter to the General Secretary of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union (that is, the head of the state) Mikhail Gorbachev, written in 1987, he appealed not to focus on Moscow, but on "psychological Europe" [1, p. 57]. At the beginning of 1989, V. Chornovil noted in one of the interviews that, unlike the Soviet Union, there is a voluntary unification of European countries in which a common market is being established [2, p. 465].

There was a certain waiting period regarding V. Chornovil's announcement of his vision of the political future of Ukraine due to the existence of an ambiguous attitude in society towards the idea of Ukraine's independence. The postponement of his statement on the restoration of Ukraine's independent state existence led to the fact that he did not declare openly and unequivocally about the European direction of Ukraine's development. Only after the revolutionary anti-communist processes in the countries of Eastern and Southeastern Europe gained significant and irreversible processes, which led to the weakening of the positions of the Soviet authorities and the reduction of the force of repressive pressure in Ukraine, V. Chornovil decided that

the right moment had come to adjust the goal of the struggle: not only for democratization, but also for national independence. In the program document of the first Ukrainian public and political organization of the 1980s - the Ukrainian Helsinki Union, the initiator and founder of which was V. Chornovil, at his suggestion in May 1989, a provision on Ukraine's right to seek state independence appeared. Along with this, it was also discussed that the Ukrainian state can establish cooperation with other nations of Europe in the form of a federation or confederation [3, p. 48].

About Ukraine as a future independent state with its European direction of development, V. Chornovil wrote in the outline of his election program, which he prepared for participation in the first alternative elections to the Verkhovna Rada of the Ukrainian Soviet Socialist Republic (USR). "I see," the program said, "the future Ukraine as a free, rich and peaceful state in the democratic family of European nations." This program was published in August 1989.

Delivering a speech as a candidate for the position of Chairman of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR, V. Chornovil spoke about the economic aspects of European integration. According to his conviction, it was possible for the Ukrainian economy to enter the European economic system after gaining full economic independence and carrying out a number of urgent reforms, which included: structural reorganization, denationalization, introduction of market mechanisms, etc. [4, p. 54].

Vyacheslav Chornovil drew attention to the importance of recognizing the existing borders of national states for the establishment of international cooperation in Europe. He emphasized that the inviolability of European borders is enshrined in the Helsinki Agreements. Therefore, he insisted that the unity and territorial integrity of all Ukrainian lands is the only guarantee of political and economic stability in Ukraine and Europe [5].

The issue of European integration was one of the main provisions of the pre-election program of V. Chornovil during the first presidential elections in 1991. In this program - "Ukraine: the path to freedom", he announced that, if elected as the President of Ukraine, he would seek to create conditions for visa-free movement of citizens in within the borders of all of Europe. He considered another important task in the field of international politics to be working on the formation of a pan-European policy of peace and cooperation. He emphasized that the borders of Ukraine - like any other state - are inviolable. Ukraine's participation in the pan-European collective security system was supposed to be a guarantee of Ukraine's security [6].

In some pre-election programs of other candidates for the post of President of Ukraine, there were certain general provisions about the vector of Ukraine's foreign policy direction. Thus, the favorite of the presidential elections, the Chairman of the Verkhovna Rada of Ukraine, Leonid Kravchuk, said only that Ukraine "will not stand aside from the integration processes that mark the present. This concerns its entry into various economic, political, state, currency, and other unions" [7]. His program did not specify what kind of integration processes are involved, whether Ukraine will direct its foreign policy vector of development towards the Euro-Atlantic structure or

whether it will be in Moscow's fairway. Ihor Yukhnovsky was more clearly defined in his foreign policy orientation, declaring that he was in favor of "the establishment of a united Europe", but the development of this thesis did not go beyond his statement about the desire for "future entry into the European Economic Community" [8]. Instead, V. Hrynyov openly announced the creation of a military-political union with Russia and other former Soviet republics [9].

After the referendum on independence in 1991, V. Chornovil once again declared the importance of Ukraine's full entry into the European community and defined its mission in this community. The Ukrainian state was supposed to restore its ancient role as a defender of European civilization against attacks from the east: "State Ukraine is the eastern outpost of democratic Europe!" [10].

Thus, V. Chornovil was almost the first who, at the end of the 1980s, began to raise the issue of the restoration of the Ukrainian state and its European integration in Ukraine.

Thus, V. Chornovil was one of the first who, at the end of the 1980s, began to raise the issue of the restoration of the Ukrainian state and its European integration. His speeches and publications had an impact on the fact that these issues began to be positively perceived by public opinion.

References:

1. Чорновіл В. Україна починається з тебе [вибр. ст. та матеріали; упоряд. та авт. передм. В. Деревінський]. Брустурів: Дискурсус, 2020. 304 с.
2. Чорновіл В. Твори: в 10-ти т. / упоряд. Валентина Чорновіл; передм. В. Деревінського. К.: Смолоскип, 2009. Т. 6. 1051 с.
3. Чорновіл В. Твори: в 10-ти т. / упоряд. Валентина Чорновіл; передм. В. Деревінського. К.: Смолоскип, 2009. Т. 6. 1051 с.
4. З виступу кандидата на голову Верховної Ради України 30 травня 1990 р. *Бюлетень Верховної Ради Української РСР дванадцятого скликання. Перша сесія*. 1990. № 20. С. 51–59.
5. Виступ на першій спільній сесії Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської обласних рад (Галицькій асамблеї) 16 лютого 1991 року у Львові. *За вільну Україну*. 1991. 21 лютого.
6. Україна: шлях до свободи. Основні принципи програми кандидата на посаду Президента України у 1991 р. *Вечірній Київ*. 1991. 25 листопада.
7. «Без старших і молодших». *Молода гвардія*. 1991. 20 листопада.
8. Мала програма Ігоря Юхновського. *Вечірній Київ*. 1991. 25 листопада.
9. Володимир Гриньов: «Перший президент має «згоріти». *Голос України*. 1991. 5 листопада.
10. Чорновіл В. Що далі? *Голос України*. 1992. 25 січня.

Koleva Y.,
PhD, Assoc. Prof.,
University 'Prof. Assen Zlatarov' - Burgas, Bulgaria
Koycheva N.,
Master's degree,
Primary School "Hristo Botev" – Karnobat, Bulgaria

ORAL TOXICITY PREDICTION OF QUINOLINE FROM PETROLEUM PRODUCTS

Abstract. Nitrogen heterocyclic compounds such as pyridine derivatives, quinoline are frequently reported as environmental contaminants associated with oil shale or coal processing facilities, and have also been found in old wood processing facilities. Because of its relatively high solubility in water, quinoline has significant potential for environmental mobility, which can promote water pollution. The aim of the present investigation was to predict and analyze the acute toxicity of quinoline by the ProTox 3.0 software.

Keywords: quinoline, oral toxicity, prediction, ProTox-3.0 software.

Introduction. Quinoline was first extracted from coal tar in 1834 by German chemist Friedlieb Ferdinand Runge [1]; he called quinoline *leukol* ("white oil" in Greek) [2]. Coal tar remains the principal source of commercial quinoline [3]. In 1842, French chemist Charles Gerhardt obtained a compound by dry distilling quinine, strychnine, or cinchonine with potassium hydroxide [1]; he called the compound *Chinoilin* or *Chinolein* [4]. Runge's and Gerhardt's compounds seemed to be distinct isomers because they reacted differently. However, the German chemist August Hoffmann eventually recognized that the differences in behaviors was due to the presence of contaminants and that the two compounds were actually identical [5]. The only report of quinoline as a natural product is from the Peruvian stick insect *Oreophoetes peruana*. They have a pair of thoracic glands from which they discharge a malodorous fluid containing quinoline when disturbed [6].

The aim of the present investigation was to predict and analyze the acute toxicity of quinoline by the ProTox 3.0 software.

Experimental. Compounds. Quinoline is a heterocyclic aromatic organic compound with the chemical formula C_9H_7N . It is a colorless hygroscopic liquid with a strong odor. Quinoline is only slightly soluble in cold water but dissolves readily in hot water and most organic solvents. Quinoline itself has few applications, but many of its derivatives are useful in diverse applications (Table 1) [1, 7].

The prediction of compound toxicities is an important part of the drug design development process. Computational toxicity estimations are not only faster than the determination of toxic doses in animals, but can also help to reduce the amount of animal experiments. ProTox 3.0 incorporates molecular similarity, fragment propensities, most frequent features and (fragment similarity based CLUSTER cross-

validation) machine-learning, based a total of 61 models for the prediction of toxicity endpoints such as acute toxicity, organ toxicity, toxicological endpoints, molecular initiating events, metabolism, adverse outcomes (Tox21) pathways and toxicity targets [8].

Table 1. Name and structure of Quinoline

Name of compound	Structure of compound
Benzo[<i>b</i>]azine (Quinoline)	

ProTox 3.0, a virtual lab for the prediction of toxicities of small molecules.

Results and Discussion. Based on the severity of their effect, compounds can be classified into different toxicity groups (classes). The webserver uses the GHS toxicity classification whereby compounds are divided into 6 classes - 5 classes representing different grades of toxicities as well as the non-toxic class [8].

Toxic doses are often given as LD₅₀ values in mg/kg body weight. The LD₅₀ is the median lethal dose meaning the dose at which 50% of test subjects die upon exposure to a compound [8].

Toxicity classes are defined according to the globally harmonized system of classification of labelling of chemicals (GHS). LD₅₀ values are given in [mg/kg] [8]:

- Class I: fatal if swallowed (LD₅₀ ≤ 5)
- Class II: fatal if swallowed (5 < LD₅₀ ≤ 50)
- Class III: toxic if swallowed (50 < LD₅₀ ≤ 300)
- Class IV: harmful if swallowed (300 < LD₅₀ ≤ 2000)
- Class V: may be harmful if swallowed (2000 < LD₅₀ ≤ 5000)
- Class VI: non-toxic (LD₅₀ > 5000)

Acute toxicity describes the adverse effects of a substance that result either from a single exposure or from multiple exposures in a short period of time (e.g. less than 24 hours). The acute oral toxicity prediction results are based on the analysis of 2D similarities and the recognition of toxic fragments in approximately 38 000 unique compounds with known oral LD₅₀ values measured in rodents [8]. The results of the oral toxic prediction are presented in Figure 1.

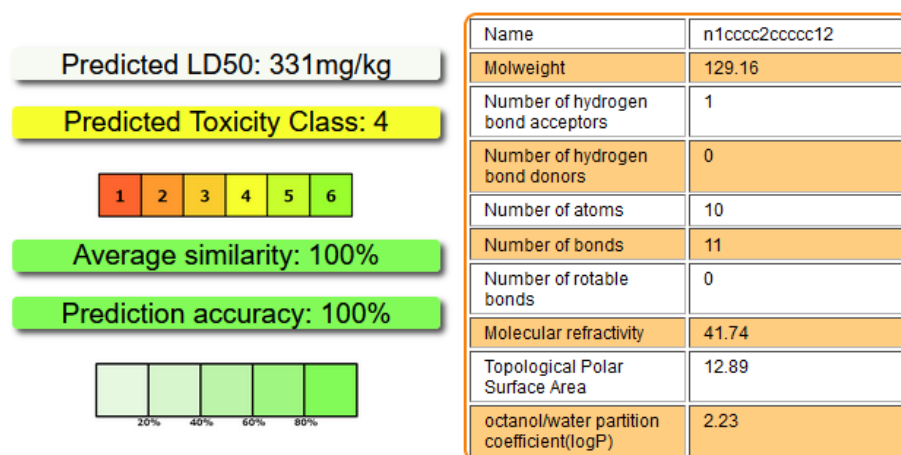

Figure 1. Oral toxicity prediction results for input compound (quinoline)

Comparison of input compound (quinoline) with dataset compounds is presented in Figure 2.

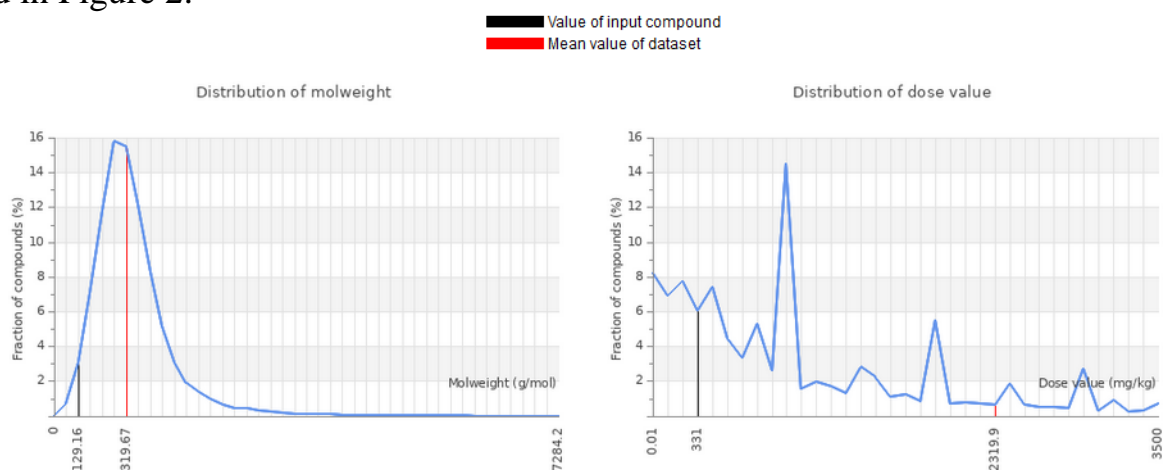

Figure 2. Comparison of input compound (quinoline) with dataset compounds

The diagram on the left indicates the molecular weight (MW) distribution of compounds in our dataset. The mean MW is indicated as red line whereas the MW of the input compound is indicated as black line. In the diagram on the right, the distribution of LD₅₀ values of our dataset is shown. Again, the mean of our dataset is shown in red and the predicted median lethal dose of the input compound is shown in black.

Conclusion. Through petroleum and petroleum products, a substance is likely to enter the environment in a quantity or concentration or under conditions which constitute or may pose a danger to human life or health, which necessitates collecting information about the substance and determining its risk assessment.

Acknowledgements. This study was financially supported by the Burgas University through the Scientific Research Sector – Project number 483/2023.

References:

1. H. Chisholm, Quinoline, Encyclopædia Britannica 22 (11th ed.), Cambridge University Press. p. 759 (1911).
2. F. F. Runge, Ueber einige Produkte der Steinkohlendestillation, *Annalen der Physik und Chemie* 31 (5): 65 (1834).
3. G. Collin, H. Höke, *Quinoline and Isoquinoline*, Ullmann's Encyclopedia of Industrial Chemistry. Weinheim: Wiley-VCH (2000).
4. Ch. Gerhardt, Untersuchungen über die organischen Basen (Investigations of organic bases), *Annalen der Chemie und Pharmacie* 42: 310-313 (1842).
5. A. W. Hoffmann, Chemische Untersuchungen der organischen Basen im Steinkohlen-Theeröl, *Annalen der Chemie und Pharmacie* 47: 37 (1843).
6. T. Eisner, R.C. Morgan, A.B. Attygalle, S.R. Smedley, K.B. Herath, J. Meinwald, Defensive Production of quinoline by a phasmid insect (*Oreophoetes peruana*), *J. Exp. Biol.* 200: 2493 (1997).
7. X.F. Shang, S.L. Morris-Natschke, Y.Q. Liu, X. Guo, X.S. Xu, M. Goto, J.C. Li, G.Z. Yang, K.H. Lee, *Biologically active quinoline and quinazoline alkaloids, part I, Medicinal Research Reviews* 38 (3): 775 (2018).
8. ProTox 3.0 software: https://comptox.charite.de/protox3/index.php?site=compound_input

Янгъзов, П. Д.

д-р, главен асистент,

Университет „Проф. д-р Асен Златаров” – Бургас, България

ORCID ID 0000-0003-4400-8242

НАЧИНИ ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ИКОНОМИЧЕСКАТА ЕФЕКТИВНОСТ НА ДЕЙНОСТИТЕ ПО ПОДБОР И ОЦЕНКА НА КАДРИТЕ

В настоящата динамична бизнес среда служителите се разглеждат като ключов и в същото време специфичен ресурс, необходим за успешното функциониране на организациите [1]. Това е причината да са обект на постоянен анализ в различни области като подбор и оценка на персонал, оценяване на трудовото представяне, обучение и развитие, както и заплащане и мотивация [2]. От икономическа гледна точка подборът и оценката на кандидатите за работа са от решаващо значение за постигане на желаните нива на възвръщаемост от инвестициите в човешки ресурси, които компаниите правят. Оптимизацията на тези процеси може да доведе до значително намаляване на разходите и повишена ефективност. Финансовият мениджър трябва да идентифицира най-подходящите процедури за подбор и оценка на персонала като съобрази и оцени множество критерии и фактори, оказващи влияние на икономическата им ефективност. Икономическият ефект може да се

дефинира чрез възвръщаемостта, която компанията очаква да получи следствие на инвестициите, направени в процеса на подбор и оценка на персонала.

Целта, която си поставяме в настоящата разработка е да се представят начини и конкретни методи за повишаване на икономическата ефективност на дейностите, изпълнявани в рамките на процеса по подбор и оценка на кадрите.

Начините, които ще бъдат описани по-долу, са част от концепция, основаваща се на използването на реинженерингов подход за определяне на икономическото въздействие от провежданите процедури за наемане на кадри [3] и представяне на дейностите (формиране на екип, който да извърши подбора, обявяване на свободните работни места, определянето на конкретен метод, самия процес на подбор, оценката на кандидати и вземането на решение за назначаване) като последователно протичащи в рамките на целия процес по наемане на работници. Идеята е, че всяка дейност може да бъде представена като вектор в координатна система. Осите на координатната система описват параметрите, по които оценяваме икономическата ефективност на подбора и съответно възвръщаемостта за компанията. Отчитайки спецификата на човешките ресурси като параметри могат да се изведат: прецизност на подбора – показва степента на правилно отсяване на най-продуктивния от всички кандидати; индивидуално представяне на селектираните служители – разкрива паричния еквивалент на разликата в производителността на новоназначените работници спрямо средната стойност на производителността в организацията; прогнозни постижения на работниците – описва степента на точност на оценката за очакваната производителност на работниците; разходи за подбора - включва всички разходи за материално-техническо и кадрово обезпечаване на процедурата [4].

Отделните дейности (формиране на екип, определянето на конкретен метод за подбор, оценката на кандидати и вземането на решение за назначаване) съставляват процеса по „набиране на персонал“. Всяка една от тях може да бъде визуализирана под формата на вектор. По аналогичен начин отделните вектори (еквивалентни с дейностите) заедно образуват цялостния вектор „набиране на персонал“. За улеснение наричаме този вектор реален вектор. Освен това е необходимо да се определят целеви стойности, които един идеален процес по подбор и оценка на персонала трябва да притежава. Това се прави, за да се зложат максималните стойности на разходите по отделните критерии за оценка на ефективността на процедурата по подбор и селекция. По този начин, от една страна се постига предвидимост на текущите разходи и осигуряването им с подходящи инструменти за финансиране, а от друга - подsigуряване на бъдещите приходи, следствие на правилно проведената процедура по подбор на кандидати. Най-често тази оценка се прави от висшето ръководство и/или финансовия мениджър. За всеки критерии се определя показател със съответна скала за оценяване. След остойносттаването на критериите за оценяване на икономическата ефективност на "идеалната" процедура по подбор и оценка на кандидатите за работа се преминава към

сравняване на координатите на реалния и идеалния вектор за определяне на отклонението между действителните и желаните стойности на икономическата ефективност на проведената процедура.

Идентифицирането на отклоненията между получената и желаната икономическа ефективност на процеса по подбор и оценка на персонала се установява посредством изчисляването коефициент на „икономическа ефективност на целия процес по набиране на персонал ” и получените стойности се сравняват с единица. Ако стойността на коефициента е по-голяма от „единица“ приемаме, че идеалният процес по набиране на персонал е по-ефективен от реално протеклия в организацията. Трябва да се определи коя от дейностите по подбор и оценка на персонала е с най-ниска икономическа ефективност (най-високи разходи, най-лоша прецизност на подбора и т.н.), за да се пристъпи към прилагане на съответните техники за повишаване на икономическата им ефективност. Идентифицирането на критичните дейности, които съставляват процеса по подбор се извършва чрез сравняване на частичните реални и идеални вектори. За целта се изчислява разликата между координатите на частичния идеал и съответния частичен реален вектор. Така се образува „абсолютното“ отклонение между дейностите в рамките на идеалния и реалния процес по набиране на персонал. Всяка една от векторните координати се сравнява с нула и към всяка, чиято стойност е по-голяма, се прилагат методите за оптимизация на икономическата ефективност.

Предлаганите инструменти се основават на два геометрични принципа - ротация и трансляция. На тази база са разработени няколко метода за повишаване на икономическата ефективност на дейностите по селекция на кадри. Всеки инструмент се основава на един или комбинация от гореспоменатите принципа.

Същността на метода „ускорение“ се състои в съкращаване на продължителността на една или няколко от дейностите по подбора. Ефектът се постига чрез намаляване на числената стойност на една или всички дименсии в координатната система. Прилагането на този метод води до съкращаване на времето за изпълнение, но и до увеличаване използването на ресурси [5].

Забавянето е противоположен метод на предходния и се състои в удължаване на една или няколко дейности с цел синхронизиране на отделния елемент с общия времеви ритъм на веригата от дейности. Постига се чрез повишаване на една или няколко дименсии на разглежданата дейност по подбор.

При метода „паралелизиране“ една дейност се разделя и новосформираните две дейности се изпълняват едновременно. Тук отново се цели повишаване на общата икономическа ефективност при протичането на дейностите по подбор и оценка на кадрите [6].

Обедняването е метод, при който две или повече дейности се съединяват в нова. Така се намаляват връзките между отделните дейности и се постига синергичен ефект и икономическата ефективност при изпълнението им [7].

Разбира се обединяването на дейности се прилага само при наличие на логическа връзка между отделните елементи на процеса по подбор на кадри.

Методът „промяна на последователността“ се прилага с цел по-плавно протичане на процесната верига и подобряване логиката на изпълнение на дейностите по подбор и оценка на персонала.

При метода „добавяне“ се интегрира нова дейност, която не е съществувала до момента“ в съществуващата структура на процеса по подбор. Например при дейността „обявяване на свободни работни места“ може да се добави като допълнителна дейност публикуване на свободните места и в социалните мрежи.

Методът на „инсорсинг“ е подобен на добавянето с разликата, че тук се добавя дейност, която до този момент е извършвана извън компанията – от контрагенти и/или партньори. По този начин се редуцират разходите и се намалява зависимостта на компанията от външни фактори.

Чрез метода „елиминирание“ една или няколко дейности се премахват от цялостния процес на подбор на кадри. Обикновено се премахват дейности, които не добавят стойност от гледна точка на икономическата ефективност на подбора.

Чрез метода „аутсорсинг“ се извършва отменимо премахване на дейности, т.е. в бъдеще тези дейности могат отново да се извършват в рамките на процеса. Този инструмент е лесно и често приложим в практиката, тъй като целта на аутсорсинга се извършва с минимални усилия [8]. Например, същинската дейност по отсяване на потенциалните кандидати да се предостави за изпълнение на специализирана фирма за подбор на персонал.

В настоящото изследване са представени начини и конкретни методи за повишаване на икономическата ефективност на дейностите по подбор и оценка на кадрите. В зависимост от спецификата и функцията, която изпълнява, всеки инструмент използва един или комбинация от принципите на ротация и транслация. Основното предимство на изброените методи е, че чрез прилагането им се освобождава ресурс, който може да бъде насочен към други критични звена в организацията. Всеки от методите може да бъде използван върху една и няколко дейности от процеса по подбор, както и един или няколко метода могат да се приложат върху една дейност. По този начин се получава синергичен ефект и се повишава икономическата ефективност на целия процес по подбор и оценка на кадрите. Представените методи могат да послужат като допълнителен и полезен инструмент на финансовия мениджър при управлението на разходите, свързани с формирането на човешки капитал. Инвестирането в разработването и прилагането на методи за точна оценка на икономическата ефективност от набирането на персонал е от съществено значение за всички организации, които се стремят към устойчивост и конкурентоспособност в съвременната динамична икономическа среда.

Литература:

1. Ведър, Ол. Управление на човешките ресурси, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 2014.
2. Харизанова, М., Миронова Н., Кичева Т. Системата за управление на човешките ресурси – структура, функции, перспективи, Научни трудове на УНСС, том 2, 2011, София, стр. 7 – 44.
3. Ангелов, К. Реинженеринг на стопанските процеси, Издателство на Технически университет – София, София, 2008.
4. Захариев, А. Финансово управление на човешките ресурси, Академично издателство „Ценов“, Свищов, 2012.
5. Sharp, Al., McDermott, P., Workflow Model-ing – Tools for Process Improvement and Application Development, Atrick House, Boston, 2001.
6. Shtub, Av., Kami, R., Business Process Improvement, ERP, 2010, pp. 217-254.
7. Karst, K., Segler, T., Gruber, K., Unternehmensstrategien erfolgreich umsetzen durch Commitment Management, Springer Verlag, Berline, 2012.
8. Click, R., Duening, Th., Business Process Outsourcing. The Competitive Advantage, John Wiley and Sons, 2005.

Георгиева, Кр.

Доктор, главен асистент,
Технически университет-Варна, България
ORCID ID 0000-0002-0980-9258

КОНТРОЛ НА КАЧЕСТВОТО НА СОЦИАЛНИТЕ УСЛУГИ, ОСЪЩЕСТВЯВАН НА НАЦИОНАЛНО НИВО

***Резюме.** Докладът има за цел да анализира същността на контролната дейност, осъществявана от специализираната администрация – Агенция за качество на социалните услуги, спрямо доставчиците на услуги. За постигане на посочената цел се решават следните задачи: изследва се нормативната уредба и практиката на АКСУ по осъществяване на контролна дейност; открояват се основни характеристики на контрола като част от процеса по управление.*

***Ключови думи:** доставчик на социална услуга, нормативна уредба, община, социална услуга*

Предоставяните в България социални услуги, е необходимо да отговарят на определени от европейската общност правила и принципи, когато се определя съдържанието на социалните услуги. [1] В тази връзка през 2019г. бе приет специален Закон за социалните услуги, който регламентира както съдържанието на услугите, така и реда по който те да бъдат организирани, финансирани, предоставяни и контролирани. Не случайно законодателят е предвидил нормите, регламентиращи качеството и ефективността на социалните услуги, да бъдат включени заедно с разпоредбите относно контрола върху социалните услуги в една обща част (глава седма) на закона. [2] По този

начин се подчертава съществената роля на контролната дейност за постигане на стандартите за качество на социалните услуги и от там на максимална удовлетвореност на нуждите на потребителите им.

Контролът е част от управленския процес и негова основна функция. Той представлява дейност и система от мерки за оценка и съпоставка между зададеното и установеното положение, както и набелязване на мерки спрямо лицата и организациите и техните актове. [3]

Изхождайки от посоченото общо разбиране може да се конкретизира, че по отношение на социалните услуги контролът представлява дейност и система от мерки за оценка и съпоставка между зададеното (в закона за социалните услуги и наредбата за качеството на социалните услуги) и установеното (при доставчика на конкретната социална услуга) положение, както и набелязване на мерки (чрез задължително предписание) спрямо лицата и организациите (доставчиците на социални услуги) и техните актове (индивидуални оценки на потребностите, индивидуални планове за подкрепа, програми за развитие на социалните услуги и други).

Същевременно Законът за социалните услуги съдържа собствено легално определение на понятието „контрол“ (чл.107), според което това е дейност по „проследяване на спазването на нормативните изисквания за предоставяне на услугите и на стандартите за тяхното качество и своевременно предприемане на мерки за подобряването му.“ Отчитайки важността на контролната дейност като гарант за постигане на ефективни и висококачествени услуги, нормативният акт е предвидил три нива на контрол - на ниво доставчик, на ниво община и на национално ниво чрез Агенцията за качество на социалните услуги. (виж фиг.1)

Фиг.1. Нива на осъществяване на контрол по отношение на социалните услуги

Контролът на национално ниво спрямо социалните услуги се осъществява от нарочно създадена специализирана администрация - Агенция за качество на социалните услуги (АКСУ). По своята същност това е изпълнителна агенция

към министъра на труда и социалната политика, чийто правомощия са концентрирани главно в областта на контрола и мониторинга на социалните услуги. Контролиращият орган, в случая АКСУ, е структура от системата на изпълнителната власт, т.е. част от административния апарат, а подконтролното лице (доставчикът на социална услуга) е вън от тази система. Следователно двете страни в процеса не принадлежат към едно ведомство.

От друга страна, изследвайки целта на контролната дейност, упражнявана от АКСУ, се установява, че контролът обхваща цялостната дейност на доставчика като се проверява законосъобразното протичане на всички дейности по предоставяне на социалната услуга (по сигнал или планирани), включително и действия предхождащи започване функционирането на услугата (контрол върху новосъздадени социални услуги). Следователно контролът упражняван от АКСУ е както текущ и последващ, така и предварителен.

Мерките за въздействие, които контролиращият орган може да приложи спрямо доставчиците на социални услуги са ограничени. Те са свързани с установяване на несъответствията със стандартите за качество и издаване на задължителни предписания. Изпълнението на предписанието на практика до голяма степен зависи от волята на доставчика на социалната услуга, тъй като последиците от контролната дейност при неотстраняване на констатираните нарушения са свързани само с търсене на административна отговорност и налагане на глоба или имуществена санкция, като най-тежката възможна мярка е отнемане на лиценз. По данни на АКСУ през 2023 г. са издадени общо 32 броя задължителни предписания, като 24 от тях са вследствие на установени нарушения в услугите след извършване на проверка (11 СУ, които се финансират със средства от държавния бюджет и 13 СУ, които са с частно финансиране) и са съставени 6 акта за установяване на административно нарушение, четири от които са за нарушаване - предоставяне на социални услуги без лиценз, по един акт за предоставяне на социални услуги за резидентна грижа в обща специализирана среда, както и за предоставяне на социални услуги без сключен договор. Всички актове за установяване на административни нарушения са издадени на частни юридически лица. [4] От конституиране на АКСУ до момента контролиращата администрация не е отнела лиценз на доставчик на социална услуга, а наложените административни наказания в по-големия брой от случаите не се реализират. Следователно съществуващите мерки за въздействие в резултат на контролната дейност не могат да се определят като достатъчно ефективни, а налагането на административно наказание глоба или имуществена санкция няма необходимия възпиращ ефект при осъществяване на нарушения в сферата на социалните услуги.

Въз основа на гореизложеното може да се обобщи, че контролът упражняван на национално ниво по отношение на социалните услуги в България е специализиран контрол за законосъобразното им предоставяне. Установява се необходимата нормативна осигуреност на изследваната дейност

и липсата достатъчно практика по прилагане на нововъведените механизми за контрол на социалните услуги.

Литература:

- [1] Пържанова, Ан. Механизми за контрол при предоставяне на социални услуги, Филiaal на Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“, гр. Смолян, достъпен на [https://ejournal.vfu.bg/pdfs/1-Statia%202018%20Meh%20kontrol%20\(1\).pdf](https://ejournal.vfu.bg/pdfs/1-Statia%202018%20Meh%20kontrol%20(1).pdf)
- [2] Закон за социалните услуги, Обн. ДВ бр. 24 от 22 Март 2019г.
- [3] Балабанова, Хр. Кратък курс по административно право и административен процес, изд. ВСУ „Черноризец Храбър“, В., 2016г., с.32-33
- [4] Обобщен отчет на резултатите от контролната дейност на Агенцията за качеството на социалните услуги за 2023 г., утвърден със Заповед № РД-01-50/01.04.2024 г., достъпен на <https://aksu.government.bg/wp-content/uploads/2024/04/obobsthen-otchet-na-rezultatite-ot-kontrolnata-dejnost-na-agencziyata-prez-2023-g.pdf>

Георгиева, Кр.

Доктор, главен асистент,
Технически университет-Варна, България
ORCID ID 0000-0002-0980-9258

ОБЩИНИТЕ В БЪЛГАРИЯ КАТО ДОСТАВЧИЦИ НА СОЦИАЛНИ УСЛУГИ

***Резюме.** Докладът има за цел да представи и анализира нормативната уредба, регулираща предоставянето на социални услуги от общините в България. За постигане на посочената цел се решават следните задачи: изследват се възможностите за организиране и изпълнение на всички дейности по осъществяването на социални услуги от основния им доставчик - общините, както самостоятелно, така и чрез специално създадени юридически лица или чрез възлагането им на частни доставчици.*

***Ключови думи:** доставчик на социална услуга, нормативна уредба, община, социална услуга*

Всяка една държава се идентифицира чрез три основни елемента – територия, народ и власт. Разделянето на територията на унитарната държава, каквато е и Република България, е свързано със създаването на обособени части наречени административно-териториални единици. Тази дейност се допуска с цел ефективно провеждане на националната политиката и е съпроводена с конституиране на институции и административни органи за провеждане на централната държавната политика, както и с изграждането на местни власти, намиращи се в йерархична съподчиненост и разполагащи с правомощия, установени със закон.

Основният нормативен акт, който урежда въпросите за създаването на административно-териториални единици като система от обособени територии

е Законът за административно-териториалното устройство на Република България. Той регламентира два вида структури – административно-териториални единици и териториални единици.

Административно-териториално устройство на държавата представлява нейната териториалната организация и е основен структурен елемент на държавното устройство. Българската Конституция изгражда модел, при който не се допуска регионална власт (каквато е практиката в редица европейски държави като Полша, Италия, Испания, Германия и други). И в двата случая обаче, общината е основна административно-териториална единица, в която се провежда местното самоуправление. В границите на общините се обособяват съставни административно-териториални единици – кметства и райони, в градовете с население над 300 000 души, в които се създават органи на самоуправление. [1]

Административно-териториални единици и съставните административно-териториални единици се състоят от селищни образувания и населени места, които са определени като териториални единици. Основната разлика между административно-териториалните и териториалните единици е, че в първите задължително се формират органи на местно самоуправление, а във вторите – такива органи не се конституират.

По данни на Националния регистър на населените места към Националния статистически институт към м. май 2024г. броят на областите е 28, а на общините – 265, в които има обособени 3 177 кметства. Според статистиката селата преобладават като техния брой е 5000 срещу 257 градове. [2] Това, което обединява различните видове административно-териториални единици е, че като структурна част от територията на страната имат собствен правен статут. В тях се изграждат система от органи за държавно управление или за местно самоуправление със законово регламентирани правомощия. За граница на териториалната им компетентност служат границите на съответната административно-териториална единица. В правната литература като характеризиращи белези на тези териториални образувания се посочват: наименование, административен център, собствена територия, граница, население, органи на управление или самоуправление и съответните им правомощия, бюджет, публична и частна собственост и други [3]

Една от основните цели на административно-териториалното деление на страната е постигане на ефективно управление чрез улесняване на провеждането на децентрализираната държавна политика и реализацията на регионалните и местните политики чрез дейността на създадените за това управленски структури. Законът за местното самоуправление и местната администрация въвежда реално принципа на разделение на властите при управлението на общината. В този закон е регламентирана и възможността за сдружаване на общините в страната. То се осъществява на доброволен принцип за решаване на проблеми и задачи от общ интерес. Интересите на различните социални групи, които населяват общините следва да бъдат

удовлетворени чрез провежданата местна политика. В тази връзка все повече общини в България се обединяват в идеята съвместно да предоставят социални услуги за нуждите на населението на сключилите споразумение административно-териториални единици.

Законът за местното самоуправление и местната администрация очертава кръг от действия, които са от изключителната компетентност на общината, а в други, като здравеопазване, образование, тя разполага с т.нар. споделена компетентност (специалното законодателство предвижда правомощия както за държавните, така и за местните власти). В сферата на социалните дейности и в частност при предоставянето на социални услуги централната власт може да възложи на основните административно-териториални единици функции и осъществяване на дейности, които формират делегираната сфера на тяхната работа. По този начин е решен въпросът и от Закона за социалните услуги, който определя общините като основни доставчици на социални услуги. (чл.29 Закон за социалните услуги) [4]

Специалният закон предвижда три форми, чрез които общините могат да осъществяват дейностите по предоставяне на социални услуги на своята територия, а именно: самостоятелно, чрез нарочно създадени за целта юридически лица или чрез възлагане на частни доставчици. Финансирането на дейностите е за сметка на държавния или общинския бюджет, както и чрез европейско финансиране. В първия случай по-голяма част от услугите са държавно-делегирана дейност и се финансират от държавния бюджет. Показателен в този смисъл е примерът с Община Варна, която предоставя 40 услуги с държавно финансиране и 21 услуги, финансирани от общинския бюджет. [5] Следователно налице е споделена отговорност за управлението им между местната и централната власт. Пример за множество услуги финансирани чрез средства на Европейския съюз е Община Сливен, която предоставя 17 държавно делегирани социални услуги и 5 финансирани чрез ОП РЧР 2014-2020г. [6]

Същевременно като резултат от прилагането на мерките по Стратегията за децентрализация 2016-2025г. [7] все повече общини са склонни да прехвърлят предоставянето на социални услуги на външни (частни) доставчици. Това води до завишаване на необходимостта от активно участие на неправителствения сектор и взаимодействието му с местната власт в тази сфера.

В резултат на гореизложеното може да се обобщи, че общината е една от формите за проявление на социална организираност на гражданите и като такава е неразривно свързана с държавата и гражданското общество. Основната функция на общината е да осъществява самоуправлението на териториалната си общност като отговаря най-ефективно на неговите нужди и интереси. Предоставянето на качествени социални услуги е в основата на добрата местна социална политика, тъй като това гарантира висока степен на удовлетвореност на местното население и повишаване на качеството му на живот.

Литература:

- [1] Закон за административно-териториалното устройство на Република България, Обн. ДВ бр.63 от 14 Юли 1995г., достъпен на <https://lex.bg/laws/ldoc/2133622784>
- [2] Териториални или административно-териториални единици по избрани критерии, Национален регистър на населените места, достъпен на <https://www.nsi.bg/nrn/ekatte/municipalities?page=14>
- [3] Сивков, Цв. Общината – основни публичноправни аспекти, С., изд. „Сиби“, 2002
- [4] Закон за социалните услуги, Обн. ДВ бр. 24 от 22 Март 2019г.
- [5] Социална програма на Община Варна за 2024г., достъпна на <https://www.socialnideinosti-varna.com/files/socialnaprograma2024.pdf>
- [6] Анализ на потребностите от социални услуги на общинско и областно ниво, които се финансират изцяло или частично то държавния бюджет, Община Сливен, Област Сливен, 2023 година, достъпен на <https://mun.sliven.bg/uploads/6CDACA4201ED7D0545F16A967DC23504>
- [7] Стратегията за децентрализация 2016-2025г. , приета с Решение № 735 на Министерския съвет от 08 септември 2016 г., достъпна на <https://www.mrrb.bg/static/media/ups/articles/attachments/42e3960042715c84ef700aaa6af00cc6.pdf>

Zghurska Oksana,
D.Sc. (Economics), Associate Professor,
State University of information and communication technologies,
Ukraine
ORCID ID 0000-0003-3878-3007

THE KEY ASPECTS OF FORMATION OF A SET OF NATIONAL FOOD SECURITY INDICATORS

Introduction. The food security of any country is an integral part of its national security. Improving the supply of food to the population is an important socio-economic task, the solution of which is of great importance for every country. Ensuring food security is the most relevant area of interstate cooperation, as it covers a wide range of national, economic, social, demographic and environmental factors. The importance of understanding the role and significance of food security is confirmed by the fact that it is a necessary condition and a basic parameter of human life. The level of food consumption by the population characterizes the level of economic development of the country as a whole since it is known that food production at a sufficient level was, is and will be the first condition for the effective operation of direct producers in particular and any production in general. It should also be noted that the level of the food supply is perceived as the most important factor and determining criterion for the quality of life of the population, the viability of the macroeconomic structure and the state system of each country. The main goal of ensuring the food

security of the state is to ensure the reliable supply of basic food for the entire population through uninterrupted production, with the mandatory condition of physical and economic accessibility of food in the quantity and quality necessary for human life, with the maximum possible independence from external sources of food supply. The role of state regulation in the prospective development of the food market is key, since, due to its inherent natural and economic factors, instability and high social significance, there is an urgent need to coordinate market relations, especially in the current globalization of economic relations.

Results. Unfavourable political conditions for the formation of a priority position in the international market in the current political instability of the country have led to the need to address the important issue of national food security. In the food security system, conditions and mechanisms are formed to counteract threats to economic security, as well as to develop reproductive processes in agriculture and the agro-industrial complex, which are the basis for increasing the level of self-sufficiency of both individual regions and the country as a whole. In the official publication "Methodology for Calculating the Level of Economic Security of Ukraine," food security is defined as a level of food supply for the population that guarantees socio-economic and political stability in society, sustainable and high-quality development of the nation, family, and individual, as well as sustainable economic development of the state [4]. The state of the food security of a country can be assessed using special tools: parameters, indicators, and evaluation criteria. The word "indicator" is derived from the Latin word "indicator" which means a measure. In the scientific economic literature, much attention is paid to the definition of indicators and criteria for food security. However, these concepts are not identical. Criteria should be understood as the features on the basis of which an assessment, definition or classification is made, and indicators should be understood as the parameters that make it possible to determine the level of socio-economic development.

The food security assessment indicators are characterized by the following mandatory features, namely:

1. Reliability is the indicator that reflects the real state of agricultural producers and the processing industry and is officially recognized and documented.

2. Consistency is the indicator that can be observed (measured, recorded) continuously over time (daily) or over a certain time period.

3. Public accessibility means that the results of the evaluation and analysis of indicators should be made publicly available in official online and offline networks. Therefore, food security (FS) is a complex economic category.

To assess the level of food security in a region (country), it is necessary to use a system of indicators. The number of criteria for national food security (NFS), including the optimal level of self-sufficiency, depends on the level of national economic development, natural and climatic conditions of certain regions, the level of scientific and technological progress of the country, as well as on the nutritional traditions of the population. The solution to the task of improving the NFS indicators is characterized by the following aspects: quantitative, which is aimed at

providing the country with sufficient food; qualitative, which is focused on providing the population with quality and safe food; and socio-economic, which involves establishing a level of income sufficient to ensure access to food. The quantitative aspect is characterized by the indicators of the level of current needs for a certain time period and the level of food stocks, where the evaluation criteria should be considered [13, p.145-148]: the level of independence of the national food supply and the level of dependence of the resource supply of the agro-industrial complex on imports; the level and pace of development of the sectors of the agro-industrial complex; volumes of current and strategic food stocks of countries, where the level of food security is usually determined according to the assessment of the state of the national agro-industrial complex, the level of food independence of the country, as well as the efficiency of the national food supply system.

Thus, the level of food security is estimated:

- at the international level by the volume of world grain reserves carried over to the next harvest and the level of world average annual grain production per capita.

- at the state level, the main criteria are:

- the degree of state self-sufficiency in food, as well as the degree of independence of food supply from imports;

- the size of operational and strategic food reserves in accordance with regulatory needs;
- the level of food production per capita;
- the level of consumption of essential products;

- the level of physical and economic accessibility of food for different categories and social groups of the population;

- the level of price stabilization (inflation rate) for the main types of food;
- the level of food safety, quality and environmental friendliness.

Conclusion. Hence, ensuring food security is a key element of sustainable socio-economic development in the future. In the long run, the goals of food security and achieving an optimal level of national food independence should be mutually agreed upon and based on the defined indicators in the context of the above assessment methodology. New solutions are needed for our future food security and sustainability without compromising food safety. The indicators and parameters that are used to assess food security, as well as the tools by which the strategies defined in this area are implemented, must be clearly aligned with food safety, public health, and the achievement of a sufficiently high level of national economic development for the country as a whole and for each citizen in particular.

References:

1. Ashish, N. Worldwide Big Data Technology and Services 2014 – 2018 Forecast // Analytical overview. Sept. 2014. URL: <https://www.idc.com/getdoc.jsp?containerId=250458/> (Accessed 15 October 2023).
2. Bacco, M., Barsocchi, P., Ferro, E., Gotta, A. & Ruggeri, M. (2019). The Digitisation of Agriculture: A Survey of Research Activities on Smart Farming. Array, 3-4. Retrieved from: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/> . (Accessed 17 October 2023).
3. Countries' ranking by the level of network readiness. URL: <https://nonews.co/wp-content/uploads/2022/03/NRI2021.pdf> (Accessed 15 October 2023).

4. European Business Association. Official website. URL: <https://eba.com.ua/>
5. ICT Development Index (IDI) 2017 rank. (2017). Retrieved from: <https://www.itu.int/net4/ITU-D/idi/2017/index.html>. (Accessed 12 October 2023).
6. New Vision for Agriculture. Retrieved from: <https://www.weforum.org/projects/new-vision-for-agriculture> . (Accessed 30 October 2023).
7. The best agricultural startups. URL: <https://aggeek.net/ru-blog/najkraschi-agrarni-startapi-2018-roku> (Accessed 4 November 2023)
8. The Global Competitiveness Report 2015-2016 / [Full Data Edition is published by the World Economic Forum within the framework of The Global Competitiveness and Benchmarking Network]; Editor Prof. Klaus Schwab [World Economic Forum], Prof. Xavier Sala-i-Martin [Chief Advisor of the Global Competitiveness and Benchmarking Network]. – Geneva: World Economic Forum, [Printed and bound in Switzerland]. 2016. 565 p.

